

Bartók Béla hét találkozása Gömörrel

Budapesti egyetemistaként az *Eötvös Kollégium*ban laktam, a Ménesi úton. Abban a kollégiumban, amelynek falai között **Kodály Zoltán**, **Szekfű Gyula**, **Horváth János**, **Szabó Dezső** és művelődésünk megannyi más jelesének, köztük a rimaszombati **Győry Dezső**nek a szelleme kísért(ett). A kollégiumba a *Bartók Béla út* és a *Móricz Zsigmond körtér* érintésével jutottunk el... Nevek, amelyek érzékletesen kicövekelik jelen számunk mesgyéit.

*

Első találkozás – ködbe vesző ősök

Nem tudni, minek alapján, de édesapja a „szuhafői” előnevet vette fel. Maga Bartók Béla csupán egyszer, a **Pásztory Dittával** kötött házassága alkalmával használta. Csak gondolhatjuk, hogy nem ok nélkül. Szuhafő gömöri település, éltek is ott Bartókok, de mint **Móser Zoltán** kutatásaiból is kiderül, nagy zeneszerzőnk őseit nem tudjuk idáig visszakövetni. Legrégibb azonosítható apaági ősei a szomszédos megyebeli Borsodszirákon éltek.

Második találkozás – Pósa Lajos és a nemzeti műdal

Bartók Béla 1903-ban megzenésíti **Pósa Lajos** négy versét. Ekkortájt még a magyar műdalt kívánta művészi tökélyre emelni. **Lampert Vera** írja: „*Talán ez a példa ihlette első magyaros hangvételi művét, az 1902-es keltezésű, Pósa Lajos népies költeményeire írt dalciklust. [...] A 19. századi zeneszerzőkhöz hasonlóan tehát a pályakezdő Bartók is a magyar nótákat tekintette példának a nemzeti zenestílus megteremtéséhez. Ezekre mintázta 1902-ben a Pósa-dalokat, amelyeknek első és harmadik tétele lassú kesergő, a második és negyedik pedig feszes ritmusú csárdás, a zongorakíséretben a cigányzenekarok szinkópás, a későbbi népdalfeldolgozásokban is visszatérő brácsaeffektusával.*”

A gömöri, nemesradnóti származású Pósa a magyar gyermekirodalom megteremtője. Dalait főleg **Dankó Pista** zenésítette meg. Bartók hamarosan szakít ezzel a szemlélettel. A szakítás oka is gömöri élmény... Az új korszakot a magyar, illetve szlovák parasztzene felfedezése jelenti.

Harmadik találkozás – Gerlice puszta

1904 májusának elején – miután Berlinből hazatért – Bartók Béla Budapesten vonatra száll. A vonat a zongoráját is szállítja. Tornalján száll le, innen kocsival folytatja útját Gerlice pusztára. Zongoráját ökrösszekérre pakolják. A ratkói-Turóc völgyében fekvő *Gerlice puszta* a **Fischer-család** tulajdona. Manapság a hajdani birtokra vezető bekötőutat szegélyező fák egyikének ága szinte ráhajlik a ratkói útra, mintha betérésre invitálna. Pedig nincs már hová... A birtok már az enyészeté. Itt találkozik először Bartók az élő népdallal. Egy Budapesten szolgáló székely cseléd lány, a ki-bédi illetőségű, 1885. december 3-án született **Dósa Lídia** (a későbbi **Madaras Lászlóné**) énekel neki.

Egykoron székely-palóc határőrök lakták a vidéket. Akkortájt már a nyelvhatár „szlovák” oldalán található. Fura véletlen volna csupán, hogy éppen itt, s egy székely lány keltse fel Bartók Béla érdeklődését a magyar népdal iránt? Talán... Mindenesetre itteni élményei alapján fogalmazta meg: „*Most új tervem van: a magyar népdalok legszebbjeit összegyűjtöm, és a lehető legjobb zongorakísérettel mintegy a műdal nivójára emelem. Ez arra volna jó, hogy a külföld ilyen gyűjteményből megismerhesse a magyar népzene.*”

Bartók Béla 1906-ban visszatér a Turóc mellé, ahol szinte egyszerre találkozott a magyar és a szlovák népdallal.

Negyedik találkozás – Az Isten háta megett

Móricz Zsigmond gömöri kapcsolatairól általában annyit szokás megemlíteni, hogy első felesége, **Holics Eugénia (Janka)** gömöri volt, s hogy Rozsnyón van eltemetve a kisfiuk, Bandika. Egyébként Jolsván fogadtak egymásnak örök hűséget.

Móricz több ízben is járt rokonlátogatáson, illetve nyaralás céljából felesége szülőföldjén. Itteni emlékeit számos műve őrzi.

Móricz így nyilatkozott a terveiről 1910 decemberében: „...*valami nagy regény tervét forralom már a nyár óta. A magyar kisvárost akarom megrajzolni benne. [...] Nem tisztán szépirodalmi célok vezetnek, hanem szinte oknyomozó történelmet szeretném megcsinálni a mának. Összegyűjteni az emberi dokumentumokat, mindent, ami jellemzi a mai kisvárost: az emberek beszédstílusától a legfrissebb szándékokig és vágyakig. [...] Az Isten háta megett lesz a címe.*”

Az alapvetően jolsvai élmények alapján született regény a magyar kisváros világát tükrözi. A művet Bartók Béla is nagyra értékelte.

Móricz Zsigmond a *Kelet Népe* c. folyóiratában 1941. augusztus 15-én ezt írja egy velencei operaelőadás és az azt követő élmények hatása alatt: „[...] *Még Szatmárban, az én kis falvaimban a polifóniába fúló egyszólam uralkodik... Ki fogja ezt megszerettetni?... Ki fogja ezt versenydobogóra vinni?*”

Janka figyelmeztetett, hogy a Bartók néni fia.

Bartók néni az ő tanárnője volt a pozsonyi tanítóképzőben. A fia: Béluska, az intézet kedvence, akivel én a hegytetőn találkoztam, Vashegy és Rákos közt. Ez is egy olyan furcsa, Babits formájú emberke. Micsoda mereven köszönt, és megfagyottan nézett, mintha mondaná: hagyjatok békében, nekem nem kell magánélet, na.“ (Babits Mihállyal a Garda-tón, 1913. június 12-18.)

Bartókról köztudott, hogy szenvedélyes természetjáró volt. Gömöri tartózkodása idején is kiélte ezirányú szenvedélyét.

Jó tudni, hogy itt „Az Isten háta megett” – ahogy azt híres regénye címében is megfogalmazta – találkozott először a magyar szellem két óriása.

Ötödik találkozás – Pásztory Ditta és Rimaszombat

1923. július 16-án Rimaszombatba utazik, bemutatkozó látogatásra jövendő anyósához, **özv. Pásztory Gyuláné**hoz. Innen 23-án utazik tovább Radványba. Augusztus 28-án házasságot kötnek Budapesten. 1924. március 29-én koncertezik a *Tátra* (korábban *Három Rózsa*) szállóban. Másnap hazautazik. 1989-et követően a belvárosi, volt Jánosi utcát Bartók Béláról nevezi el a város önkormányzata.

Hatodik találkozás – Basilides Mária

Az Isten háta megett, azaz Jolsván látta meg a napvilágot Basilides Mária (Jolsva, 1886. november 11. – Budapest, 1946. szeptember 26.), Bartók és Kodály műveinek egyik leghivatottabb, stílusreemtő tolmácsolója.

Tanulmányait a Zeneakadémián végezte (1905), ahol **Sik József** növendéke volt. 1911-ben a Népopera-hoz szerződött, majd 1915-ben ösztöndíjként az *Operaház*hoz került. 1917-től haláláig annak tagja volt (1934-től örökös tag). 1923-tól rendszeresen hangversenyezett szerte Európában (Berlin, London, Párizs, Bécs, Drezda, Koppenhága, Prága, München, Köln, Antwerpen, Oslo ...)

1932-ben a *Székely fonó* ősbemutatóján a gazdaasszony szerepét énekelte.

Számos alkalommal léptek fel együtt Bartókkal.

1923. november 4-én a *Fővárosi Vigadó*ban Basilides Mária Bartók két Ady-dalát (*Három őszi könnyecsepp*, *Nem mehetek hozzád*) éneklé, **Kósa György** zongorakíséretével. November 12-én Győrött volt közös koncertjük. 1926. december 8-án, budapesti zeneakadémiai szerzői estjén öt megzenésített Ady-vers (op. 16) szerepelt. A dalokat Basilides Mária tolmácsolta Bartók Béla zongorakíséretével. Bartók ismét Ady emléke előtt tisztelgett, amikor a Nyugat 1930. április 22-i Ady-estjén Basilides Máriaival a ciklus három darabjának előadására vállalkozott.

Szegedi fellépésükről így ír a korabeli sajtó:

„Basilides a daléneklés királynője, akinél tökéletesebben senki sem tudja különkülön kifejezni a költő mondani-valóit, és Bartók az új magyar zene apostola, aki Kodállyal gyűjti, formálja a magyar folklór gyöngyeit, és Bartók a zongora poétája, egészen kivételes gyönyörűségekben részesítettek bennünket.” (g.a.[Gábor Arnold] *Szegedi Napló*, 1935. március 10.)

Szlovákiában, Kassán is léptek fel közösen.

Az 1945. december 3-i operaházi gyászünnepély egyik műsorszám a teljes dalciklus volt, ismét Basilides Mária előadásában, Kósa György zongorakíséretével.

Rá egy évre Basilides Mária is örökre elhagyott bennünket. Idén emlékezünk halálának 60. évfordulójára.

Hetedik találkozás

Képzelt és közvetett találkozás. A Prágában tanuló szlovenszkói magyar egyetemisták – egyben öregcserkészek (már nem középkorúak!) – *Szent György Köre* Ady Endre, Mórnicz Zsigmond, Szabó Dezső – és Bartók Béla munkásságának hatása alatt jut el a gombaszögi táborig, majd a szervezett falujárásig.

*

Összegzés helyett – egy emlékezetes rendezvényről.

Szombathy Viktor pesti „slapaj“-ként (ahogy magát jellemzi) számos kiváló emberrel készített interjút, illetve számolt be jeles rendezvényekről. Ezek egyike volt az *Ezer magyar diák Ady-estje* 1928-ban, a Zeneakadémián.

„**Ady Endre** géniusának áldozott a magyar egyetemisták lelkes tömege. Méreteit és jelentőségét tekintve egyaránt impozáns ünnepség volt. Az új magyar nemzedék két napig tartó lelkes demonstrációja. A védnökségben **Bartók Béla**, **Kodály Zoltán**, **Rudnay Gyula** (Budapest), **Ady Lajos**, **Oláh Gábor** (Debrecen) és **Zolnai Béla** (Szeged) mellett ott találhattuk a kisebbségi magyarság képviselőit is; Erdély magyarsága **Benedek Elek** és **Kemény János**

báró személye révén kapcsolódott be az ünnepségbe, Csehszlovákia magyarsága nevében **dr. Törköly József** képviselő vállalta el a védnökséget.

A budapesti, szegedi, debreceni és pécsi magyar egyetemi és főiskolai hallgatók mellett jelen voltak a csehszlovákiai és a romániai magyar ifjúság képviselői is. Az Ünnepség lefolyásáról a következőkben számolunk be.

A megnyitó

Az Országház üléstermében **Szabó Dezső** író nyitotta meg az ünnepséget, tisztelettel hajtva meg az ifjúság zászlaját Ady Endre emléke előtt. A magyar ifjúság feladatairól beszélt, s a nemzeti élet egyetlen szilárd pontjaként és ősforrásként a magyar parasztot jelölte meg. A különböző kultúrákról szólt: az átlag amerikaiáról és a dekadens európairól, amelyet a paraszt ereje újít meg. A magyar fiatalságnak az a hivatása, hogy minden erejével küzdjön a paraszt-ság szociális, politikai és kulturális helyzetének javulásáért.

Tóth Aladár, a kiváló zenekritikus volt a következő előadó. Ő a magyarság művészetéről, a népi kultúra művészi erejéről beszélt. Minden magyar művészetnek a magyar kultúra egységét kell hirdetnie. A zenét összehasonlította a magyar paraszt szellemével, Kodályról és Bartókról szólt, mint a magyar zenei génusz kifejezőiről. **Szokolayné Tompa Márta** Ady-verseket szavalt, **Győry Dezső** szlovenszkoí poeta saját költeményeit adta elő hatalmas sikerrel. Megható záróakkorddal végződött az ünnepség: Szabó Dezső előtt tizenkét lelkes fiatalember tett fogadalmat az új magyar nemzeti ideológia szolgálatára.

Ady sírjánál

Vasárnap délelőtt Ady Endre sírjához zarándokoltak el a diákküldöttek, ahol **Juhász Gyula**, a neves szegedi költő tartott nagy hatású beszédet, majd az egyetemi városok küldöttei helyezték el a kegyelet koszorúit.

A prágai, brünni és pozsonyi magyar főiskolás cserkészek Szent György Körének hatalmas koszorúját külön küldöttség helyezte el a székely faragású fejfa tövében.

A Zeneakadémia

zsúfolásig megtelt dísztermében, előkelő és lelkes közönség előtt zajlott le az ünnepség utolsó eseménye, az Ady-est. Szabó Dezső elementáris hatású beszédében ismét hangsúlyozta, hogy csakis a magyar paraszt lehet a magyar eszme valóra váltója. Történelmi és politikai reflexiókban gazdag előadásában szervezett demokráciát és szabad fejlődést kívánt a magyar fajnak. Az est második kiemelkedő programpontja Győry Dezső szintén nagy tetszéssel fogadott előadása volt a magyar ifjúság feladatairól. A magyar fiatalság Adyt csak úgy ünnepelheti – mondotta Győry –, ha ragaszkodik a magyar múlt hagyományaihoz, de új arccal és új akarattal halad előre. A magyar lélek palotájába Ady Endre nyitott kaput. A magyarság arca nélkül szürkébb lenne Európa. Keleti világérzésű nép vagyunk ugyan, de új, megtermékenyítő hatásokra várók, és ami megtermékenyíthet: az a Nyugat. Az ifjúság feladata a magyar lelki reneszánsz intézményes megvalósítása. Megértést és cselekvő szeretetet hirdetett.

Az est fényét neves előadóművészek közreműködése emelte: Basilides Mária dalai, Kósa György zongoraszámjai, Juhász Gyula szavalata, Szokolayné Tompa Mária és **Baló Elemér** Ady-interpretációi.

Az est zenei részében Bartók és Kodály sajátos magyar népdalfeldolgozásai hangzottak el.

Az ünnepség alkalmából a *Híd* c. folyóirat **Keszler-Balogh Edgár** szerkesztésében röpiratot adott ki. A röpirat többek között **Móricz Zsigmond**, **Szabó Dezső**, **Győry Dezső**, **Kodolányi János**, **Simon Andor**, **Féja Géza**, **Kodály Zoltán** és **Simándy Pál** írásait tartalmazza.

A magyar ifjúság Ady Endre génuszához méltó nagy ünnepet rendezett, melynek visszhangja többé nem hal el a lelkekben.“

*

A fentebb említettek közül a csehszlovákiai magyarságot képviselő **dr. Törköly József** (megjegyzés.: elhanyagolt rimaszombati sírja türelmesen várja az őt megbecsülő utódokat), az ötletgazda és szónok **Győry Dezső**, vagy a védnökségi testületben helyet foglaló **Rudnay Gyula** és a fellépő **Basilides Mária** egyként gömörnek.

Nem akármilyen örökség birtokosai vagyunk!

Vagyunk?

Legyünk!

B. Kovács István

Danis Tamás

Bartók Béla és Gömör

Minden település, de különösen a városok életét, igényeit jelentős mértékben meghatározzák iskolái. Rimaszombat történetében is így van ez. A gimnázium léte egyetemet végzett és világlátrát, művelt embereknek adott megélhetést, letelepedési lehetőséget.

Pásztory Gyula (1876–1920) matematika szakos tanárként, 1900-ban került a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* tanári testületébe. Kezdetől fogva ő vezette az iskola „dalkörét” és felügyelte az iskolai zenekart. Évente legalább két alkalommal, ősszel és tavasszal, az iskola 70–75 tagú énekkara nyilvános hangversenyt adott. A város lakossága ilyen alkalommal anyagilag is támogatta az intézetet. Ezen kívül a jelentős évfordulók iskolai ünnepein évente további 2–3 alkalommal szerepeltek kórusművekkel. Az iskola 10–15 tagú zenekara magas színvonalon előadott zeneművekkel tette változatossá az intézeti rendezvényeket. Az 1910-es évektől kezdve a gimnázium hegedűtanfolyamot is szervezett, két

Az egykori Vietorisz-féle ház

csoportban összesen 20–25 tanulót oktattak a helybéli jeles prímások a Tanár Úr irányítása mellett.

Pásztory tanár úr családjában a zene művelése a mindennapoknak elválaszthatatlan része volt. Felesége, Nelly néni, azaz **Pásztory Gyuláné Petrovics Kornélia** (Lugos, 1883 – Rimaszombat, 1971), kiváló zongorista lévén, gondoskodott három gyermekük, **Edith (Ditta)** (1903), **Jenő** (1905) és **Gyula** (1906) zenei képzéséről. Ez a családi környezet – az örökölt zenei adottságokra építve – mindhárom gyermek zenei készségét, a zeneművészetek iránti érdeklődését fejlesztette. Példás szorgalmával főként Ditta bontakoztatta ki rendkívüli tehetségét.

A világháború, mint oly sokak életében, a Pásztory-családban is szomorú következményekkel járt. A családfőt 1914 augusztusában harctéri szolgálatra osztották be. Csupán 1918-ban, már betegen érkezett haza, de még továbbra is a városi katonai parancsnokságon teljesített

szolgálatot. A háború befejeztével visszatért a gimnázium tanári karába. A harctéren szerzett betegsége azonban elhatalmasodott rajta és 1920. május 25-én, 43-éves korában meghalt. Nagy részvét mellett kísérték utolsó útjára a rimaszombati temetőbe.

A családfő elvesztése, a háború utáni nehéz gazdasági

Pásztory Ditta leánykori arcképe

viszonyok, a három árván maradt gyermekről való gondoskodás súlyos feladat elé állította az özvegyet. Nelly néni ezután már nem csupán gyermekeivel foglalkozott, de a város és a környék zenei műveltség megszerzését igénylő fiataljainak is zongoraórákat adott. Ez nehéz és bizonytalan kereseti forrás volt. Pásztoryné tehetséges tanítványai a *Polgári körben*, vagy a *Tátra (Három rózsza)* szálló nagytermében, a tanévvégi hangversenyeken sok sikert arattak. Leánynövendékeit a városban tartott koncertekre mint gardedám elkísérte.

Ebben az időben a Pásztory család az akkori Štefánik (korábban Lutheránus, majd Kossuth, ma Hatvani István) utcában, a Vietorisz-féle emeletes, loggiás ház udvari háromszobás, földszintes lakásában élt. A legkisebb gyermek, Gyula még csak harmadikos, Jenő ötödikes gimnazista volt. Ditta Budapesten, a *Somogyi Mór Konzeratóriumban* középiskolai tanulmányainak befejezése előtt állt. Ebben az időben elsősorban az ő további előmeneteléről, rendkívüli tehetségének fejlesztéséről kellett gondoskodni. A *Zeneakadémiára* 1922-ben felvételizett. A felvételi vizsgán minden zeneművet, amelyek bemutatását megkívánták, fejből játszott. A bizottság tagjai elragadtatással nyilatkoztak tehetségéről, csupán Bartók Béla hallgatott. Tanulmányainak második esztendejét a Zeneakadémia zongoratanári tanszékén folytatja, melynek 1907-től Bartók Béla a tanára. Ditta évközben kimaradt és 1923. augusztusában férjhez ment tanárához, Bartók Bélához. Művészsképző tanulmányait ezt követően magánúton, férje irányításával végezte.

Mind Bartók Béla (Nagyszentmiklós, 1881. március 25 – New York, 1945. szeptember 26.) mind Pásztory Ditta (Rimaszombat, 1903. október 31. – Budapest, 1982. november 21.) az atyai gondoskodást kényszerűségből nélkülözve, de az anyai szeretet minden akadályt legyőző

akarataival, segítségével bontakoztatták ki rendkívüli tehetségüket. Meglepően hasonlóak gyermekkoruk körülményei, melyek szerénységet, a művészet iránti alázatot és igényességet oltották lelkivilágukba. Bartók is művelt, intellektuális, a társadalmi életben tevékeny szülők gyermeke. Apja, **Béla**, iskolaigazgató, lapszerkesztő, a dalárda és kamarazenekar vezetője. Anyja, született **Voit Paula** tanítónő, kitűnő muzikus. Fiuk már 4 éves korában 40 dallam billentyűit pötyögtette le egyetlen ujjával a zongorán. Ennek ellenére csak ötödik születésnapjától, mintegy ajándékként kezdte édesanyja zongorázni tanítani. Előrehaladása meglepő volt. Egy hónap múltán négykezes zongoradarabot komponált édesapja névnapjára.

A harmonikus családi életet a családfő korai halála (1888) zavarta meg. Özvegy Bartókné 7 esztendősi fiával, leánykájával, **Elzával** és **Irma** testvérével az ország másik szegletébe, Nagyszőlősrre költözött, itt kapott tanítónői állást. A tízéves fiúcska az iskolai és a városi ünnepeken már saját szerzeményeit adta elő, nagy sikerrel. Az anya gyermeke fejlődése érdekében áthelyezését kérte Pozsonyba. Ebben a városban igen élénk, magas színvonalú volt a zenei élet. A tizenhároméves fiú a Klarissza utcai *Királyi Katolikus Gimnázium* diákja lett, majd itt is érettségizett. Tehetségére tanára, **Dohnányi Frigyes** figyelt föl és akinek a fiával, **Ernővel** életreszóló barátságot kötött. A fiatal Bartók érettségi után Dohnányi szavára nem a bécsi konzervatórium kecsegtető lehetőségét választotta, ha-nem a budapesti zeneakadémiát, hiszen ott **Liszt Ferenc** szellemében oktattak. Tizennyolc évesen iratkozott be a zongora és zeneszerzés tanszakokra. **Thomán István** és **Koessler János** lettek tanárai. Thomán bevezette a Budapesten szereplő vendégművészek társaságába és azok előtt szerepeltette.

Bartók diplomahangversenyeit 1903 májusában és júniusában tanárai nagy elismerése és a diákok többszöri visszatapsolása mellett adta elő. Világsikerének kezdete a *Kossuth-szimfónia* pesti, majd menchesteri előadásához fűződik. Ezt a művét **Kossuth Lajos** budapesti temetése ihlette. Igaz, a bemutatót némi feszültség előzte meg, de annál nagyobb sikert aratott. Ezt követően egymást követték hangversenyei. Ebben a korszakában a gömöri, nemesradnóti származású **Pósa Lajos** 4 versét is megzenésítette.

Bartók gyenge testalkatú gyermek volt. Gimnazista és akademista éveiben többször súlyosan megbetegedett. Édesanyja, nagy áldozatok árán gyógyhatású tájakra (Karinthia, Merán) utazott vele.

1904 nyarán a Gömör megyei, szlovák lakosságú, akkortájt 330 főt számláló Gerlice (Hrlica) község melletti gondozott parkban fekvő Gerlice-pusztán üdült. A házigazda **Fischer asszony** szívesen fogadta többszobás úrilakában az üdülni, gyógyulni vágyó városiakat. A község a hajdani ratkói (Ratková) járáshoz tartozott és a postahivatala is itt volt. Bartók Tornalján szállt ki a Budapest – Rozsnyó között közlekedő gyorsvonatból, ahonnan lovas kocsival folytatta útját a pusztára.

1904. május 13-án, pénteken így ír „Gerléről“ (ahogy

tréfásan nevezi) édesanyjának:

„Kedves Mama!

Az eddigiek után itélve ez amolyan ideális nyaralóhely – nekem, és épen most. Bár régóta óhajtottam már ilyenféle helyre elvonulni – egy zongora kíséretében. Sajnos kíséreltem ez alkalommal késik: ennek köszönhetitek eme első tudósítást. Különben, nem is írtam volna csak egy kártyát, mert a gyűjtött tapasztalat és anyag még kevés.

Előbbieknek első fele nem volt valami öröndetes: a direkt-kocsi históriáját már tudjátok. Tornallyán alig kaphattam egy öreg embert a podgyász leszállítására, annak is kellett hogy segítsék. A kocsiért azután 7 frt-ot kértek, s így aztán végre megindulhattunk a világ vége felé. A környék Tornallya vidékén cseppet sem biztató, lapos, unalmas, később kezd érdekesebbé végül széppé válni. Gerlice pusztája (= 2 ház) egy völgykatonában fekszik. Fekvése határozottan szépnek mondható, bár alig hinném, hogy közepében oly természeti szépségek lennének, mint pl. a 2 Klamm Passail mellett. A koszt jónak ígérkezik (a kávé nagyon jó). A szobám is szép tágas. (jaj de unalmas ezekről írni!!) Barátságosan fogadtak, mindenben előzékenyek akarnak lenni. Most csak 5 leány van itthon 13-tól 30 évig. Éjjel csend van. Nappal is meglehetősen. Még a séta-helyeket kell majd kitapasztalnom. Avval a gyanúval élek, hogy ezeknek szűkében van Gerle. No majd meglátjuk. – A kocsiázást illetőleg aszongyák lehet Nagy Róczére is menni, oda az út rövidebb. No hát annak is így kell lenni, mert 7 frt kicsit sok (az út 4 órányi)...“

Július végén vagy augusztus elején megszakítja üdülését, Bayreuthba utazik, majd visszatér. Október 12. után már ismét Gerlice pusztán van, itt is marad egész hónapban. November elején (7-én vagy 8-án) hagyja el Gömört. December 9-én a Gerlicén gyűjtött népdalokból édesanyjának játszik.

Bartók gömöri tartózkodása idején az opusz 1.-el jelölt *Rapszodián* dolgozik. S Gerlice pusztán találkozik először az élő népdallal. Egy Budapesten szolgáló székely cselédlány, a kibédi illetőségű, 1885. december 3-án született **Dósa Lídia** (későbbi **Madaras Lászlóné**) énekel neki. A nevezett utóbb így emlékezett erre: „*Valami pusztatánya, pusztafajzat, úgy emlékszem, nyaraló volt, ide vittek el engem is a gazdámék. Reggel indultunk el vonattal, aztán kocsival mentünk. Csak délre értünk oda. Főztek ott nekünk pénzért, nem kellett, hogy mi főzzünk. Én csak a gyermekekre vigyáztam. A házigazdám minisztériumi tisztviselő volt, Nagy nevezetű. Ott abban a házban lakott Bartók Béla is. Vagy öt-hat hétig voltunk kinn a pusztán. Ott énekeltem én neki [...]*

Az erdélyi leány dalára figyelt fel Bartók. A dallam eredetisége, tisztasága meghihtette. A továbbiak bizonyítottak. Itt a pusztán és környékén (Ratkó, Krokava, Ratkóbisztró) 1904-ben kezdte el a népzene tudományos gyűjtését. Megszerette ezt a vidéket és még egyszer visszatért ide. 1906-ban Nagyrócére (Revúca) érkezett vasúton, innen pedig gyalogolva jutott el Gerlice pusztára.

1906. augusztus 21-én keltezett levelében így számol be édesanyjának újabb itteni látogatásáról:

Vietorisz-ház-ba jöttem zongoraórára – így emlékezik Maru néni. – Már folyt a számonkérés, amikor Nelly néni gond ütötte, fölállt és benyitott a szomszéd szobába: »Béla kérem, üljön le kedves tanítványomhoz, én megnézem, rendben folyik-e a konyhában az ebéd elkészítése.« A világhírű művész leült mellém és szó nélkül végighallgatta játékomat. – Nelly néni zeneiskolájában sok kitűnő zongoristát készített fel további tanulmányokra. Így növendéke volt **Gregorovicz Mária**, aki aztán a *Budapesti Konzervatóriumon* végzett – később **Lackner László** felesége – aki 1934 és 1955 között a *Rimaszombati Zeneiskola* kiemelkedő eredményeket elérő tanárnője volt. Ezen a pályán indította el a rimaszombatiak által jól ismert **Striczky Klárát** is.

Ditta férjhez menését követően is rendszeresen látogatta özvegy édesanyját, aki nehéz körülmények közt élt Rimaszombatban. Nelly néni napjait kedvelt és őt rendszeresen látogató társaságának tagjai **Wallentinyi Ida** (**Győry Dezső** édesanyja), **Zsuffa Margit** tanítónő és **Márkus László** újságíró, a *Gömör* c. hetilap főszerkesztője tették változatossá.

Bartók Béla ezt írja anyjának 1928. július 4-én keltezett levelében: „Ditta és Péter holnap utaznak Rsz-ba. Jó hogy elhalasztották egy nappal az utat, ma roppant nagy volt a hőség, de most estefelé nagy szélvihar lehűtötte egy kissé a levegőt.“ Ugyancsak tájékoztatta édesanyját 1930. augusztus 26-án kelt levelében, hogy Ditta „Rimaszombatba utazik 10 napra.“ Ez utóbbi látogatás szülte az alábbi levelét:

*Bartókné Pásztory Dittának – Rimaszombatba
Özv. Pásztory Gyuláné leveleivel (Rimavska Sobota, Stefánikova 37. Szlovensko
Budapest, 1930. szeptember 1.*

Édes Dittám, csak röviden írok – mintegy levelezőlap helyett – és megütközéssel közlöm, hogy ma nem érkezett tőled hír. Pedig igazán szerettem volna tudni, hogy érkezél...

Tegnapelőtt befejeztem a Cantata profaná-t. A még hiányzó, rekapituláló, illetve összefoglaló kórus hiányzott még: én nagyon meg vagyok elégedve a befejezéssel: nem sikerült túlhosszúra, és mégis jól ki- és befejező. Persze még vagy 15 lapnyi hangszerelnivaló van. Tán azzal is megleszek, mire hazaérsz. – Más hír: Weissshaus feleséghez ment.

Nem járja, hogy nem írtál mindjárt szombaton, de azért sokszor csókol

*Béla és várja a hírt!!
Lapozz!*

Péternek nagy öröme volt a napokban, mert „pót-születésnapot“ rendeztek számára obligát tortával illetve a torta kedvéért. Nagy volt a boldogság. – T.i. látva B. szül. napi tortáját, reklamált egyet magának is, mondván, hogy neki is volt születésnapja és mégsem kapott tortát.

Cipője tul kicsi, venni kell egyet neki ottan sórgősen. Ebbe én apailag beleegyeztem.

B.

Bartók Pétert rimaszombati látogatása során nagyanyja a szemközti házban lakó tanítványára, **Lenner Stefániára** bízta, hogy séták keretében ismertesse meg Batyi nevezetességeivel.

Bartók második felesége személyében műveinek kiváló tolmácsolójára és mindenben segítő, megértő művész-társra talált. Ditta akkor volt a legboldogabb, ha férjével négykezes, kétzongorás műveket játszhatott. Ennek az együttműködésnek az eredményeként született Ditta születésnapjára ajándéka, Bartók hatyúdala, a *Harmadik zongoraverseny*, melyet halála előtt feleségének ajánlott.

Harminchárom évi zeneakadémiai tevékenység után, Bartók 1937-ben lemondott tanári állásáról. Ezt követően

Bartók Béla és nejeének közös fényképe

a *Magyar Tudományos Akadémián* a magyar népdalkincs rendezésével foglalkozott. A társadalmi feszültségek és a politikai események hatása alatt távozásra szánta el magát. Tájékozódni kívánt a nagy világban, de haza akart térni. 1940. október 8-án tartotta feleségével együtt búcsúhangversenyét. A közönség az est végeztével nem tudott, nem akart búcsúzni a Mestertől. Amerikai tartózkodásuk életük utolsó és nagyon szomorú szakasza. 1945. szeptember 26-án new-yorki *West Side Hospitálban* a gyilkos kór kioltotta az elveiben megingathatatlan, tiszta jellemű művész életét.

A népek testvériségének eszméjét már 1931-ben így fogalmazta meg: „Az én igazi vezéreszmém... a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válásé, minden háborúság és minden viszály ellenére.“ Egyénisége és művészete tükrözi a XX. század első felének ellentmondásait, feszültségét és az új út keresését. Átérzi korának minden jelentős eseményét. Élményei adják művészetének mondanivalóját. Tudományos népdalgyűjtői munkássága útjelző az európai zenetudományban. Nagy jelentőségűek azok a művei is, amelyekben a népdal motívumait az új szellemű zenei nevelés szolgálatába állította.

Bartók Béla műveinek ősbemutatóihoz és későbbi

előadásaihoz kapcsolódik a gömöri származású, a jolsvai polgármester leányának, **Basilides Máriának** (Jolsva, 1886. november 11. – Budapest, 1946. szeptember 26.) az életútja is. Gyönyörű alt hangján híven tolmácsolta Bartók alkotásait.

1945 őszen gyászoltak a budapesti zenebarátok. Basilides Mária dalesetjén zsúfolásig megtelt a Zeneakadémia terme.

Ezt így idézi fel **R. Székely Júlia**:

„Ezen a Basilides-koncerten nyomát sem lehet észlelni a megszokott hangulatnak. Senki nem mosolygott, nem köszönt. Az emberek komoran, szemrehányóan néztek egymás szemébe. Néma riadalom ült a lelkeken, erről árulkodtak a komor arcok, a tört tekintetű szemek. Nehéz, fojtogató csend volt az előcsarnokban.

A nézőtér szokatlanul korán, jóval a kezdést hirdető idő előtt megtelt. De itt is olyan nagy volt a csend, mintha üres ház várná az első műsorszámot. Rosszkedvűen, némán ült helyén a közönség. Senkinek nem volt kedve beszélgetni, műsor nem zizegett, cukropapír nem csörgött.

Egy elintézetlen, borzalmasan kínos ügy tudata fojtogatta a torkokat.

A művész nő hosszú fekete ruhában lépett a pódiumra. Első száma Bartók gyűjtése volt:

*„Elindultam szép hazámbul,
híres kis Magyarországbul.
Visszanéztem félutambul,
szememből a könny kicsordul.“*

Az utolsó két sornál már senki nem tudott uralkodni magán. Egyetlen ember nem állta meg sírás nélkül, maga az énekes nő sem. Az utolsó taktusokat zokogva énekelte, alig lehetett érteni a szöveget.

Midőn befejezte, néhányan tapsolni akartak. De az énekes nő alig észrevehető kézmozdulattal, mely végtelen fájdalmat fejezett ki, leintette a tapsolókat. Nem, itt most nem erről van szó. Nem tapsolunk. Nem is tapsolt senki. Ekkor oldódott fel a görcs, mely az emberek lelkét gyötörte. Hangtalanul vagy hangosan, vonagló arccal sírt mindenki“.

Pásztory Ditta 23 évet töltött férje oldalán. Az Egyesült Államokból hazatérve, a közélettől elzárkózva, magányosan élt. Édesanyját évente meglátogatta, anyagilag is támogatta, sőt több ízben együtt üdültek a Magas Tátrában. A néhány esztendei visszavonultságot Bartókné tervezetessel, felkészüléssel töltötte. Bartók előadóművészi hagyatéka szerénynek mondható. Ezért készült a zongoraművész nő – a hiányt pótolandó – Bartók műveinek a tolmácsolására. Több Bartók-ciklus, így a *Gyermekeknek* és a *Mikrokozmosz* is Ditta előadásában került hanglemezre. A későbbiek során a világ minden táján, mint Bartók műveinek legavatottabb tolmácsolója lépett hangversenydobogóra. Tevékenységét a magyar kormány 1963-ban *Érdemes művész* kitüntetéssel ismerte el.

Pásztory Ditta születésének századik, és halálának huszadik évfordulója alkalmából, 2003. november 3-án

Császár Ildikó zongoraművész Pásztory Ditta emlékestjén
Gecse Attila felvétele

szülővárosának polgárai kegyelettel adóztak a zongoraművész nő emlékének szülei sírjánál, a rimaszombati temetőben. A *Városi Művelődési Központ*ban este 19 órakor hangverseny keretében **Császár Ildikó** zongoraművész, valamint **Füzesséry Attila** és **Dudás Eszter** hegedűművészek Bartók-műveket mutattak be.

Rimaszombat Város Képviselőtestülete 1992. december 23-án hozott határozatával a magyar, szlovák és román nemzet zenei kincsének feltárásában múlhatatlan érdemeket szerzett kiváló zenetudósról és zeneszerzőről utcát nevezett el. Így fejezte ki a város lakossága nevében megbecsülését Bartók Béla egyénisége és életműve iránt.

Füzesséry Attila és Dudás Eszter • Gecse Attila felvétele

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ágh Tibor

2001: Lement a Vacsoracsillag. Dunaszerdahely

Bartók Béla

1981: A népzeneről. Budapest

Ifj. Bartók Béla (szerk.)

1981: Bartók Béla családi levelei. Budapest

Csehi Ágota

2004: Bartók Béla, Pásztory Ditta és Rimaszombat. ERESZ, III. sz.

Demény János (szerk.)

1976: Bartók Béla levelei. Budapest

Garay Lajos

1981: Nagy évfordulók. Bratislava

R. Székely Júlia

1973: Elindultam szép hazámból. Madách

Szuhay Mária, Pósfainé Lenner Stefánia, Dr. E. Galajdová tájékoztatása és segítségével

Az Egyesült Protestáns Gimnázium évkönyvei.

Köszönet illeti a szerkesztőt Bartók Béla leveleinek beiktatásáért.

Gerlice és környéke 2006 őszén

*Az egykori Fischer-birtokra vezető út
A Gerlicéről kivezető út*

Házak Gerlicén

Gecse Attila felvételei

Móser Zoltán

Bartók-ősök Gömörben

Úgy tudjuk, Bartók Béla az édesapjától örökölt nemesi előnevet csak egyszer, a második házasságkötésekor használta. (Fiatal korában megkísérelte a „Béla von Bartók” írásmódot, de ezt nyilván más zeneszerzők hatására tette.) Azt is tudjuk, hogy Bartók családja nem a gömöri (református) Szuhafőről, hanem a közeli (katolikus) Borsodszirákraól származik.

Denijs Dille antwerpeni zenetörténész, akinek kutatásaiért és munkálkodásaiért nagy hálával tartozunk, 1954-ben ifj. **Bartók Bélával** elutazott Borsodszirákra. A falu temetőjének elhagyott részében felfedezték a zeneszerző ükszüleinek – az általuk ismert legrégebb generáció – sírkövét. Ezt a sírt azóta rendbe tették, 1981-ben domborművet is avattak a faluban, sőt a helyi téleszt és a sporttelepet is Bartók Béláról nevezték el. A sírkövön jól látszik a név és az 1825-ös évszám. Az ükapa, kinek felesége **Gondoss Mária** volt, 85 éves korában halt meg. Honnan jöttek ide, miért „kelletett ide jönniök” – valószínűleg örökké homályban marad. A házasságból kilenc gyermek született: az 5. **János**, a dédapa 1785-ben még itt született, de már Nagybecskereken halt meg. Felesége, a Szabadkáról való **Bozsovics Katalin** tizenegy gyermeknek adott életet. Az első, az 1816. november 24-én Nagykikindán született **János** volt, Bartók Béla nagyapja. Felesége **Ronkovics Matild**, származására nézve délszláv: katolikus bunyevác asszony. Azt olvasom, hogy tőle örökölte Bartók jellegzetes kézformáját. Ebből a házasságból is tizenegy gyermek született, és amikor Bartók Béla 4 éves volt, akkor halt meg a nagyapa. Hétéves, amikor elveszíti édesapját. Bartók édesanyjáról, **Voit Pauláról** itt röviden csak annyit, hogy tízgyermekes német polgárcsalád sarja, s bár Turócszentmártonban született, de régi pozsonyiak. Ott végezte a tanítóképzőt, és innen került Nagyszentmiklóásra.

Bartók édesapja, ő is **Béla**, a nagyszentmiklósi (Töröntelem vm.) földművesiskola igazgatói állását töltötte be, amit apjától „örökölt”. A család – ezt szintén Dille írja – „mint sok más magyar család, nagyobb lábon éltek, mint amit megengedhettek maguknak, a nők játszották a nagyvilági hölgyet, de úgy tűnik, bátyjuk akarta így, és könnyen engedett szeszélyeiknek. Aztán jött a betegség, amely leverte a lábáról. Két éven át tartó lázas rohamok után, amelyeket a családnak is meg kellett szenvednie, mert dühkitörései elviselhetetlen légkört teremtettek körülötte, a szerencsétlen ember 1888. augusztus 4-én hirtelen meghalt. Az általam anyakönyvben az orvos a halál okaként bronzkórt, aghűdést írt.”

Sírján az általa felvett „szuhafői” előnév áll. Miért vette fel ezt a nemesi előnevet, honnan tudott erről? Talált valahol valami adatot? A Bartók családfáját összeállító Denijs Dille szerint feltételezhetően ismerte **Vályi András: Magyar Országának leírása I-III.** (Buda, 1799) című, a maga korában nevezetes művét, amely III. kötetének 446. lapján az áll, hogy Szuhafőn Bartók nevű nemes földesurak éltek.

Talán ez alapján, s a nemességet óhajtó inspiráció hatására, Bartók apja illesztette a „szuhafői” előnevet családnevéhez, s ezzel minden további nélkül nemességgel ajándékozta meg magát. „*Volt-e rá joga, milyen címen, miféle nemességre alapozta igényét? Mert nemeslevél nincs.*” Úgy tudni, hogy két legenda élt a családban. **Szélessy Györgyné Bartók Katalinnak** tulajdonítanak egy Bartók nevű hajóskapitányról szóló történetet, aki három testvére segítségével megmentett egy hajót, s jutalmul kapták volna a nemességet. „*De hogy ez hol és mikor történt, ki volt az adományozó, arról nem szól a történet, főleg pedig nincs meg az összekötő láncszem a kapitány és Bartók Gergely között, aki mindig is jobbágnak, de legalábbis plebeiusnak számított.*”

De tudunk arról is, hogy az unokaöcs, **Miklós, Bartók Károly** fia, megszerzett egy iratot, amely szintén bizonyítékul szolgált volna a nemességre. Egy 1635-ben kiadott hivatalos másolatról van szó, s ebben egy pusztát említenek, amit „*nemes és nemzeti Bartók Mihály vérével szerzett.*” Ebben semmi sem szól amellett, hogy a szerződésbeli **Michael** és a borsodszirákai **Bartók Gergely** között bármiféle kapcsolatot feltételezhetnénk, így ez sem bizonyít semmit a család nemessége felől.

Ezt az előnevet tehát, jelenlegi tudásunk szerint, Bartók édesapja kreálta magának, kinek jóhiszeműségét nincs jogunk kétségbe vonni. „*Csak azt lehet a szemére vetni – írja Dille –, hogy a dolognak nem járt eléggé utána. Tudomásom szerint egyedül ő használta – legalábbis hivatalosan – és Szuha-Fői-nek írta.*”

Borsodszirákon az 1764-től meglévő anyakönyvben a legelső Bartók névtől az utolsóig színes, egy piros és a többi kék aláhúzások láthatók. Többen feltételezik, de erre semmi adat nem utal, hogy titokban Bartók járt ott, s tőle származik a jelzés. Ilyen színezt használt **Kodály** is, emlékszem, a postán is ilyet használtak régen, s ez nem lehet döntő bizonyíték. Mivel az anyakönyvben megjelölt összes név megtalálható **Forgon Mihálynak** a *Gömör-Kishont vármegye nemes családjai* (Kolozsvár, 1909) című munkájában – s erre hivatkozva közli **Kempelen Béla** 1911-ben tizenegy kötetes könyvében is – feltételezem, hogy valószínűleg nem Bartók Bélától, hanem a gömöri Forgon Mihálytól valók ezek az aláhúzások. Ha ez igaz, akkor egy legendával szegényebbek vagyunk, de ez talán nem is baj. Hisz erre, vagyis, a nemesi származásra utaló előnévre a zeneszerző Bartók Bélának nem is volt szüksége. Meg aztán: nem is kérdés, hogy nemes volt-e?

*

Bartók Béla nyomokat keresni, fényképezni hívtak Szuhafőre. Itt átnézhettem az 1764-től vezetett két anyakönyvet, amelyben számtalan Bartók névvel talákoztam. Nem túlzok, ha azt mondom, minden negyedik megszületett gyerek Bartók volt. A temetőben is több sírt találtunk, mind a szuhafői nemes Bartókok kései leszármazottai közül való.

Szuhafő az országhatár legszélén, ma Borsodban, vala-

ha Gömör vármegyében fekvő nemesi kisközség, ahonnan nincs tovább út. Ma 210 lakója van, iskolája nem működik. Ahogy **Fényes Elek** írja, az itt élők „mind reformátusok és eredetszülte magyarok. Szántófölde hegyes, mégis jó munkát mellett a tiszta búzát is megtermi, a keresztül utazó az egész határt silánynak gyanítja, mivel sokan parlagon hevertetik; rétje jó és sok takarmányt ad. Bírják **Márjássai** és **Csemniczki** urakon kívül helybeliek: **Szuhai, Vattai, Lenkei, Járdánházi, Császár, Kasza, Csiszár, Farkas, Ujvári, Deme, Horkai, Nagy, Miskoczi, Palics, Fülöp, Bocsi, Rajzi, Tóth, Ragályi, Bartók** ns családok.“

A szuhafői Bartók-had 1647-ben tűnik fel Szuhafőn. „*Forgon Mihály megállapítása szerint II. Ferdinándtól kapták nemességüket, s Abaújból költöztek ide. Az 1876-os kataszterben ezek a nevek szerepelnek: Bartók Bertalan, Bartók Ferenc és Katalin, Bartók István és örökösei, Bartók Józsefné, Bartók János és örökösei, átlag 20–25 hold külsőséggel. Ez a család elnéptelenedőben van. Ma csak egy férfitagja él, Bartók Ráfael, aki a parti Demeter Borbálával való összeházasodása folytán elszigetelődött a nemességtől. A Bartók-had régi előkelőségét igazolja egyébként a szuhafői templom 2. padja, az ún. Bartók-szék*“ – olvasom **Lajos Árpád** kismonográfiájában.

A Gömör-kutató **Ila Bálint** megállapította, hogy a szuhavölgyi nemesség az újabb századokban szerény vagyoni körülmények közt élt. A középbirtokosokkal szemben a többséget a kisbirtokosság képviselte. A XVII-XVIII. században jobbágyaik rendszerint nincsenek, inkább zsellérség él a birtokon. Ez vonatkozik Szuhafőre is. Mert átnézve az anyakönyveket, a több mint másfél évszázad alatt itt élők között alig találtam olyan lakost, aki adózott volna! Majd mindenki nemes, kisenemes volt, de azt is észrevettem, hogy az 1800-as évek elejétől kezdve (elsősorban a Bartókokat figyeltem) a nemes rangjelzés mellett ez állt: földműves gazda.

Rájuk, de a többi gömöri nemesi falura is vonatkozik az a szóbeszéd, amely szerint sok helyen így szólt reggel a jobbágy: „Nemes uram, akkor fogjunk be!“ Mármint a nemes fogjon be és szántson a jobbágyinak is, meg magának is. De akkor is nemes volt, őrizte azt a jogát, hogy ne kelljen adóznia.

Itt, az anyakönyvekben valóban nemes és református Bartókokkal találkoztam. A temetőben is, ahogy jeleztem. A legrégebb 1867-es, ekkor halt meg **Bartók József**, kit „sok könyv hűlások közt kísér a sírba hű neje Ns **Lenkei Juliana**.“ Legutolsó a templom melletti nagy kriptá. 1929-ben temették ide a 16 éves **Bartók Lászlót**. Valaha vasajtóval volt ellátva, de ittlakó kísérom is csodálkozott, hogy nincs ajtaja, mert befalazták. Akárhogyan is, de ezt én jelképesnek fogtam fel, ami – ha költőien akarok fogalmazni – azt jelenti: Vándor, ki erre jár sz, ne itt keresd Bartók Béla őseit.*

*A Honismeret 2006. évi áprilisi számában megjelent írás szerkesztett változata.

Csáky Károly

Bartók Béla nyomában Hont megyében

Bevezetés

Köztudott, hogy Bartók Bélát a mai Szlovákia területéhez megannyi kapcsolat fűzte. Hisz édesanyja, **Voit Paula** pozsonyi származású, maga pedig egy ideig az itteni **Királyi Katolikus Gimnázium** diákja volt. Később is többször megfordult a városban, ahol néhány koncertet is adott. Rimaszombati volt a zeneszerző második felesége, **Pásztory Ditta**, tehát ide szintén kötődött Bartók. S fellépett még a Felvidék olyan városaiban is, mint Kassa, Eperjes, Losonc vagy Komárom. Népzene kutatóként pedig az ország más tájain is megfordult, magyar és szlovák vidékeken, kisvárosokban és apró településeken egyaránt. A nagy zenei géniusz szlovákiai kapcsolatait újabban Csehi Ágota dolgozta fel kellő alaposítással és szakmai körültekintéssel.¹

Bartók és a „honti igricek“

Kósa László *Rozmaringkoszorú* című felvidéki gyűjteményében olvassuk az alábbi sorokat: „*Köztudomású, milyen nagy jelentőségűek Bartók Béla szlovák népdalgyűjtései. Az már kevésbé ismert, hogy Bartók magyar népdalgyűjtő útjai is érintették a mai Szlovákia területét, jóllehet nagyobb jelentőségű gyűjtései más vidékekhez kapcsolódtak.*“² Magyar jellegű gyűjtései tájainkon főleg a dudazene kutatásával hozhatók összefüggésbe. Hisz „a kárpát-medencei dudazene fontosságára Bartók Béla hívta fel a figyelmet, mivel a dudások muzsikájában felfedezte az

A „honti igricek“ egy csoportja • Csáky Károly (1985) nyomán

improvizációs technikát, amit ő az egyik legfontosabbnak tartott a népzene kutatásában.“³ **G. Szabó Zoltán** hangsúlyozza, hogy „A gyűjtött dallamok mennyiségével is minőségével is Bartók Béla vezeti a rangsort. Különösen értékesek az ipolysági, nagymegyeri magyar, a Bihar és Hunyad megyei román felvételei.“⁴

Ipolysági gyűjtőútjának természetesen megvolt a korabeli sajtóvisszhangja, akárcsak a szakmai tájékoztatása, illetve zeneszerzői eredménye is. Arról, hogy Bartók 1910-ben az akkori Hont megye székhelyén végzett igen gazdag gyűjtést, a szélesebb publikum, az irodalmat is kedvelő közönség **Móra Ferenc** *A honti igricek* című elbeszé-

léséből értesülhetett. Az elbeszélést 1976-ban a pozsonyi *Irodalmi Szemle* Ipoly menti tájszáma újraközölte⁵, s innen szereztem tudomást a nem mindennapi gyűjtőútról jómagam is. Később alaposabban szemügyre vettem a Móra-novellán kívüli írásokat, s a *Honismeret*-ben publikáltam **Halász Péter** jóvoltából egy hosszabb dolgozatot.⁶

Móra arról ír többek közt jelzett művében, hogy miután **Györffy István**, a Budapestről érkezett etnográfus a megyeházán beszámolt jövetelének céljáról, az alispán, **Marek Károly** a megyéből ötven kanászt hozatott Ipolyságra. Györffy, erről értesülvén, még időben segítséget kért Pestről, s jött is gyorsan a másik „garabonciás“, azaz **Bartók Béla**. Ő aztán kellemesen meglepődött a megyeszékhelyen, s bizony „*megborzadt a boldogságtól, ahogy a szűrös igricek hadát meglátta*“. Ahogy Móra említi, az összesereglett pásztorok közül az alispán először **Guga Péter** szárdi kanászt bírta szóra, s aztán már a többiek is hajlandóak voltak versenyezni. A nagyszabásúvá kerekedett „kanászkoncert“ mulatozással ért véget, s hajnalban a kapatos Guga Péter felgyűjtotta az ipolysági magyar királyi postát, mert azt hitte, a trafiknál van, s nem akarják neki kinyitni az ajtót.

Dr. Györffy István etnográfus, a *Magyar Nemzeti Múzeum* munkatársa egyébként már november tizenharmadikát megelőzően is járt a megyében; ő gyűjtötte ugyanis az Ipolyságon rendezett nagyszabású kiállítás néprajzi anyagát. Erről részletesebben is beszámoltam már egy-egy dolgozatomban.⁷ A szeptember 24-e és október 2-a közti gyűjtései során vásárolta meg például az *ipolysági kanász teljes felszerelését*, s ekkor határozta el, hogy Bartókot lehozatja ide, hogy a túlköst „lefonografálja“. Ám szeretett volna erre az alkalomra több kanászt is összehozni. Ekkor kereste fel Szokolai Alajos megyei levéltárost (1871–1932), a „*minden szépért és jóért lelkesedő*“ nemesembert, aki megszervezte a kanászversenyt. Tehát ő volt a híres rendezvény szervezője, nem pedig a Móra emlegette Marek Károly. *Szokolyt a Magyar Életrajzi Lexikon* elsősorban sportemberként tartja számon, aki az 1896-os athéni olimpián 100 méteres síkfutásban harmadik helyezést ért el. A megye főlevéltárosa azonban bőkezű mecénás is volt. Többek közt az országos hírű ipolysági kanászhangversenyt is ő támogatta, ő tűzte ki s fedezte a győztesek nem elhanyagolható díjait.⁸ Ennek kapcsán írták a *Nógrádi és Honti Híradó* című lapban az alábbi sorokat: „*Szokolai Alajos bernecei nagybirtokos november 13-án 3 órára Ipolyságon, a vásártéren kanász- és juhászhangversenyt rendez, mely duda, pásztorkürt és tilinkó fűvészára van hirdetve*“.⁹ Szokolai nevét a verseny után maga Bartók is megörökítette egyik munkájában, méltányolva a levéltáros nagyvonalúságát és segítőkészségét: „*Ipolyságon b. Szokolai Alajos, megyei levéltáros tette lehetővé a gyűjtést nagy áldozatkészséggel*“.¹⁰ Csak megjegyezzük még, hogy az első díj összege 10 korona, a másodiké 5, a harmadiké pedig 3 volt. Mindazon versenyzők pedig, akik nem nyertek, 11 korona ellátási költséget kaptak.

A híres verseny kapcsán maga Györffy is közölt írást,

többek közt az akkor megjelent *Honti Lapok*-ban is. *Kanász hangverseny* című összefoglalójában megjegyezte többek közt, hogy „*Bár a hontmegyei magyar pásztorság is feltartóztatlanul halad a hanyatlás útján, de az ország többi részéhez viszonyítva sok ősi sajátosságot megőrzött, különösen a kanászság. Itt még a pásztor faragó művészet most is él s az ősi pásztorhangszerek közül a túlök, furulya és duda még forgalomban vannak*“. A verseny hangulatát s a csodálatos látványt pedig így örökítette meg a szekember: „*Akit vasárnap délben útja az ipolysági piacra vitt, olyasféle látványban volt része, aminőt eddig még nem látott s ezután még kevésbé fog látni: a megye magyar kanászságának a java felvonult, hogy túlkölési és dudálási művészetét bemutassa*“.¹¹

Bartókék korán indulhattak el Pestről vonatukkal Vácra és Drégelypalánkon át Ipolyságra, hisz a „*cifraszűrös baltás kanászokat*“ már délelőtt látták a városka utcáin. Hogy Bartókék s a kanászok pontosan hányan lehettek, nem tudjuk. Népzene kutatónk a már említett munkájában csak annyit ír egy helyütt zárójelben, hogy vele volt „*Györffy István, a néprajzi osztály egyik küldöttje*“ is. A Nógrádi és Honti Híradó ugyancsak idézett cikkében pedig az áll, hogy „*versenyen a néprajzi múzeum küldöttje és egy tárogató művész is részt vesz*“. Györffy viszont így írt a *Vasárnapi Ujság*-ban: „*E hó 13-án, vasárnap utazott le Bartók Béla a múzeum küldöttjeivel Ipolyságra*“.¹²

A dudásokról is csak azt tudjuk, hogy ötvenen – amint azt Móra írta – biztosan nem voltak. Maga Bartók körülbelül 15 versenyzőről tett említést a már többször idézett dolgozatában: „*... hívásra össze is jött vagy 10 túlkös és 5 dudás – egynémelyikük egyszemélyben mind a kettő*“. A vármegyeház udvarán készült négy (?) felvételen jól láthatók a verseny résztvevői, s Györffy szerint ezeken a felvételeken a „*jelen volt szereplők jó részét bemutatták*“. Ebben azonban nem számíthattak bele azokat a pásztoremberket, akik nem versenyeztek. Hisz a *Honti Lapok*-ban közölt Györffy-cikkből is értesülhetünk arról, hogy ilyenek is lehettek a megyeszékhelyen. Többek közt az ipolysági kanászok, akik közül „*senki sem mert a versenyzők közé állni*“.

A képeknél maradva, hadd mondjuk el itt, hogy a Györffy készítette ipolysági felvételek közül az első publikációk óta is sor került néhány alkalommal az újraközlésére. A túlkösökről készült fénykép illusztrációs fotóként megjelent például a *Bartók Béla és a Honti igricek* című dolgozatomban¹³, akárcsak a legjobb túlkösőről, **Semetke Mihály**ról, illetve a nyertes dudásról, **Csuvara Mihály**ról készült felvétel is. A túlkösök képén hét szereplőt láthatunk, közülük öten cifraszűrt viselnek. Ugyanezt a képet, illetve Semetke Mihály fotóját láthatjuk a *Honti barangolások* című kiadványban is.¹⁴ **Zalabai Zsigmond** 1984-ben Csuvara Mihály képét közölte¹⁵, aki hajdan falujabeli pásztorember lehetett, s Györffy felvételén díszes szűrben, fején kalappal, szájában pipával, kezében fokossal látható. Rajta van mindkét hangszere, a kanásztúlök és a duda is. Ő bizonyára mindkét műfajban megmérgette tehetségét, s dudálásával lett az első. A *Magyar Múzeumok*

2006/1-es számában három Györffy-felvétel található. Az egyikben a már említett héttagú túlköcsoportot láthatjuk, a másikon pedig hat dudás állt a fényképész elé teljes díszben.¹⁶ Ugyancsak itt közlik az ipolykeszi kanászról készült Györffy-fotót „Ipolysági kanász, 1910“ aláírással.

Csuwara Mihály és Semetke Mihály • Zalabai Zsigmond (1984) és Csáky Károly (1985) nyomán

Szerintem a képelírás így nem pontos, de ez nem sokat változtat a lényegen. A kanász a képen szembe néz a fotóssal: hosszúszerű csizmában, fehér vászongatyában és szűrben áll, hangszerével és teljes kanászfelszerelésével. A kép talán nem is Ipolyságon készült, hisz a versenyzők közt sem látjuk a vászongatyás fiút, s Györffy a kanászgyerekekkel egyébként már a versenyt megelőzően Keszin találkozott, ott vette meg a *Néprajzi Múzeum* számára a „teljes kosztümöt“. Róla a Néprajzi Múzeum is kiadott egy képeslapot, s jómagam is közöltem a képe másik változatát egyik könyvemben.¹⁷ Ezen oldalról láthatjuk a pásztorgyereket. Megjegyzem még, hogy a kanász öltözetét az ipolyági kiállításon is bemutatták, amiről szintén készült felvétel, s amit mi is közöltünk már.¹⁸ Egyesek szerint a kiállítás megnyitójára magát a kanászgyermeket állították be öltözetében.

A kanászok ipolyági felvonulása – számuktól függetlenül is – pompás látvány lehetett, s abban Mórának is igaza volt, hogy maga Bartók lepődött meg a legkellemesebben. Nem csoda, hogy az alábbi sorokat írta többször idézett beszámolójában: „*Micsoda látvány: amint összes kanászkészségeikkel felszerelve vonulnak fel: cifra szűr a vállukon, hónuk alatt a díszes duda, kezükben a túlok, a remekbe kivart kanászsutor! Aligha fogunk még valaha 5 dudást látni, és Ipolyság piactere sem fog egyhamar olyan dudálást hallani, amelyet ezek ekkor rendeztek.*“

Györffy Honti Lapokbeli cikkéből tudjuk, hogy a nyertesek közt voltak még a b a r á t i kanászok, a p a l á s t i kondásbojtár; a dudások közül pedig a k e m e n c e-eket, a b e r n e c e-eket, a m e r e-eket és az e g e g-eket említi még néprajzkutatónk. A „nyilvános“ verseny után a piacterről a kanászokat újra a megyeház udvarára terelték, ahol Bartók felvette a túlok dallamokat s a dudán eljátszott nótákat. A gyűjtés eredményességéről, a felkutatott anyag értékeiről maga Bartók írta a következőket: „*Csakis az ő fáradozásának* (Szokolý Alajosénak – Cs. K. megj.)

köszönhető, hogy e rövid délután alatt a nagymegyereinél sokkal értékesebb zsákmányra tettünk szert.“ Kutatásainak eredményét népzenekutatónk nemsokára „*kottás mellékletekkel alátámasztott tudományos tanulmányban*“ is közölte¹⁹, s ez volt Magyarországon az első ilyen munka, amely az *Ethnographiában* jelent meg.²⁰ Ugyanitt tette közzé a kanásztülokről írt tanulmányát több kottamelléklet kíséretében. Nem kis büszkeség számunkra, hogy dolgozatát így kezdi a szerző: „*Hontmegye egyik tisztviselője áldozatkészségével lehetővé tette, hogy az Ipolyság környékéről való magyar kanásztülok jeleket tanulmányozhassam és összegyűjthessem.*“²¹

S talán még nagyobb öröm a szakemberek számára G. Szabó Zoltán jó híre, melyben ez áll: „*A gyűjtések eredményeiben még napjainkban is gyönyörködhetünk, mivel a gyűjteményekben a tárgyak, valamint az ipolyági találkozó tíz túlkösétől és öt dudásától származó zeneanyag mellett a későbbi dudás gyűjtések anyaga hiánytalanul digitális formában CD-lemezen hozzáférhető.*“²²

Bartók honti szlovák gyűjtőtűjairól

Bartók a magyarságot körülvevő népek zenéjének is kiváló kutatója, s egyben őt tekinthetjük a kelet-európai népzene tudomány megalapítójának. Értékes népzenei anyagot gyűjtött a Hont megyei szlovákság körében is. A *Slovenské ľudové piesne* című kiadvány második kötete²³ például több mint kétszáz olyan dalt tartalmaz, melyet Bartók errefelé jegyzett le. Kár, hogy a gondosan szerkesztett kötetének a német mellett nincs magyar összefoglalója és kísérelő szövege.

Kutatónk 1906-tól gyűjtött szlovák népdalokat, ám a honti szlovákok közé csak 1913-ban jutott el. Ebben nagy segítségére volt **Samuel Bobál**, egyházmaróti evangélikus lelkész, akivel Bartók több levelet is váltott. Egy 1912. december 16-án keltezett leveléből például kiderül, hogy már az 1910-es kanászhangversenyen is találkozott Ipolyságon egy megyebeli szlovák dudással: „*Tőt dudással pedig Ipolyságon találkoztam 2 év előtt.*“

Talán Bobál lehetett az, aki Bartók figyelmét felhívta a vidék csodálatos dalaira és gazdag folklórkincsére. S amint az az egyik Bartók-leveléből ugyancsak kiderül, az Ipolysághoz közeli szlovák falucska papja meg is hívta a kutatót Marótra: „*Főtisztelendő Uram! Nagyon köszönöm szíves sorait. Becses meghívásának jan. 2-án tehetek eleget, mikor is az esti vonattal érnék Egeg-Szalatnyára.*“²⁴ Akkor még Ipolyságot meg lehetett Budapestről vonattal is közelíteni, innen pedig tovább lehetett utazni észak felé, Zólyom irányába. Egeg-Szalatnya vasútállomása volt Egyházmaróttól a legközelebbi megálló. Mindössze néhány kilométerre volt az innen északnyugatra fekvő községtől. Bartók ezért arra kérte Bobált, küldjön érte kocsit (szekeret), s a „*kocsira legyen olyan kegyes valami takarófélét adni, ha hideg lenne.*“ Népzenekutatónk ekkor három és fél napot töltött a faluban. Bár Bobál javasolt egy másik gyűjtést is a közeli Lisson, erre 1913-ban nem került sor. Hogy miért, az szintén kiderül a levelezésből: „*Inkább kevesebb, esetleg csak egy faluval foglal-*

koznék, de annál alaposabban, semmint sokkal és felületesen“. Azt is megírja Bobálnak, hogy legjobb „paraszt-házban“ gyűjteni, mert az „uri házban, iskolában, paplakban“ a parasztemberek „feszélyezve vannak“.

Nem sikerült kiderítenünk, pontosan hányszor járt Bartók Maróton. Első levelében említi, hogy húsvét után (1913-ban) szeretne még egyszer itt gyűjteni. Egy újabb ide írt levélben viszont arról értesülünk, hogy a tervezett út elmaradt. Ám már az első kiszállás után is örömmel újságolja, hogy „Egyházmárótról valószínűleg 100 dallam lesz új anyag“. Az is kiderül a levelekből, hogy Bartók munkatársának szeretne volna megnyerni a lelkész: „Nagyon örülnék, ha Főtisztelendő Úr hajlandó volna a szöveges rész rendezésére illetve átvizsgálására úgy, hogy ebben az esetben mintegy kettőnknek neve alatt jelenne meg a mű“. Tulajdonképpen a Turócszentmártonból visszakapott Bartók-kéziratról van szó, melyet a szerző Prágába akart kiadás céljából küldeni.

A maróti paphoz írt harmadik levelében már 180 letisztázott itteni dalt emleget, s kéri barátját a „szöveg-folytatások kiegészítésére“, illetve a leírtak „revíziójára“. Ebből arra is következtethetünk, hogy a szlovák nyelv ekkor már nem volt teljesen idegen Bartók számára. Továbbá az is kiderül, hogy a kutató a két Marótról (Egyházmárót, Apátmarót – ma Hontianske Moravce néven szerepel a két egyesített település) egy népzenei monográfiát szándékozott kiadni. Az összeállítás tervét talán a világháború kitörése akadályozta meg.²⁵

1913. november 3-án Rákoskeresztúrról további levelet küld Bartók Marótra, melyben újabb gyűjtésének tervezett időpontját is megjelöli (1913. nov. 21.), ám nem tudjuk, ez megvalósult-e. Viszont egy 1914 januári időpontot is emleget itt, s az biztos, hogy ebben az évben még eljutott e vidékre, hisz a *Slovenské ľudové piesne* című kiadványban találunk több adatközlést is ebből az esztendőből. Minden valószínűség szerint ekkor járt zeneszerzőnk Lissón, meg a többi szlovák falucskában is.

A Bobálhoz írt negyedik, s talán utolsó levelében Bartók az első maróti gyűjtés „letisztázott“ kéziratát kéri a plébánostól. S a szakmai dolgok mellett másról is szót ejt itt. Aggodalommal figyel példál a háború miatt a marótiak sorsát is, amikor így ír: „Nagy-e a szomorúság Maróton a háború miatt? Sajnálom a jó asszonykákat, az éneke-seimet, akiknek biztosan mindnek valakije ott van a háborúban. Vajjon eljutok-e még valaha gyűjteni közéjük?“ Talán sosem kerül már sor erre, de megmaradt a munka eredménye, s Bartók szellemének tisztelete a Hont megyei szlovák településen.

Jómagam 1981. január 31-én jártam először Bartók nyomában Egyházmáróton **Móser Zoltán** magyarországi író, fotóművész, **Olsvai Imre**, az MTA Népzene kutató Csoportjának tudományos munkatársa és **Villányi Péter** néprajzkutató társaságában. Azok közül, akik egykor Bartóknak is énekeltek, már nem sikerült sokkal találkozunk. Amikor például **Zuzana Kuzmová** után kutattunk, kiderült, hogy már ő sem volt az élők sorában. Kuzmová 1913-ban mindössze tizenkilenc éves volt, s az akkor

énekelte dalok közül tőle kilencet közölt a *Slovenské ľudové piesne* című válogatás. Élt még viszont Kuzmová 1917-ben született fia, **Juraj Kuzma**, aki abban a házban lakott, amelyben Bartók először gyűjtött Maróton. Ide hívta össze Bobál lelkész a maróti nőket, s az „elsőházban“ készültek a fonográffelvételek.

Nem élt már **Ján Siksa** sem, akitől négy dalt jegyez az említett gyűjtemény. Ő harmincnyolc éves volt 1913-ban, s az első világháborúban vesztette életét. Idős lánya, illetve a család tagjai kegyelettel őrizték azt a lemezt, melyet a *Matica slovenská* készített a Bartók-felvételről, s a család is megkapta azt. Hálával gondolnak ezért a nagy zeneszerzőre is.

Megtaláltuk viszont Bartók legfiatalabb maróti adatközlőjét, **Anka Kuzmovát**, a már említett Zuzana Kuzmová hugát, aki tizenegy évesen énekelte egy dalt Bartóknak. Csak nagy-nagy unszólásra volt hajlandó azt nekünk is előadni, mivel ottjártunk előtt néhány héttel halt meg a férje. Mint kiderült, az *Išli dioča na vodu* kezdetű hétstrófás szerelmi dal 1913-tól szinte változatlanul élt az adatközlő ajkán, aki azt egykor édesanyjától tanulta.

A nyolcvan éves asszony a népzene kutatóról is mondott néhány szót: „Bartók magyar volt. Nagy magyar ember Pestről. Én még akkor kislány voltam. Kuzmáékhoz (Azahogy akkor még hozzájuk, Anka Kuzmová-Pešková ugyanis ottjártunkkor már nem a régi szülői házban élt.) a szenyior úr hívására asszonyok jöttek össze. Anka Paulínová is ott volt. Én csak egyet énekeltem.“ Majd így folytatta érdeklődésünkre visszaemlékezését az idős asszony: „Emlékszem Bartók masinájára. Olyan nagy tölcseré volt.“

A legtöbb dalt, számszerint tizenegyet, az ötvenöt éves **Anna Kelhová**tól vette fonográfra Bartók. A legidősebb énekes pedig az akkor hatvanéves **Zuzana Krajčová** volt. Természetesen látogatásunkkor már ők is rég a temetőben pihentek.

A közeli Lissó szintén szlovák evangélikus település. Itt 1914-ben gyűjtött Bartók, általában idősebb adatközlőtől, mint Maróton. Az említett gyűjtemény kilenc itteni énekestől mintegy hatvan dalt tartalmaz. Legtöbbet az akkor huszonnyolc éves **Zuzana Vicianová** énekelte: tizenkét dalt egyedül, harminchármat pedig **Anka Pivarčiová**-val közösen. A régi énekesekből Lissón már senki sem élt az 1980-as évek elején. Egyházmáróti gyűjtésünk során viszont találkoztam **Zuzana Balogová**-val, Zuzana Vicianová lányával, aki Lissóról Marótra ment férjhez, s édesanyja emlékeit így idézte: „Az anyám emlegette, amikor még lány voltam, hogy jött az a Bartók a szenyior úrhoz. A szenyior úr mondta anyámnak, hogy gyorsan gyere, Zuzka, jössz hozzánk. Minek hív engem, szenyior úr? – kérdezte anyám. – Csak gyere hozzánk, fogsz énekelni! [...] A plébánián énekeltek. Anyám emlegette, hogy olyan nagy tölcserféléesség volt ott. Ő nagyon szegyenkezett, mert olyan pikánsak is voltak a dalban. A szenyior úr meg biztatta, hogy csak nyugodtan mondja.“

Zuzana Balogová aztán szinte minden dalt elénekelte, melyet annak idején édesanyjától tanult. Előadása, illetve

az előadott dalai azonban már lényegesen különböztek az anyjától. Éneklése nem tükrözte a dallamok ősiségét, a népies előadásmódot. Előadásán olykor a nóta és a sláger hatása érződött. Természetes akadt arra is példa, amikor a régi népdal elevenen élt tovább az utód ajkán.

Az 1914-es egyházművelődési gyűjtésből a Bartók összeállította szlovák kiadvány további hatvan dalt tartalmaz. A tizennégy énekes közül ottjártamkor már csak a nyolcvan éves **Mária Časárová** élt. Tizenöt évesen Bartóknak a *Keď som išou okolo vás* című dalt énekelte. 1981 októberében nekem már nem tudta a dalt előadni, de azt elmondta, hogy Bobál szenyior úr 1905-ben jött a faluba, és nagyon rendes ember volt. Bartókért ő maga ment kocsival a közeli szalatinjai vasútállomásra. Časárová 1914-ben a paplakban énekel, ahol többen is voltak. Ő így idézte emlékeit: „Bartók becsületes ember volt. Gyenge alkatú. Tudott szlovákul is. Rendesen beszélt velünk szlovákul, mert akkor nem mindenki tudott magyarul, csak akit tanítottak. E-gyenként énekelünk neki, talán kétszer is...”

A *Slovenské ľudové piesne* II. kötete **B e r e n c s f a l u b a n** és **B a k a b á n y á n** gyűjtött dalokat is tartalmaz. Az előbbi faluból tizenháromat, az utóbbiból hatot őriz a könyv. Hogy ezeken a helyeken mikor, milyen körülmények közt gyűjtött Bartók, nem tudjuk. Ennek felderítése tehát a jövő feladata lesz.

Bartók szellemének kultusza gyűjtőhelyein

Bartók Béla szellemét, emberi karakterét az érintett településeken az 1980-as években még nagy tisztelet övezte. Mindenütt szeretettel beszéltek róla, az utódok is értékelték szorgalmas munkáját, s büszkéek voltak arra, hogy őseik dalait fonográfra vette, lejegyezte, s így megörökítette azokat a mának is. Az egyházművelődési plébánia könyvtárában ott volt a *Slovenské ľudové piesne* második kötete; az albumok pedig több képet őriztek a hajdani faluról s Bartók-barát papjáról, Samuel Bobálról. És őrizték Bobál *Ludoví básnici (Moravská dolina)* című kézirat-töredékét is. Ebben is olvashatunk népzene-kutatónk itteni tevékenységéről: „A mi vidékünkön még a háború előtt gyűjtött népdalokat az ismert kutató, Bartók Béla Budapestről. Ő mint magyar, nagyon örült a gazdag kincseknek, melyeket ezen a vidéken talált. Szerettük volna ezt még kiegészíteni, de a háború alatti időkben az emberek nem akartak énekelni.”

Bartók Béla születésének 100. évfordulóján Ipolyságon rendezett szép emlékünnepet az általam vezetett *Honti Közművelődési Klub*. Az emlékünnepe alkalmából bemutatott Móser Zoltán fotóművész Bartók gyűjtőútjainak állomásairól készült képeit, e sorok írója pedig Bartók Hont megyei gyűjtőútjairól tartott előadást. Az emlékezetes esten **Vas Ottó** előadóművész **Illyés Gyula** *Bartók* című versét szavalta el mély átérzéssel. **Berta Zsuzsanna** prózamondó **Móra Ferenc** *A honti igricek* című novelláját adta elő, idézve a 20. század eleji ipolysági és honti világot. Az est résztvevői a rendezvény után egy Bartók-emléktábla állítás ügyében tettek javaslatot, s kérvényt nyújtot-

tak be az illetékes szerveknek. A táblaállítás időszerűségét azzal indokolták, hogy az 1910-es Bartók-gyűjtésről valamennyi szakirodalom megemlékezik, s maga a zeneszerző is többször utalt rá. Sőt, a híres ipolysági kanászhangverseny emléke Móra révén a szépirodalomban is megörökítődött. Az emléktáblára akkor az alábbi szöveget javasoltuk: „Bartók Béla magyar zeneszerző századunk elején Ipolyságon s a honti tájon gyűjtött több alkalommal magyar és szlovák népdalokat. Az itt élő nép ezért mindig hálával gondol rá. Ezt az emléktáblát születésének 100. évfordulója alkalmából állította a város lakossága.” Az emléktáblát akkor a volt megyeháza déli szárnyán helyeztük volna el, azon a helyen, ahol Bartók híres fonográf-felvételei készültek.

A kérvényt a *Lévai Járási Hivatal* illetékes vezetői elutasították, mindezt azzal indokolva, hogy – megítélésük szerint – Bartók ipolysági és Hont megyei tevékenysége (pontosabban népdalgyűjtői munkája) nem volt olyan jelentős, hogy ezért itt emléktáblát lehetett volna állítani.

Az 1989-es politikai változások után Ipolyság piacterét Bartók Béláról nevezték el. Azóta a honti igricek „utódai” is jártak a városban, ahol fellépett többek közt **Agócs Gergely** népzene-kutató és népzene-szész is. 1994-ben Gyúgyfűrdőn, az *Ipoly Szabadegyetemen* emlékeztek Bartókra. **Sebő Ferenc** Bartók-kutató a *Kelet-közép-európai népek zenei útvonalának találkozáspontjában élünk* címmel tartott előadást. **Csehi Ágota** Bartók szlovákiai kapcsolatairól, **Csáky Károly** pedig Hont megyei gyűjtőútjairól beszélt.

1994. május 27-29-én Ipolyságon rendezték meg a *II. Bartók Béla Zenei Találkozót*. Az országos rendezvényen előadást tartott **Vikárius László**, az *MTA Zenetudományi Intézete Bartók Archívumának* munkatársa és **Fodor András** Kossuth-díjas költő is. Ugyanekkor leplezték le a Bartók téri **Ipolysági Művészeti Alapiskola** falán a zeneszerző emléktábláját, melyen ez a szöveg olvasható magyarul és szlovák nyelven: „A modern európai zene úttörője Bartók Béla (1881–1945) ipolysági népdalgyűjtésének emlékére állította Ipolyság város és az Ipolyság és Vidéke Alapítvány 1994-ben”. Teljesült hát sokunk kívánsága, s reméljük, a nagy művész és zenetudós szelleme örökre jelen lesz köreinkben.

Bartók Béla emléktáblája Ipolyságon • Csáky Károly felvétele

JEGYZETEK

- ¹ Csehi Ágota 1994.; Uő: [http:// www.parlando.hu/Csehi.htm](http://www.parlando.hu/Csehi.htm).
² Kósa László 1979, 25. o.
³ G. Szabó Zoltán 2006, 17. o.
⁴ G. Szabó Zoltán 2006, 18. o.
⁵ Móra Ferenc 1976.
⁶ Csáky Károly 1981. (3 fotóval)
⁷ Csáky Károly 1989 (jegyzetekkel); 2003 (3 fotóval)
⁸ Szokolai Alajosról lásd részletesebben: Csáky Károly 2002.
⁹ Nógrádi Lapok és Honti Híradó, 1910. november 9. (V. évfolyam, 45. szám).
¹⁰ Bartók Béla 1911.
¹¹ Györfly István 1910.
¹² Györfly tudósítását lásd a Vasárnapi Ujság 1910. december 11-iki számában.
¹³ Csáky Károly 1981, 27., 29. o.
¹⁴ Csáky Károly 1985. Képmelléklet.
¹⁵ Zalabai Zsigmond 1984. Képmelléklet.
¹⁶ Magyar Múzeumok, 2006/1. 16., 18. o.
¹⁷ Csáky Károly 2004, 60. o.
¹⁸ Lásd például: Csáky Károly, 2003, 43. o.
¹⁹ G. Szabó Zoltán 2006, 18. o.
²⁰ Bartók Béla 1912.
²¹ Bartók Béla 1911.
²² G. Szabó Zoltán. 2006, 19. o.
²³ Bartók Béla 1970.
²⁴ A leveleket lásd: Ifj. Bartók Béla 1981.
²⁵ Lásd részletesebben: Csáky Károly 1981.

IRODALOM

Bartók Béla

1911a: A hangszeres zene folklora Magyarországon. Zeneközlöny IX/5 (141-487. o.), 7 (207-213. o.), 10 (309-312. o.)

1911b: A magyar nép hangszeres zenéje I. A kanásztülök. Ethnographia XXII. évf. 305-310. o.

1912: A magyar nép hangszerei II. A duda. Ethnographia, XXIII. évf. 110-114. o.

1970: Slovenské ľudové piesne II. Bratislava

Ifj. Bartók Béla (szerk.)

1981: Bartók Béla családi levelei. Budapest

Csáky Károly

1981: Bartók Béla és a "honti igricek". Honismeret IX/3., 26-29. o.

1985: Honti barangolások. Bratislava

1989: Adalékok Györfly István Ipoly menti kapcsolataihoz. In: Uő: Szülőföldi vallomások. Bratislava. 84-90. o.

2002: Jeles elődeink. Dunaszerdahely. 137-139. o.

2003: Néprajzi gyűjtések és a néprajzi muzeológia kezdetei Hont megyében. Gömörország, IV/1. 40-46. o.

2004: Hagyományörző és változó települések. Komárom

Csehi Ágota

1994: Bartók Béla és a Felvidék. Komárom-Tatabánya

: Bartók szlovákiai kapcsolatai. Internetes változat. [http:// www.parlando.hu/Csehi.htm](http://www.parlando.hu/Csehi.htm).

G. Szabó Zoltán

2006: Bartók dudásai. In: Magyar Múzeumok, 12/1., 16-19. o.

Györfly István

1910: A hétről. Kanász hangverseny. Honti Lapok XVI/47. (november 19.)

Kósa László

1979: Rozmaringkoszorú. Bratislava

Móra Ferenc

1976: A honti igricek. Irodalmi Szemle XIX/8. 714-717. o.

Zalabai Zsigmond

1984: Mindenekről számot adok. Bratislava.

Szombathy Viktor

Visszaemlékezéseim 1920–1938. (részlet)

Kezdődik az ún. „szlovenszkói kultúrélet és irodalom“

Az alábbiakban megpróbálom vázolni azt a képet, amely az 1920-ban kifejlődni kezdő szlovenszkói magyar kultúréletet jellemezte. A kép nem teljes, egyáltalában nem több mint amennyit egy 18 éves cserkészfiú látott 1920 elején, nagy történelmi megrázkódtatások után. Számomra a pluszt legfeljebb az jelentette, hogy a korabeli kultúréletet megítélő helyzetem a többenél valamivel előnyösebb volt; egy vidéki hetilap szerkesztőségi közegében nőttem fel, ahová több értesülés futott be a Felvidék különböző áramlatairól, mint egyéb semleges helyre. Ami számunkra, családunk számára létérdekünkben is fontos volt: az a kérdés, indulhat-e a gömri hetilap tovább, és kik maradnak főszerkesztői. A tanári kar és a megyeháza, valamint az állam hivatalnokainak egy része nem tette le a hűségesküt, eltávozott Rimaszombathból. Szlovenszkó szerte ugyanez volt a helyzet. Hosszú benső vívódások után édesapámék a pénzügyigazgatóságon is letették az új államra a hivatali esküt, mi tehát maradhattunk. Maradt a városháza személyzete is. Rengeteg ismerősünk és rokonunk távozott Magyarországra, kiutasította őket az új állam, vagy önként hagyták el a Felvidéket. Néhány rokonomból Miskolcon és Budapesten „vagonlakó” lett. A legfőbb személyi veszteség a megyeházát érte.

Az, hogy a magyar szellemi élet mennyire kezdetleges volt, sokszor megíródott már, nem az én feladatomban ezt ismertetni.

Nagybátyám, **Rábely Károly**, a hetilap engedélyezését *Gömör* címmel megkapta, a lap szerkesztője az időközben a krasznajarszki hadifogságból hazaérkezett **Márkus László** lett. Főmunkatársak: **Benkovits Gyula** és **Hajnik Géza**. Az ilyen vidéki lapokat a helyi ügyészség sokszor elkobozta, elég volt, ha az államvezetés ferdeségeire egy-egy kritizáló szót tettek. Ennek ellenére a kis gömri lap felvirágzott, hangadó orgánus lett, sőt később **dr. Fráter György** ügyvéd szerkesztésében ellenlapot is tudott indítani a konkurens nyomda. Budapestről kezdetben alig kaptunk napi sajtót, legfeljebb a *Tolnai Világlapja* és a *Színházi Élet*, majd a *Világ* c. napilap behozatalát engedték meg. Ami a napilapokat illeti: az emigránsok által szerkesztett *Bécsi Magyar Ujság* volt olvasható Szlovákiában, ezt azonban sem a konzervatívabb polgárság, sem a földbirtokos osztály nem olvasta. Napilapok elég hamar jelentek meg Pozsonyban és Kassán, igyekeztek tárgyilagosan tájékoztatni az olvasókat. Lassankint aztán minden nagyobbacska magyarlakta városban újraindult egy-egy hetilap, néhol kettő is. Így aztán a cserepéldányokon keresztül lassanként mégiscsak képeket tudtunk alkotni arról, hogyan él és mennyiben maradt meg az új viszonyok között a szépebb, a rozsnyói, a losonci, ipolyság,

érsekújvári, nyitrai, komáromi, csallóközi, galántai, lévai magyarság. Minden nehézség ellenére sajtónk elég gyorsan felvirágzott, sokkal több időszakos lap jelent meg Szlovénzskón 1938-ig, mint ma. A mai szlovákiai magyar hetilapok általában helytelen magyarsággal történő tükröfordításai az ugyanott megjelenő szlovák hetilapoknak. Ilyen eset a két világháború közötti Szlovénzskón példátlan lett volna. Minden magyar kisvárosban mégis maradt néhány szellemi munkás, aki ujságot tudott írni, s egyúttal levelezője, tudósítója lehetett kassai, pozsonyi, prágai lapoknak. Legnagyobb magyar napilapul 1922-ben a *Prágai Magyar Hírlap* alapítódott meg. Ez a két ellenzéki magyar párt, a *Keresztény Szocialista Párt* és a *Magyar Nemzeti Párt* tulajdona volt, első politikai irányítója **Szent-Ivány József** és **Szüllő Géza** volt. Első szerkesztője a Budapestről hozott **Béla Henrik** és a besztercebányai ügyvéd, **Petrogalli Oszkár** volt, majd rövidesen a rozsnói születésű **Gál István** (eredetileg Gömör megyei aljegyző), végül a lap szerkesztői székét hosszasan foglalta el a jeles publicista, **Dzurányi László**.

Érdekes, hogy a Szepességen igen sokáig tartotta magát a **Telléry Gyula** által szerkesztett *Szepesi Híradó* – *Szepesi Hírlap*, ami azt jelentette, hogy a Szepességen a magyarság sokáig tudta még magát tartani. A szlovákok lakta Nyitrának különösen jeles ujságjai voltak, Komáromnak meg néha három is.

Ezek a magyar hetilapok általában a régi, hagyományos magyar világot tükrözték, politikával nem mindegyik foglalkozhatott, ha mégis a politikájukról szólok, akkor azt kell mondanom, hogy általában középúton álltak. Ez természetes is volt, hiszen e lapok munkatársai még a régi világból származtak. Nem emlékszem minden szerkesztő nevére, de a teljesség kedvéért hadd említsek meg közülük néhányat, mert megérdemlik: Dunaszerdahelyen **dr. Szeiff Géza** ügyvéd, Érsekújvárott az igen fürge és kitűnő riporter, **Sándor Dezső**, Léván **Koperniczky Kornél** (ő 1945 után a Duna menti Harta községbe lett kitelepítve), Rimaszombatban **Márkus László**, **Benkovits Gyula** és kezdetben **Gál István**, Rozsnón **Tichy Kálmán**, Ipolyságon **dr. Salkovszky Jenő** ügyvéd, **Farkas István** tanár (ő egyidőben afféle családi lapot is szerkesztett és a szlovénzskói magyar irodalom egyik legmérgeesebb hangulatú művelője volt). Nyitrán **Dallos István** (aki a *Nyitrai Írók Könyvét* is szerkesztette), Kassán **Forgách Géza** és **Kövess Illés**, **Kelembéri Sándor**, **Keller Imre**, visszatérve Lévára, megemlítem **dr. Kersék János** ügyvéd nevét, Losoncon **Horváth Andor**, az *Engel*- és a *Vígh-nyomda* nevét. Komáromban **dr. Gaál Gyula**, **dr. Alapy Gyula**, **dr. Baranyay József**, **Fülöp Zsigmond** voltak a hetenként háromszor megjelenő *Komáromi Lapok* vezérei. Rozsnón **Gömöri Zoltán** nevét említtem meg, Nyitrán a **Risnyovszky Endrét**, Kárpátalján a **Rácz Pál** írói működése volt fontos kezdetben. Mint érdekességet meg kell említenem, hogy Nyitrán még élt a felvidéki magyar írók nesztora, az 1846-ban született **Dombay Hugó**. Az emlékek kódéből felsejlik előttem egy különös riporter is, **Dobay István**, egy Sáros megyei nemes család sarja, aki

ugyan Budapesten a *Társaság* című folyóiratot szerkesztette, de „Hungaricus Viator” aláírással szlovákiai magyar lapokba is dolgozott. Egyébként az első világháború alatt ő volt a tátrai fürdők kormánybiztosa. Ugyesztén hadd említsem meg **Falu Tamást** is, a jeles költőt, a *Kisfaludy Társaság* és a *Petőfi Társaság* tagját, aki, noha Kiskunfélegyházán született 1881-ben, a Gömör megyei Nagyrőce városában volt közjegyző. Néhány évet még a csehszlovák republika megalakítása után is Nagyrőcén töltött, sőt a nagyrőcei társadalommal kapcsolatosan írt regénye, a *Kicsinyesek* is Pozsonyban jelent meg, mint egyik első szlovénzskói tárgyú regényünk, de az irodalom művelői közül ő hagyta el először Szlovákiát. A Pest megyei Ócsa községbe költözött, mint közjegyző.

A magyarság szellemi erejét legyűrni nehezen lehetett, noha a pozsonyi állami hivatalok, ugyesztén az egyes megyék – zsupák – új vezetői igen sokat elkövettek annak érdekében, hogy a magyarság szellemi és gazdasági erejét visszanyomják. A megyék területe kezdetben a régi megyékével volt egyenlő. A békeszerződések azonban némi lehetőséget nyújtottak arra, hogy a magyarság – ha nem is hiánytalanul – de valamennyire mégis tudjon élni kisebbségi jogaival. **Szüllő Géza** sok csatát vívott Genfben, a Népszövetségben. Nyelvtudása és műveltsége révén ő volt az ellenzéki magyar pártok ún. külügyminisztere. Az egyes képviselőválasztási turnusokban a cseh és szlovák pártok – számuk néha több volt huszonöttnél is – sok minden lehető és lehetetlent elkövettek, hogy magyar szavazókat is szerezzenek maguknak, de a szándékuk általában sikertelenségbe fulladt.

Az irodalmi élet lassan indult meg. Olyan hagyományú és egybekovácsoló szellemi erőink már csak földrajzi helyzetünkönél fogva sem volt, mint Erdélynek. Műkedvelők irodalma volt a szlovénzskói magyar irodalom évekig, az irodalmi élet központja is csak Kassán és Pozsonyban alakult ki. De az olvasó, épp úgy, mint maga az író is, Budapest felé pillantgatott. A szlovénzskói magyar nyomdák nem késlekedtek megjelentetni szépirodalmi munkákat, legtöbbször a nyomdász, vagy az író anyagi veszélyére. A legkiforrottabb kiadói egyesülés Kassán a *Kazinczy Társaság*, Pozsonyban pedig a *Magyar Minerva* volt. Kassán **Sziklay Ferenc dr.** volt a kezdeményező és vezető, általa indult meg a Kazinczy Társaság könyvkiadó vállalata is, amelyet később Szent-Ivány József vett át. Idővel a nyitrai Dallos István is alapított kiadóvállalatot.

Subjektív élményeimhez tartozik, hogy az érintkezést Sziklay Ferencel és a pozsonyi Magyar Minerva munkatársaival hamar felvettem. Különösképpen a losonciakkal keveredtem régi alapon új, jó barátságba: **Darkó István**nal és **Simándy Pállal**. Tudott dolog, hogy Simándy Pál felvett név, **Gombos Ferenc** református lelkész és hit-tanár változtatta nevét erre a **Rákosi Viktor** által költött névre. Losoncon működött egy ideig **Győry Dezső**, a költő is: afféle szellemi triáaszt alkottak, akikhez később **Marék Antal** is csatlakozott.

Tekintettel arra, hogy egy hetilap volt családunk bir-tokában és nekem írói ambícióim már a gimnáziumban is

támadtak, könnyű volt a helyzetem írásban jelenhetni meg. Már 1920-ban írtam kis cikkeket a *Gömörbe*. Kezdő ambícióimat Budapesten, egyetemi hallgató koromban elégítettem ki egyelőre; cikkeket kellett írnom szülővárosom olvasóinak Pestről. Első áldozataim **Pósa Lajos** özvegye, **Blaha Lujza** és néhány rimaszombati születésű híresség, mint pl. **Farkasfalvy-Findura Imre** történetíró voltak (Findura Imre nagyapám jóbarátja, rimaszombati születésű történetíró, statisztikus volt; aki még az első világháború előtt Budapestre, majd Vácra költözött). Rimaszombatnak mindmáig ő az egyetlen történetírója, de mint Vác történetének írója kapott emléktáblát és utcát Vácott.

1920–1928 között lényegében kettős életet éltem. Szeptembertől júniusig Pesten tartózkodtam, a hosszú nyári és karácsonyi szünetet mindig Rimaszombatban, illetve valamelyik szlovenszkoí városban töltöttem. 1924-től 1928-ig a Prágai Magyar Hírlapnak voltam állandó budapesti munkatársa, szinikritikusa, művészeti kritikusa. Csaknem mindennap tudósítottam a lapot budapesti kulturális eseményekről és rengeteget interjuvoltam művészi alkotókat. Ennél fogva afféle szellemi kapocs voltam a budapesti élet iránt állandó, szomjas érdeklődést tanúsító szlovákiai magyar értelmiségi olvasó és a magyar főváros élete között. Más szlovenszkoí napilapoknak nem volt állandó tudósítója. A Prágai Magyar Hírlap hivatalos szerkesztője ugyan **Zólyomi Dezső**, az *Az Újság* munkatársa volt, ő azonban semmit sem írt, mert a hivatalos közleményeket a *Magyar Távirati Iroda* által úgyszólván megkapta a prágai újság. Zólyomi inkább üzleti ügyeket intézett, és munkatársul vett maga mellé. Így tudtam megszólaltatni **gróf Zichy Istvánt**, **Fedák Sárít**, **Móricz Zsigmondot**, **Lyka Károlyt**, **Kosztolányit**, **Szabó Dezsőt**, **Kodály Zoltánt**, **Bartóknét**, **Berzeviczy Albertet**, **Rudnay Gyulát**, költőket, írókat, színészeket, színigazgatókat. Ugyanakkor az *Újságírók Otthon Körében* készpénzért is vettünk regényeket, novellákat, verseket. Egy regény ára általában ezer pengő volt. Elsőnek közöltük **Móricz Zsigmond Úri muriját**, **Komlós Aladár**, **Márai Sándor** regényét, **Somlyó Zoltán** verseit. A pesti honoráriumokat Zólyomi Dezsőnek budapesti hirdetések árából kellett fedeznie.

Én akkor már más magyarországi lapoknak is dolgoztam. Az egyik manuduktorom **dr. Lambrecht Kálmán**, a híres régész volt, a másik **Komáromi János**, az író. Budapesten írtam első regényemet is, amelyet 1929-ben a Prágai Magyar Hírlap folytatásokban közölt. Számos szlovákiai magyar szépirodalmi kiadvány gazdája az 1923–1928-as években **dr. Farkas Gyula**, az *Eötvös Kollégium* tanára volt. A kiadványok cégére a berlini *Voggenreiter Verlag* magyar osztálya volt, de ez Farkas Gyula nevét fedte, a kiadványok Pozsonyban, a *Concordia Nyomdában* nyomattattak. Ez a különös triász megkönnyítette a magyar szépirodalom terjesztését Szlovenszkon. Farkas Gyula segítségével jelent meg első két könyvem, humoros ifjúsági elbeszélések és egy regény. A Concordia nyomda nyomtatta később a szelídlelkű **dr. Reinél János** által szerkesztett *Magyar Minerva* című havi folyóiratot és

az ugyancsak Reinél szerkesztette *Uj Auróra* évkönyvet. Ez az évkönyv igen színvonalas kiadvány volt.

Hitem szerint a *Sarló* mozgalom megalakulása is Budapesten kezdődött, illetve a gondolat Budán fogant meg. Itt kell kitérnem arra, hogy Szlovenszkon a magyar gimnáziumokban a magyar cserkészcsapatok működése nem szűnt meg, sőt alakultak olyan városban is csapatok, ahol nem volt magyar középiskola. A magyar cserkészcsapatok működési engedélyt végül is a pozsonyi *Országos Hivatal* iskolaügyi osztálya nem vonta vissza. 1938-ig jeles cserkészcsapatok működtek Pozsonyban, Komáromban, Érsekújvárott, Losoncon, Léván, Eperjesen, Rimaszombatban, Kassán s még számos helyen. A cserkészlet eszméit öregcserkész korokban is valló egyetemi hallgatók az egyetemi városokban, Pozsonyban, Brünnben és Prágában megalakították az öregcserkészek *Szent György Körét*. Érdeklődésük azonban alaposan kitágult, szociálisá vált, volt benne egy kis narodnyikizmus is, különösen az érsekújváriak és pozsonyiak világnézete, kisebbségi magyarságtudata volt határozott. **Szabó Dezső**, **Móricz Zsigmond**, **Bartók**, **Ady** hatása alatt olyan regös cserkészcsapatokat alakítottak magyarországi mintára, amelyek falvakat látogattak, folklórananyagot gyűjtöttek, „mesélő táborüzemeket” gyűjtöttek, értelmiségi mivoltukban a néphez közeledtek. Az ipari munkásságot még kihagyták érdeklődési körükből. Szlovenszkoí szellemi vezérüknek **Győry Dezsőt**, a hangadó költőt ismerték el. Szeretném nevüket is felsorolni, de a névsor nem lenne teljes, és a *Sarló* évkönyveiben úgyszólván megörökítették. Hathatós segítséget kaptak Losoncon, ahol a szlovák iskolai hatóságok által félreállított **Scherer Lajos** gimnáziumi tanár *A Mi Lapunk* címen cserkészujtságot indított. Ebben az újságban közölte **Móricz Zsigmond** a *Gyalogolni jó* című írását, amely igen eredményesen mozdította meg az öregcserkészek kiránduló és gyűjtögető kedvét. A középiskolai cserkészcsapatok minden nyáron igyekeztek táborot ütni. A cserkészélet nagyban fokozta a magyar ifjúság összetartozásának érzését, tágtította ismeretkörét és jó indítást adott a további kisebbségi társadalmi életre. A magyar cserkészcsapatok központi vezetője az 1920-as évek közepétől kezdve **Mrenna József** érsekújvári tanár volt, az ügy másik főmozgatója **Bíró Lucián** komáromi bencés tanár. A cserkészcsapatoknak a csehszlovákiai cserkészintézményekkel csak laza kapcsolatuk volt. Nem voltak függő viszonyban, önálló alapszabállyal dolgoztak. A teljesség kedvéért hadd írjam ide, hogy a rimaszombati cserkészcsapat először **Marton István**, majd **Báthory Andor** végül **Holéczy Miklós** tanárok parancsnoksága alatt minden júliusban táborozott, először a Hnustya fölötti Sziyecen, majd Beje község egyik erdejében, Csetneken, Breznóbányán, Murányban, Késmárkon, Krasznahorkán, Selmecebányán és egyéb szép erdők alatt. A legjobban működő cserkészcsapat a komáromi bencés főgimnáziumé volt. Először **Karle Sándor**, később **Bíró Lucián** tanár vezette. Ők állandó, kitűnő helyet szereztek Selmecebánya és Szklenófürdő fenyeveseiben.

Most előreszaladok a *Sarló* témája miatt 1928-ra.

Abban az időben **Balogh Edgár**, családi nevén **Kessler Edgár** Budapesten látogatta a bölcsészkar egyetemet. Cserkészalapon jóbarátságban voltunk és egy koratavaszi napon arra kért, menjek vele a nagytétényi fennsíkra, ahol hevesi dinnyések dolgoznak. A dinnyések már márciusban kezdték el a munkát és dinnyeszüretig el sem hagyták a terepet. Családi alapon működtek. Így történt, hogy kimentünk a nagytétényi fennsíkra, beszélgettünk a dinnyésekkel, megnéztük földbeásott kunyhóikat, mai nyelven szólva afféle szociális érdeklődésű munkát végeztünk. Edgár a szomszédos Kamaraerdőben elmondta egész élete történetét. Erdélyben született, édesapja, Kessler szász származású közös hadseregbeli őrnagy volt, aki akkor már nem élt. Édesanyja vezetékneve volt – amit később Edgár fölvetett – **Balogh**. Édesanyja a világháború befejezésekor Pozsonyban volt tanárnő, így került Edgár Pozsonyba, de állampolgársága nem volt. Számomra különösnek tetszett, hogy egy ilyen sorsú és ilyen származású cserkésztestvér – az Eötvös Kollégium lakója – „magasztosabb“ szellemi tanulmányok helyett hevesi dinnyések életébe akar belepillantani. A magyarázat természetesen érthető volt. Magyarországon akkor már megindult a regös cserkészmozgalom, ezt a szlovenszkói öregcserkesz is átvették, és tovább fejlesztették. Edgár – kiváló szociális érzékével – lelkes híve volt a mozgalomnak. Ha most utánagondolok, honnan származtak Balogh Edgár nézeteinek gyökerei, Edgárék családi sorsában találok magyarázatot. Egyike volt azoknak a hontalan szlovenszkói fiataloknak, akik a „prevrat“-kor a szélre, a peremre jutottak. („Prevrat“-nak nevezték a szlovákok az 1920-as „váltást“, az új állammá váló alakulást. A szó később amolyan időhatározószóvá alakult, fontos fix pont lett, valami történhetett és valaki szerepelhetett „prevrat előtt“ és „prevrat után“. Ez a szlovákiai szlovák és magyar társadalom gondolkodásában fontos kifejezés volt.)

Miközben Edgár a Kamaraerdőben elmondta családjá történetét és terveit, kialakult benne egy nyári öregcserkész-tábor alapításának gondolata is. A táborba világnézeti, kisebbségi és társadalmi, kulturális kérdésekről lenne szó. Megbeszelnénk a regös-járás módjait is, bejárnánk Szlovenszkó magyaroklakta falvait. Véleményem szerint a gombaszögi tábor gondolata ezen a napon született. Hogy a regös-tábor hol legyen, azt még akkor nem tudtuk, ezen a hűvös koratavaszi napon csak a gondolat fogalmazódott meg Edgárban. A Sarló történetében meg van írva, miként találtak Gombaszögön alkalmas táborhelyet az érsekújvári, meg a pozsonyi fiúk.

1928 nyarán Edgár már szétküldte körlevelét, összehívta a tábort. Rimaszombatból **Hizsnyan Bélával** megjelentünk mi is Gombaszögön. Hizsnyan Béla a prágai német egyetem medikusa volt, azzal az előnnyel, hogy egy drága motorbiciklit kapott a nagymamájától. Nagy hasznát lehetett venni, amikor a rozsnói nyomdában megrendeltük a *Vetés* című első propagandafüzetünket és sűrűn kellett közlekedni a nyomdával.

A táborozás helyét azért tették Gombaszögre, mert öregcserkész társaim arra gondoltak, hogy a Sajó-völgyi

földbirtokosok élelemmel fognak bennünket segíteni és alkalmas helyet is kapnak a földbirtokosoktól. Ebben igazuk is volt, mert ha a szomszéd birtokosoktól nem kapunk közben zsírt, krumplit, lisztet, hagymát és más hasonló élelmiszert, a cserkész-tábor tíz nap helyett már az ötödiken bezárhatta volna magát. A tábor képe külsőleg is szegényes volt, hiszen az ország minden részéből szedődtünk össze kölcsönkért táborozási anyagokkal, sátrakkal. A tábor ekkor még nem indult politikai jellegű tábornak. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy egyetlen baloldali szervezet sem támogatta a tábort, sem anyagiakkal, sem szellemiakkal. Anyagiakat a magyar ellenzéki pártok nyújtottak, **Szent-Ivány József** segítségével. Elsősorban a *Magyar Nemzeti Párt*, majd a losonci szabadkőműves páholy **dr. Tarján Ödön** ügyvéd által segített. A keresztényszocialista párt vezére, **Szüllő Géza** azonban gyanakodott. Attól tartott, hogy a fiatalok „megbízhatatlanok“, balra térnek. Ellenben **dr. Grossechmiéd Géza** szenátor, kassai ügyvéd – **Márai Sándor** és **Radványi Géza** apja – személyesen látogatta meg a tábort egy délután. Felesége süteményt is hozott. Nem emlékszem pontosan, hogy három, vagy ötezer koronát adott-e nekünk, Edgár kérésére. A tábor parancsnoka Edgár volt, helyettese én, ugyancsak én voltam a gazdasági ügyintéző, a táborozási díjak beszedője is, innen tudom az adatokat. A két magyar párt vezetői eredetileg azt remélték, hogy a tábor ifjúsága hozzájuk fog húzni és az ellenzéki magyar pártok szellemében munkálkodnak tovább. Tévedésben leledzettek. Ennek a nagyon tehetséges szlovenszkói magyar fiatal gárdának, amelyből a Sarló kialakult, ugyanis önálló politikai ambíciói voltak. Az volt az érzésem, hogy tulajdonképpen a megunt „öregek“ helyébe kívánnak már lépni, és új szellemet hoznak a kisebbségi politikába.

A tábor szép helyen feküdt, a cseppkőbarlangot akkor még nem ismertük, sátraink azonban rozogák voltak; a „vezérkar“ egy kis erdészházban tanácskozott. A tanácskozás folyamatos volt, lényegében sokkal több szó hangzott el, mint amennyit ettünk. A szakácsunk **Morvay Gyula** tanár, tardoskeddi származású parasztfiú volt (jelenleg Nagykanizsán él). A napok állandó vitával teltek el. Elhangzottak szép előadások is a regöscserkész-céljáról, a szlovenszkói magyar értelmiség jövőjéről, az értelmiségnek a parasztokhoz való kapcsolódásáról, a műveltségi szintek emeléséről és az **Ady-Móricz-Szabó Dezső** hármasról, mint példaképről. Később hozzávettük az eszményekben **Bartók Bélát** is. **Győry Dezső** maga, a szellemi vezér, csak néhány napig tartózkodott a táborban. Igen hangulatos tábortúzi ünnepséget rendeztek a tábortagok egy sötét este a Gombaszög fölött elterülő Szilicei fennsík szép kis falujában, Szilicén. Testvéri ölekezés volt.

A tábor érdekes vendége az akkor magát még teljesen magyarnak valló selmechányai festőművész, a haladó gondolkozású **Gwerk Ödön** volt. Gwerk Ödön a tábor kötélkordonján kívül ütötte fel a sátrát, mivel a táboron belül alkoholtilalmat hirdettünk. Gwerk tápláléka pedig csupán a sör volt. Ladászámra hozatta a sört Pelsőcről. 1945 után Gwerk egy ideig Selmechánya sztárosztája lett,

megnősült, egy magyargyűlölő pozsonyi tanárnőt vett el. Gwerk szobaberendezésének egy részét híven őrzi a selmechányai múzeum.

Időközben az eszmék – rendkívül zajos viták után – mégis megfogalmazódtak, a gondolatok kifejecesedtek. Lényegében az utolsó napon határozták el a mozgalom nevét, a *Sarlót*. Némelyek *Sarló* és *Kalapácsot* akartak, de attól tartottak, hogy a magyar közvélemény erre még nem érett meg, és a hatóság sem engedi meg. Így került végül még a táborozás ideje alatt a *Sarló* teljesen baloldalra.

Mikor a tábor már szétoszlott, közeledtek a *Sarló*hoz a *Kommunista Párt* illetékesei is. Ugyanakkor azonban a magyar ellenzéki pártok vezetői is azt remélték, hogy ez a „regös fiatalság“ még az övék. Pedig ez a magyar fiatalság elsősorban megélni szeretett volna, mert kisebbségi jövőjét Szlovákiában nem látta már biztosítottak. Rájuk vonatkozott **Szvatkó Pálnak**, a Prágai Magyar Hírlap publicistájának szellemes megjegyzése: „*Baťa-cipős ifjúság*“. A *Vetés* első számát Rozsnyón megcsináltattuk – a korrek-túrával való futkározás volt a Hízsnyan Béla dolga – és tíz nap múlva a tábor tagjai hazavonultak. Ez történt 1928. augusztusában. Lobogónk a Szent György Kör díszes se-lyemlobogója volt.

Véleményem szerint a tábor lakói, majd a hozzájuk később csatlakozott *Sarló* mozgalom hívei a legtehetsége-sebb, legműveltebb szlovákiai magyar fiatal egyetemi hallgatók közé tartoztak, akiknek elvben minden lehető-ségük megvolt arra, hogy később átvehessék a szlovákiai magyarság szellemi, gazdasági, politikai irányítását.*

* Részlet a szerzőnek egy hosszabb kéziratából, amelyet özvegye jó-voltából használhattunk fel.

Jellegzetes öreg házak a rozsnyói felvégről.

Tichy Kálmán rajza • Liszka József (1991) nyomán

Juhász János

Néprajz Gömör megyéből

A Rima folyó mentén, a megye fővárosa – Rimaszom-battól lefelé egy sajátságos, munkás magyar nép foglalja el a völgy nagy részét. Ugyanezen fajból lehet találni a kö-zeli vidékeken, szórványosan, egy vagy több községet al-kotva. Méltónak találok megjegyezni itt azt, hogy egykor Sáros megyében utazva, az Eperjes feletti vidéken lévő fal-vakban találtam e fajta embereket, kiknek vezetéknevök is magyar, míg nyelvök s értelmök szláv volt. Meghatározni, hogy a magyarok milyen népfaja hát ez valójában, törté-nelmi kutatás nélkül bajos dolog volna, de beszédjök s vi-selkedésök, illetve szokásaikban felölelve találjuk a pa-lóc és barkó modort együttesen.

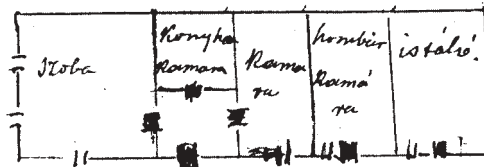
Jelen időben már azok, kik az élénkebb közlekedés kö-zelében élnek, kezdik régi jellegeiket elhagyni s a korszül-te, divatosabb viseleteket felölelni. A régibb, tipikus jelle-get azonban a kissé távolabb vidéken élők közt még mindig felfedezhetjük, habár megközelíthetőleg is. Leírá-somat tehát elsősorban ez utóbbiakra irányzom, az előb-bi, vagyis a haladottabbakról teendő megjegyzéseimet folytatólagosan kívánom eszközölni.

A régi jelleget fenntartókhöz sorozhatjuk: Majom, Szú-tor, Pokorágy s Balogvölgyön a már építkezéseinél hala-dottabb Iványi, Zsíp, Bátka, Tamási st. községeket, kik re-formátus vallásúak.

Tárgyi néprajza

Építkezéseiknél a lakóházat, marhaistállót vályogból, kőből, téglából szeretik felállítani; fából csak a színt, ser-tésólat s csúrt, ámbár a csúr építésével több helyen keve-set törődnek, úgy hogy csak pusztá szerűn végzik a ter-mények gépelését, nyomtatását s cséplését.

Épületeik alakja legtöbbször hosszúkas, téglány a-lakú, következő beosztás szerint: szoba, pitvar, konyha, a pitvarból nyíló kamara, az udvarból nyíló hombár-kama-ra, végül az istálló.

Szobái berendezése egyszerű. Az ajtó felé van a ke-mence, pánkcal és kürtővel ellátva, a kürtő alatti koczik egy részén, a szögleten foglal helyt a takaréktűzhely („*sparhert*“). A takaréktűzhely mai nap már egy házból sem hiányzik, a füstvezető kürtőt azonban már több he-lyen a kiskamarába, kisházba (konyha szoba) kezdik ki-tenni. A szoba falai mellett földbe vert vastag falábakon nyúlnak el a tölgyfából fűrészelt vastag „*lócák*“, nappal ülő-, éjjel fekvőhelyül. Fölül, a ház világosabb szögletében foglal helyet a vastag tölgyfaasztal. Ezen asztalnak nem csak az a rendeltetése, hogy arról étkeznek, hanem az é-

tekül készítenő tésztát is azon szokták elsíkállani, a mi látva az asztalnak nem épen tiszta felületét – a finomabb ízlésre undorítóan hat. A falak körüli lóczák alatt rekeszek vannak, télutólján ott tojnak s költenek a ludak, sőt a tyúkok nyáron át is. A falakon körül – kivált a módosabb helyeken – mázos tányérok, tálak függnek. A mestergerendán elöl vannak a könyvek, irományok, az ajtó fele: fejszék, vésők, kalapács s egyéb e fajta szerszámok, alul egy arra a czélra készített s odaszegezett fácskába szurkálva vannak az asztali villák, kések a mestergerenda felső része táján. Az ajtószárny hátánál, a szögletben állványon vannak a víztartó edények, cserép korsók. Ezen víztartó állványok azomban manapság már csak inkább télre kerülnek be, nyárban a vizesedények a pitvar falában készített vakablakban állnak. A kiskamarában részint konyhai eszközök tartatnak, részint többnyire a család valamelyik öreg anyókéja tartja benne ágycsészét és a régi jó időkből felmaradt kopottas színű ládáját; a mely öreg láda iránt a ház tagjai – lakói – respektussal viseltetnek, mivel az öreg anyóka onnan szokta kiszedegetni a fiataloknak szánt ajándék tárgyakat, és még a megszorult gazda számára is kikerül onnan egy-két forintocská – ha mindjárt kölcsönképen is. Betegség vagy halál esetre szoktak a mamókák rejtegetni összekuporgatott pénzececskét.

A nagy kamarában – mely egyúttal háló szoba is – vannak a megvetett ágyak; ahány pár lakik együtt, annyi az ágy is. Módosabb helyeken az ágyak a padlásig emelkednek a bele rakott tollú- s pehelyneműktől. Egy ágyfelszereléshez lehetőleg 2 derekaljt, 6 párnát, 2 dunnát számítanak, ehhez járulnak a lepedők, szalmát, derekaljt, párnákat betakarni. A derekalj haját (derekalj borító vászon) magok készítik, szövik; négyenyüstös vászonnak hívják, úgy szintén egyéb lepedőket is. A párnák és a dunnahajak kétfélék. A mely ágyat mindig használnak, arra a magok által szőtt vászomból készítenek haját, előbb befestetik a festővel; a melyik ágyat ritkábban használnak, arra a kereskedésből hoznak vékony szövésű hajaknak valót. Az ilyen ágyakban a párnák egyik végén piros, zöld vagy kék szöveten hímezések, csipkék vagy egyéb kötések díszelnek. Ezen díszes fejelek (párna) láthatása végett ágyterítőt nem használnak.

A kamara padlásáról középen, négy sarkán kötélre akasztva lóg le a kenyértartó rács. Ha csak egy kenyér van már rajta, a gazdasszony sütéshez készülődik. Az ilyen rácsra tárolják az ünnepre süttött kalácsféléket is; innen letkezett ezen szólásforma:

„Haj karácson, karácson: Van-e kalács a rácscon?
Ha nincs kalács a rácscon, szomorú a karácson.”

Az ágyak előtt vannak helyezve a cifrán kimázolt ládák, az ágyak végén a fehérenműek tartásához a szekrények – ma már a szekrényt a „sifonír” kezdi helyéről kiszorítani.

A pitvarból van a padra járás létrán, vagy záros garádcison.

Fent a padlásra, az úgynevezett szűszékben tartják

a búzát, zabot, árpát st. Itt csüng kócz madzagon a kakasülőről a serteshús, szalonna, melyet a földművelő nép a nyári munka időre tartogat meg. Ősszel a padlásra magasba illesztett rudakon szárítják morzsolásig a párvájával összekötözött csöves kukoriczát.

A vagyonosabb gazda az ól és nagykamara közt egy hambár-kamarát is tart. Tart itt is búzát, de belerakja télire használandó burgundi répáját s krumpliját, ló és gazda szerszámjait, hordó, kád s egyéb szükséges eszközöket. Itt aggatja falra kopott csuháit.

Az istálló berendezése egyszerű: hídlás, jászol, széna-tartóval van felszerelve. Az is megesik, hogy a marhais-tállót külön, kissé tovább, vagy a lakóépülettel átellenben építik fel, gyakrabban fából, ehhez kapcsolják a színt, a színbe nyíló sertés-, lúd- és tyúklakkal.

Az udvar ritka helyen van az úttól elkerítve, ha van is, rossz lészafonadékkal, ugyanilyen kerítés határolja a fundust körül, nem ritkán lészafonás helyett töviskel kerítettek. Ezen kerítések pedig téli hideg időben észrevétlenül elszoktak tűnni, hogy melegítőül vagy gyújtószul szolgáljanak a szegényebbek hajlékában. Itt-ott látható deszka-

Tichy Kálmán rajza • Liszka József (1991) nyomán

kerítés az út felől, de ezt csak különös jómódú s ritka gazdaember eszközölheti.

Az általunk jelzett parasztgazdák inkább kedvelik a szarvasmarhákat mint a lovakat, innen lószerszámaik igen primitív egyszerűségben néznek ki; lovaik gebe számba vehetők; szekereket többnyire magok szokták összetakolni, kovácsaikkal jól-rosszul megvasaltatni. Őkreik, szarvasmarháik, a min vásárok alkalmával egy-két tízforintost szokott házi költségre fordítani, meglehetősen gondozásban részesülnek. Különösen a magyarfajta szarvasmarhát kedvelik, mint a melyek takarosabb kinézésűek s egészségesebbek szoktak lenni a svajczer vagy riska fajta marháknál.

Ruházat tekintetében e nép is már kezdi ősi szokását elhagyni. Ez előtt még pár évtizeddel a férfi következő öltözettel bírt: széles karimájú, durva anyagból készült kalap, nyakatlan, vastagvászon ing, derékig érő, az öregeknél fehér nyakravaló; az ingújjak félbőségűek; fél láb-szárig alig leérő, vastagvászonból készült bő s rojtos ga-

tya, nagyfejű s bőszárú, vastagbőrből készített csizma. Némely embernek volt derékszija, „tűsző”-je, ennek a rejtekében tartotta a pénzt, ehhez volt szíjjal kötve a rezesnyelű bicska. Télen kecskelábból, -bőréből, vagy vidrabőrből készített sapkát – „kucsma” – viseltek, közvetlen hozzá lapuló füles karimával, a karima a két fülnél széles galonddal köttetve össze, mely kötőlék hideg idő alkalmazásával feloldatván, a szőrös karima a fülekre s tarkóra lehuzatott.

Felsőrúha fekete vagy fehér prémes, bő, derékig érő ködmön juhbőrből és vastag, durva szövésű szűr-csuha. A fiatalabb férfiak már széles gallérú inget, selyemnyakkendőt, testhez álló bekecset, vasárnap rámás (szuptilis) csizmát, bő, rojtos gatyát viseltek; ingök újja meglehetősen bőségű volt. A divat annyiban változtatott ezen öltözéken, hogy jelenleg már az öregek is kisebb szabású kalapot hordanak, ingök nyakas s hosszú, a deréktüsző eltűnt végképen (hja, most már az urak kezdik „gigeli” ingre szorítva hordani). „Ködmön” helyett bekecset, legtöbbször meglehetősen posztókabátot viselnek; tében ifja, örege használja a posztómellényt, kabátot, nadrágot s csinosabb állású csizmát. Télen, munkás napokon asszonyaik által készített barchet vagy házivászon nadrágot viselnek, míg nyárban mellőzik a felső öltönyöket. Hajdan – mondja a krónika – a szútoriaknak egy közös nadrágjuk volt, csak az huzhatta fel azt, kinek hivatalos küldetésbe kellett menni valahova – tisztességnak okáért. Innen maradt fel azon példa szó a közös tárgyra nézve: „Közös, mint a szútori nadrág”.

A nők öltözete kiváló. Szeretik a széles öltözködést, ahonnan magok szötte rongyvászonból készített szoknyát szednek magokra, arra öltönek 5–7 különböző színű, vékony szövésű „karton” szoknyát, hogy – különösen a fiatal menyecskék – széles és csárdás kinézésűek legyenek. Rövid szoknyáik a kordován csizmaszár tetejéig érők: tehát meg kell látni mindenkinek azt is, hogy csakugyan kordován (ha nem kecske?) bőru a csizmájuk és magas sarkú. Váll és derékban már kevesebb öltözetet vesznek magokra. Háznál a vékony patyolatingre könnyű kendőt borítanak nyakuk és derekukra mellökön át s hátrul kötve meg. Ha valahova mennek, „lelkét” vagy „állj” el tőlem kabátot öltönek, hidegben jól vattázott kabátot „szervizankát” vagy csinos, testhez álló női bekecset. Fejüket ott hon az asszonyok konty alatt hátra kötött kendővel borítják, ha a háztól távoznak, még arra más kendőt kötnek, előlről az állok alatt szorítva össze. Hidegebb időben használják a meleg nagykendőt. Ruházatok színe „rikító”, vagyis cifra virágú, csak az öregebbek hordanak barna ruhát, melyet régi időkben magok szöttek festettek.

A fiatal nők és leányoka orcáikat cziczomázni szeretik; fődolog, hogy vasárnap homlokuk ragyogós s arcuk piros legyen. Hajjaikat a férjes nők hátul kontyra kötik, a leányok egy vagy két ágú fonatékban felpántlikázva, hátra bocsátva hordják.

Ételük egyszerű: barna kenyér, tej, sertéshús, szalonna, tojás, lúd- s tyúkhús, káposzta és főzelékfélék. Némely háznál igen megjárna közülnk az, aki töltött káposztát főzetne: mert a káposztaharaszt meglenne ugyan töltve,

hanem csak ehetetlen, elsózott kukoriczakásával. Az étkek készítésének művészete még előtök kevésbé ismeretes.

Életmódjuk a földművelésre irányul. A férfinépség szánt, vet, kaszál, szekereskedik, tében a marhagondozáson kívül alig végez valamit; a női népség kapál, markot szed a búzaföldön, takar a réten. A belső kerti munka kevésbé elemök. Konyhai veteményekkel keveset törődnek. A zöldséget, hagymát rendszeren bevásárolni szokták.

A kendermunka azonban nagy eleme a nőknek: innen téli munkául a fonás, szövés nagy szenvedélyök. A házi ipar egyéb nemét nem gyakorolják. A hiúságnak annyira rabjai, hogy a legegyszerűbb ruhavarratásáért is városba utaznak, még akkor is, ha falujukban szakszerű női szabó dolgoznék.

A gyermekek és férfiak ruházatáról, miként a magokéről is, a nők tartoznak gondoskodni; a férfiak gondja az élelem és közös házi költség előállítására.

Nyelvi kifejezésök – nézetem szerint – palócz-barkó. Használják az „-ünk” rag helyett „-eőnk” ragot, „-ünk” helyett „-aőnk”-at, „é” helyett „eee” hangokat húzva, p.o. *nálaőnk, tanálaőnk, megyeőnk, eedes*, e.h.: „nálunk, tanálunk, megyünk, édes”; a szavak tője és gyökére mit sem ügyelve beszélnek, p.o.: *agyaőnk, állaőnk, menyeeőnk*, e.h. „adjunk, álljunk, menjünk”. Egyes szavakat kétféleképp, t.i. palóczosan is barkósan is használnak, p.o. *fej / fő; guzsaj (guzsaly) / guzsó; kell / kő; hejjet (helyet)-köz-zel / helyrő-közrő*. Igaz hogy a barkós kiejtés nap-nap után már elmaradozik. A szavakban is a ragok végén az „n” hangot legtöbbször mellőzik, p.o.: *Iste’ á’gya me’ ke’det! Ne me’ rózsám a tarlóra! szombato’ vótam a vásáro’*. Innen azután a „-val, -vel” rag „v” hangját semmi körülmény közt sem változtatja más hanggá, p.o.: *Iste’vel, asszo’val, haszo’val* e.h.: „Istennel, asszonnal, haszonnal”. Kiejtés-kor a „v” előszó hangzót megnyomva – mintegy orrhanggal – ejti ki. Egyes kifejezéseiben a szavak némelyikét rövidítve ejti ki, p.o.: *me’ettem má’*, e.h.: „megettem már” stb. „Enni, inni” helyet az „ennyi, innya” [formát] használja. Megszólításoknál használja: *kend, (kiend), kigyelmed, mamó, anyó, papó* kifejezéseket.

*

Népszokások rajza

A gyermek születésekor, kivált a keresztelés idejére mindig érdekes előkészület tétetik. A fiatal házaspárok gyermekkori legjobb barátjaikat meghívják keresztkomának: többé ezután nem fogják egymást „tessen” szólítani, hanem „n’aszépe” (nagy szépen) kigyelmedezik. A felnőttek azt szólítják „se”-nek, akire haragusznak vagy kicsinylik magukhoz a megszólítottat. A keresztanya a kicsike számára idejében beszerzi az ajándékot, mely áll: ingecskéből, fejkötőkből, kisdunnahaj, sőt dunnácskából st. Elkészíti a keresztelési vendégséghez az ajándékokat, mely áll: kalácsból, húsneműből és némi pénzdományból. Mindezeket igen szívesen áldozza, mert tudja, hogy kölcsönösen esik. A mint a gyermek megkereszteltetett a templomban vagy a paplakon, estére a rokon nők és ba-

rátnök vacsorára behívatnak. Az asztalfőn legtöbbször a keresztapa az egyedüli férfi – néhol azonban férfiak is számosan vannak – foglal helyet, míg az apa – mint gazda – állva kínálgatja s szolgálja ki a vendégeket, vagy a gazdasszonyoknak segít. Vacsora előtt pár órát az ivással töltönek el. Inni feneksorral kell mindenkinek, míg csak a jókedv tetőfokát nem éri el. Mikor már a ajongás s dallási kedv kezd lábra kapni, feladják a vacsorát – úgy éjfél tájban. Ételek gerslileves marhahússal vagy tyúkhúsleves tésztával, második étel savanyú habartleves sertéshússal, végül tejbekása, jobb helyeken egy kevés marhahús pecsenye vagy paprikás csirke is. Étkezés után egy e czélra az asztalra tett üres tányérra teszi ki-ki a kicsike számára hozott pénzt, a „komapénz”-t. A fiatalabb nők közös nótázás mellett egypárt tánczolnak, azután a falut végigdalolva térnek haza.

Megesik, hogy ilyen alkalmakkor a vacsorához a nők becsalnak egy-egy jámbor férfit, akit aztán édesden körülvesznek, itallal kínálgatnak, végre vacsora után, nevetség okáért meg is patkólnak. A megpatkólás abban áll, hogy a nők a jámbor férfit elől-hátul megfogják, leültetik a székre vagy a földre, néhány nő a lábait fogja meg, egy nő tüzes üszköt tart a csizma sarkára, a másik vaslapoczkával üt reá, azután a méltatlankodás közt hánykolódó férfit általános hahota közt bocsátják szabadon. Míg ezek bent történnek, kint a legénység a faluban összeszedett vagy az udvarokon kint felejtett tejes fazekakat az ajtóhoz vagdosza. A gondos gazda ezen külső komédia megelőzése tekintetéből titkon adogat ki az ablakon az ott leselkedőknek egy-egy butykos „pályinkát”. A keresztelési ünnepélyen levő nők két hétig sort visznek ebédet a „fekő”-nek. Két hét múltán az anya felkel és komaasszonyaival együtt templomba megy imádkozni. Csakis a templomi imázás után mer az ágyából felkelt nő dologra a házából kimenni. Elmulasztani ezen kötelességet véteknak tartják. A keresztelési lakomára nézve a bábának is kijut a szerep. A lakoma előtt való nap kosarat akaszt karjára és sort megy a kijelölt helyekre, meghívni a vendégeket; minden háznál kap valamit ajándékba, leginkább tojást, szalonnát; ritkán bánja meg hívogató tisztét, mert jól megpakolt kosárral tér haza. A keresztelési lakoma alkalmával ő is kap a vendégektől „bábpénzt”. A templomba menés idejét szintén a bába jelenti be az egyházi embereknek, víve magával ilyenkor a „felkelő” asszony adománya folytán a lelkész vagy a tanító számára egy verdung pálinkát, melyet el nem fogadni nagy sértés volna.

Házasság

A házasságot meg szokta előzni a leánynézés s a leánykérés. A falusi együgyűségben nevelkedett fiatal ember a praktikus asszonyok által a leányos házhoz előre be van kerítve. A leányos anya vesz az ifjúnak – a májusi faéért – (a májfat májusban az erdőből hozza a legény és a leány ablakja elé állítja éjjel), cifra dohánytartót, piros csembőkel ékített szárú pipát, s úgy hébe-hóba a kamarába is beszerzik a leányhoz egy kis kalácsra s mézes pálinkára. Természetes dolog: akár szerették, akár nem a fiatalok az

előtt egymást, most bele kell esniük a szerelembe egymás iránt; szégyen lenne, ha egymáséi nem lennének. Az egybekelés tekintetében az ifjú szülői látogatásokat tesznek a leány szülőinél, kipuhatólandó, hogy nem lesz-e fáradságok hijába való a leány nőül kérésére nézve. Kedvező válasz esetén kölcsönösen meghatározzák a leánykérés s eljegyzés idejét, vagyis saját kifejezésük szerint a „kézfogót”. A leányos háznál a kézfogóra előre elkészülnek; étel-ital, nem ritkán muzsikusról is van gondoskodva. A házasulandó ifjú anyja maga helyett a leánykéréshez szószólót választ s azzal együtt mennek a kérébe. A szószóló azután nagyokat kerülő, cikornyás beszédben kezdi el mondókáját, melylyel idejövetelek célját akarja megértetni a háziakkal. De a házi gazda – a leányos apja – is kiválasztotta s meghívta már az ő szószólóját, a ki helyette, istenigazában, úgy el tudja csürni-csavarni a dolgot, hogy a leendő vőlegény és menyasszony is majd hogy nem sírnak, mikor az egybekelhetés lehetetlenségét hallják bebizonyítani. A leányt kérő szószóló azonban ismeri már az efejta róka fogásokat, hidegen fogadja a hallottakat, ő is olyan erős támadásokat tesz bibliai eszmék felsorolása mellett, hogy beszédje végén diadalmasan mutat a két leendő párra, kik egymáshoz közel ülnek, szólván: „*Íme Jerikó városának falai is leomlottak a hangokra, miként az összekelhetés gátjai e két fiatal közt az én szavaimra*” st. (Megjegyzendő: ezen szószólói beszédeket csak gyorsírás segédelmével lehetne a hely színen megörökíteni, amennyiben a talentumára büszke szószóló azokat törlés végett se le nem írná, se el nem beszélné. Külömben magamról tudom, a ki többször végeztem már szószólói kötelességet, hogy a mulatságos furfangos beszédet rendesen az alkalom szokta megteremteni.) A sok huza vona beszéd után kezet fogatnak az ifjakkal, asztalhoz ülnek áldomásra és kézfogói lakadalomra. A legény átadja a leálynak jegyajándékát, egy értékes kendőt (jegykendő), néhány ezüst pénzt; a leány pedig nem ritkán selyem nyakkendőt nyújt az ifjúnak ajándékba.

Jegyváltás után a vendégség s multság következik. A mulatságra beszólítják az ifjakat s leányokat is.

Mikor a leánykérés történik, ha megtudják azt a fiatalok, előhordják a tilókat (kendercsepő, törő), azokon zörögnek az úton, némelyek pattognak ostorral, mások rettetetes kolompolást visznek végbe.

Háromszori – vasárnap – kihirdetés után a hívogató, vagyis nevezetők szerint a „mocsolya” mogyoró pálczát vesz kezébe, sort megy a faluba, a hol csak „kilincset” nyithat, abból a házból vendégeket hív a következő szavakkal:

„*Adjon Isten jó napot! Én általam tisztelteti kigyelmeitek becses személyét Dudás Péter uram ő kigyelme, hogy szerdán reggel szívesen látja fiok (leányok) lakadalmára. Részők lehet ételben, italban és muzsikaszóban.*”

A hívogató esküvőig legalább háromszor történik mind a két helyre, mert egyszeri s kétszeri meghívás még nem lenne elég tisztességadás a meghívottak részére.

A menyasszony ágyát az esküvő előtti napon viszik el a nők kíséretében a vőlegényes házhoz ökrös vagy lovas sze-

kéren. A lovak fülére vagy ökrök szarvára kendők vannak kötve. Ilyenkor azonban nemcsak az ágyat, de egyéb bútorokat is szoktak a vagyonosabbak adni. Az ágyra és bútorra felügyelő nők dallással s mulatozással töltik a vőlegény házában az időt; azon iparkodnak, hogy a vőlegény minél kevesebbet aludhassék.

Az esküvő reggelén a vőlegényes házhoz jön a vőfény, szószóló s utánnok a zenészek. A szószóló lesz ezután a mulatozók feje, bírója; a lakadalm tartama alatt őreá kell hallgatni mindenkinek, ő még a helyét is kimutatja a vendégeknek az asztalnál, ő ügyel fel az italok kiszolgáltatására, az étkezés idejére, nemcsak a vendégek, hanem a házigazda is az ő utasítását hallgatja. Ha a vendégek lassan gyülekeznek, a vőfény felbokrétázott kalapban, karjára vagy mellére tűzött kendővel segélyére megy a hívogatásban a „mocsolyá“-nak. A zenészek muzsikaszóval édesgetik a vendégeket. Mikor a vőlegény vendégei összegyűltek, reggelizés után, elindulnak a „jányos“ (leányos) ház fele. A menyasszony lakása közelében – a zenészeikkel együtt – bekvártélyoznak valamelyik szíves gazda házába, onnan indul el egy követség, élén a furfangos szószólóval, hogy a leányt az esküvőre kikérje.

Kölcsönös üdvözlések után az érkezettek szószólója kezdi el mondókáját:

– Azért jöttünk a kigyelmetek királyi házához, hogy kvártélyt kérnénk messziről utazó, fáradt seregünknek, ha lennének szívesek meghallgatni kérelmünket.

– Ó igen szívesen – felel a másik szószóló – csak tessenek levetni csizmájokat, felső ruháikat, azután van nekünk egy fütetlen, híves szobánk, ide egy félóra jársnyira a jó, puha havon, sima jégen tessenek oda elsétálni, s lefeküdni ott, ha elfáradtak s kimelegedtek az utazásban.

Ilyen fogadtatás nem kis szöveget üt a vőlegény szószólójának a fejében, ugyancsak elő kell szednie elmés fogásait, hogy népét a menyasszonyos házhoz bejuttassa. Ha a vőlegény szószólója nem épen szerszavas ember, akkor útlevelet kérnek tőlök és zálogot, hogy ha kárt tenne valaki, tudják kin keresni. Az útlevelet rendszeren egy butykos pálinka, a melyből sort isznak a menyasszony férfi vendégei és ha jónak találják: az útlevelet helyes; a zálog adás vagy elmarad vagy eltussolódik.

Midőn esküvőre megszólal a harang, a vőlegény szószólója szép beszéd mellett kikéri a menyasszonyt, kit aztán a vőfény siralmat okozó versekben elbúcsúztat egyenként kedves övéitől s leánytársaitól s elmennek a „hitre“.

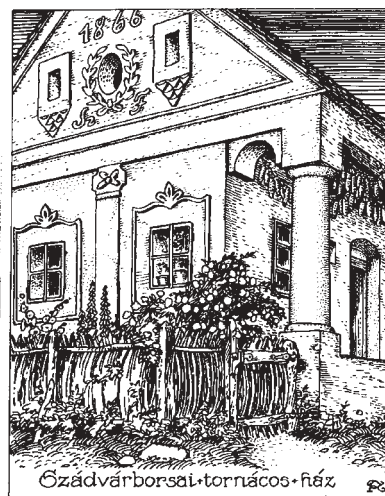
A templomba külön megy a vőlegény népe, külön a menyasszonyé. Esküvő után a vőfény a templomban versben köszöni meg a lelkész szívességét, azután mind a két fél népe együtt megy el a menyasszonyos házhoz.

A menyasszony esküvői ruháját a vagyonosság határozza, de legtöbbször fehér ruhában, koszorúval a fején s keblére tűzött virággal jelenik meg a templomban; a vagyonosabb fehér fátyolt tűz fejére. A vőlegény vagyonkülömbőség nélkül megszerzi vőlegényi ruháját, mely minden ízében magyaros öltözk.

Ha elvégeztetett a menyasszony házában az ebéd, hol az új pár egymás mellé ült az asztalfőn, kevés mulatozás után a vőlegény vendégei magokhoz véve a menyasszonyt, elbúcsúznak, a lányos ház vendégeit, magokra hagyják és a vőlegény házához térnek.

A vőlegény szülei, rokonai tárt karokkal fogadják s ölelik keblükre az új lakót, a menyasszony vőfénye nagy dicsékedve beszél versben szerencsés utazásokról, a megnyert menyasszony szép és jó tulajdonairól. Ezután kezdődik aztán még az igazi mulatság.

A menyasszony első dolga a beköszönés után az, hogy

Tichy Kálmán rajza • Liszka József (1991) nyomán

kötényét teli rakja feldarabolt kaláccsal és az udvaron, pitvarban leselkedő gyerekeknek és szegénységnek szétosztogatja, jelöl annak, hogy jó szívvel akar mindenkire viseltetni.

A lakodalmi mulatság zajos, víg kedvvel tart még vacsora után is, majdnem hajnalig, a mikor aztán mindenki hazatér pihenőre egy kis ideig, hogy újult erővel folytathassák aztán a mulatozást.

(Ezen alább leírt dolog mai nap már ritkán esik meg, míg ez régebbi időben elmulaszthatatlan volt.)

Esküvő utáni másnap, reggelizés ideje táján a mulatságban elfáradt, békés alvókat utcai zaj, láрма ébreszti fel. A menyasszonyos és vőlegényes házak némely impozitor vendégei furfangos veszekedést indítanak; valamelyik háztól pajkos csínból kalács vagy egyéb tárgy tűnt el s a csíntevő tetetett ügyetlen magaviselete folytán megfogott. Ebből azután per kerekedik. Törvény széket rögtönöznek a nyílt helyen. Bírák, vádlók, védők támadnak a bűnös körül, végre az ítélet a bűnös lefejeztetésében állapíttatik meg. A fejezés nézésére majdnem az egész község talpra áll, nem törődve többé éjjeli fáradalommal és álmosággal. A lefejezendő fejét tőkére hajtatták, fejére egy óriási fazekat tesznek, a hóhér fa pallosával úgy oldalba teremti a fazekat ügyesen, hogy apróra török, egy kis nyoma marad az ütésből az elítélten is, de nem nagy baj, felugrik és örömmel fut el, hogy a hóhér nem bírta fejét levágni. Természetes, hogy az ekként felébredtetett s talpra állított népszerűség ismét könnyű szerrel siet a lakadalmat

folytatni.

A másnapi lakadalom azután azzal kezdődik, hogy az asztalhoz ültetett vendégek számára a menyasszony kalácsot és sült húst küld, melyet két markos legény lepedőbe kötve egy rúdon, vállaikon emelve hoz be. A reggelizés után a menyasszony már asszonyosan felöltöztetve hozatik be a vőfény által s mutattatik be. És elkezdődik a menyasszonyi táncz, a mikor csak az tánczolhat az új asszonynyal, aki pénzt dob számára az avégre asztalra tett tányérra. Pár óráig tartó táncz után az új asszony a begyült pénzt átvételére kamarába vitetik, hol a pénzt megszámlálják s átadják neki, hogy azon egy kis gazdálkodást kezdjen magának. Ezután még a mulatság eltart estig, vagyonosabb helyen tovább is.

A lakodalom után harmadnapra vagy legtöbbszörre a következő vasárnap történik a „kállató“. (Talán kárlátó volna, hogy megnézik, nem történt-e valami baja a nőnek?) A férjhez ment nő rokonai eljönnek meglátogatni az új házaspárt. Ezek ott marasztaltatnak vacsorára. Vacsora után mindenki pénzbeli ajándékot ad a nő számára, az asztalra feltett üres tányérba téve aztat.

A „kállátónak“ az a furcsa vége szokott lenni, hogy mihelyt az ajándék pénzek le lettek rakva, a gazdasszonyok paráztúzra paprikát szórnak, hogy a vendégeknek a prüszköltető szag miatt, akár akarnak, akár nem, el kell tihulniok. Mulatságos nézni, miként méltatlankodnak a még mulatni akarók, de nem maradhatnak, pedig a háziak igen szívesen marasztalják őket. Innen veszi eredetét azon magyar példa szó: „kibossoltak“ (helyesebben mondván: „kiborsoltak“).

Nevezett lakadalmakon az étkezés: gersli vagy rizskása leves marhahússal, káposzta sertéshússal, tejbekása. (Villát a húshoz csak főbb emberek kaptak régebben.)

Lakadalmi öltözéke a nőknek és a férfiaknak a vasárnapi ruházat.

Haláleset

A falusi ember ki van téve azon szomorú sorsnak, betegsége esetén gyakran, hogy okszerű ápolás helyett halált okozó bánásmódban részesül könnyen. Ha a súlyos beteg már koros is, az együgyűek gondolkozása folytán mint halálos beteget, virrasztani mennek; rányitnak ajtót, ablakot nyárban s kiteszik a beteget a léghuzatnak, télben pedig fojtott levegőben tartják. Az összegyűlt virrasztók gőze, dohányzóknak füstje fojtogatólag hat az úgy is nehezen lélegzőre, ha a súlyos betegre szédülés talál jönni, tudákos öregasszonyok haldokolni vélik, s hogy szép halott legyen belőle, felkötik az állát, a párnát kirántják feje alól; természetes, hogy e tudatlanságból származó műtét az életre ébredés percében megfojtja a beteget örökre.

A hol meghal valaki, a halottkém konstatálja a meghalást, s a hullát a szoba közepére állított ravatalra teszik, miután ahhoz értő által megmosatott és felöltöztetett, azután a ravatalon fehér vagy fekete lepedővel leborítják, fejénél a tükröt a falfele befördítják. A funerátor bejelenti a lelkésznel a halál esetet, mondván: „Jelentem alássan, ha-

lottunk érkezett.“

Éjjelre, a ki csak teheti a községből, a férfi közönség virrasztóba megy, hol az időt énekléssel s csendes beszélgetéssel töltik el. Temetésre a falu apraja s nagyja megszótkott jelenni. A lelkész egy kenetteljes imát mond a koporsó felett s elbúcsúztatja kedvesei s jóakaróitól, a kántor pedig az ima előtt és búcsúzó után egypár versszakot el énekel a közönséggel együtt, aztán rudakra véve a koporsót, rendszeren 4 vagy 6 ember viszi ki a sírkertbe, énekszó közt. Ha leánygyermek a halott, ifjú legények – ha fiúgyermek, hajadon leányok viszik a koporsót. Míg a sírba beföldelik – református szokásként – énekelnek, majd a lelkész vagy a kántor-tanító rövid sírbeszéddel zárja le a végtisztességet.

A halott elsiratásánál komikus jelenetek is idézhetnek néhol elő a sirató nő gondatlan, badar beszédei miatt:

– Jaj, jaj! kedves Bodri kutyám (meglátta a kutyát a gyerekek mellett), kedves gyermekek, meghalt apátok!...

Azonban többnyire igaz bánat könnyek omlanak a gyászkoporsóra.

Temetés után a végtisztességtevők kiválóbbjai behívatnak a szomorodottak házához „torba“. Előbb már ezektől majd mindenünnen küldtek a halottasházhoz ajándékul húst, kenyeret, szalonnát, tejet, főzeléket st., most viszonzni kívánják ezen szívességet. Étkezés előtt italt szolgáltatnak fel meglehetősen bőven, majd a levesnek asztalra hozásakor egy öregkorú ember imára szólítja fel az összegyűlteket. Az imát előttük ő maga mondja el fennhangon. Az étkezést énekszóval végzik be, megköszönve a szívességet, vígasztalva a szomorú feleket, térnek haza.

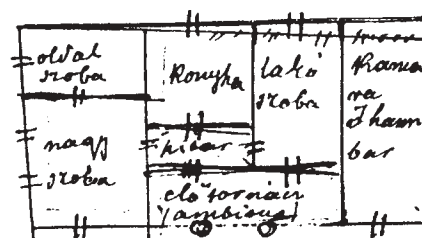
II.

A nagyobb közlekedés vonalhoz közel vagy mellette lakó efajta népek rajza. Ide sorozható: Jánosi, Pálfala, Felled, Serke, Simonyi, Harmac, Rimaszécs mezőváros, Susa.

Tárgyi néprajza

Építkezéseiknél legtöbbszörre a hosszú, téglány alakot szeretik, de lakóházaik közt már sok magas és csinos épület is található. Rendszeren kőből, téglából, cserépzsindegyel fedetten szeretnek építkezni és nemcsak lakóházaikat építik ezen szilárd és tűzmentes anyagokból, hanem a színt, marhaistállót és csúrt is. Belső fundusa fonnott lészával, udvara deszkával, itt-ott kőkerítéssel van körülvéve; díszesebb épületek előtt véggel felfelé állított léckerítést is alkalmaznak s udvar kerítéseiken záros kis és nagykapuk vannak.

Újabb építkezők már használják a modernabb stílus

építkezést is, t.i. széles és magas alakú, folyosóval vagy előtornáczczal ellátott a háza, az út felől legalább három ablakkal, mert kettős szobára van felosztva az épület előrésze. Ezen a szobák ablakain nyárban redőnyt („salugater“), télben díszes függőnyt használnak. Az ilyen módosabb épületében külön van a konyha, a hol főznek; a pítvarból nyíló hátsó kamarának valót lakószoba gyanánt használják, hogy a tiszta s bebutorozott szobákat kíméletben tartsák. A kamarát, hambárt több helyen külön építik, de lakóházaikkal egy végben is lehet látni azokat. Az istálló s utána a záros csűr legvégül foglalnak helyt az udvarban. Újabb építkezéseknél a pincze elmaradhatatlan. A házépület előtt, az útfele virágoskertek díszlegnek, az útszéli kerítés mellett körte s almafák. A gazdasági épületek hátánál levő gyümölcsös kertet meglehetősen szorgalommal ápolják. Belső háztartásuknál a műveltebb osztályt kezdik követni. Első szobáikban található dívánt, kasznit, siffont, aranyrámás tükröt, a falakon képeket, a szoba közepén fényes asztalt, ezek körül karszékeket; az oldalszobában az ágyak tartatnak. A konyhában falakra aggatva vagy polcokon tartják a konyhai edényeket s evőeszközöket. A mindennapi lakószoba régi, közönséges berendezésű, az asztal mellett a két falnál – szöglet fele lévén téve az asztal – hosszú lóczák nyújtóznak. A kamarában rekeszes, deszka hambár fiókokban tartják a terményeket, ugyancsak ott találnak helyet a gazdaszerszámok s ruhafélék is.

Ólaikban a jól és gondosan kezelt marhákat öröm nézni. Lovaiikat kitarják s befogva csinos szerszámokat raknak rájuk, azomban legtöbben csak a címeres magyar fajta ökröket szeretik. Szekerbe fogott ökreik szarvára piros bojtot raknak, a béres nyakába akasztott ostorral büszkén sétál az ökrök előtt vagy mellett. Teherrel túlterhelni nem szeretik. Eredeti látványt nyujt, midőn a gazda ember két fia befog egy szekér elé négy ökröt, az egyik fiú az ökrök előtt, a másik a szekér után sétál, mindkettő kezében jókora túros lepény van, a mit csendes menés közben edegélnek. (Igazolva látjuk a régi római Horác író ezen mondását: „*Beatus ille, qui suas boves exercet*“.)

Ruházatokra nézve a nők, férfiak, különös vásár- és ünnepnapokon a régi egyszerű öltözködést kezdik elhagyni. Ilyenkor a férfiak öltözete csak annyiban tér el az úri osztályétól, hogy a magyar nadrág és csizma viseléshez szorososan ragaszkodnak, fiatalabb női divatlap után is készítettnek rukákat.

Házi és mezei munkálkodásaiknál sajátságos és igen okszerű nálok az, hogy minden teendőiket – az évszakok adta munkákat is – berendezve s pontosan végzik, annyira, mintha valamelyik gazdasági intézet igazgatójára hallgatnának. Munkájoknál a jó példa hat rájuk. Ha kiváló értelmű rendes munkás embert látnak vagyonosodni s boldogulni, a boldogulás édes reményében utánozzák azt. Innen aztán, egynél, egyszerre szánt, vet, trágyát hord, gépeltet. Ha valamelyik ugar földét négyszer is megszántja, többen utána cselekeznek. Összel, ha egyikőjük télrevaló fát hordogat, a többi is együtt megy erdőre fahordogatás végett s így együtt több száz méter fát be-

vásárolnak. Napszámba csak azon esetben mennek, ha napokkal előbb felszólítatnak, hogy az otthon félbehagyandó teendőket más napok terheihez pótolhassa, különben semmiféle fizetésért sem megy a rögtöni munka felszólításhoz. Napi munkarendjüket még a vasárnapi templomba való járásra nézve is megtartják. Ilyenkor a tíz óra előtti harangozásnak keves eredménye van a templomba gyűjtésre nézve, de tíz óra után mindenki kötelességének tartja vasárnap délelőtt a templomba menést. Nappali munkájoknál reggel az ólban végzik el teendőiket, azután mosakodnak s imádkoznak, úgy reggeliznek és mennek külső munkára. Estefele késő őszi napokon s télben rendszeren szecsát vágnak, hogy kevés takarmánnyal gazdálkodhassanak. Hetenként két vagy három estét az iskolába való menésre szánnak, hol összhangzatos éneket tanulnak, vagy a népkönyvtárból könyveket visznek haza olvasgatás végett: e szerint köztök saját önszántokból a tankötelezettség 40–45 éves korukig tart. (Csodálatos, hogy munkás és áldozatra kész tanítókat mégsem méltányolják kellő díjazásra.)

A házi iparmunkákat kedvelik. A legtöbb helyen található faragó szerszámokat; a fiasok értik a szalmakötést; fűzvevesszőből készítenek a gazdasághoz kosarakat, kásokat; a leányok meglehetősen varrnak, kötnek, hímeznek; gazdasszonyaik jó ízű étkeket képesek előállítani; a jó túros-, vajas galuskát, töltött káposztát kitűnően tudják készíteni, konyháik körül csinosak, gondosak.

Feltűnő az, hogy a közös áldozathozatalnál a nők sokkal felette állnak a férfiaknak, nem szűkkeblűsködnek annyira, mint ezek. Ennek természetes okát onnan magyarázhatjuk ki, hogy a családot a nők szokták a magok költségén ellátni ruhaneműekkel s apróbb kiadásokkal: tehát a gyakori kiadás nem veszi élet kombinációjuknak; míg a férfiak csupán az adás-, vevés-, gyűjtés-, szerzés gondjaival vannak elfoglalva, az állami-, községi- s egyházi adók térítésén kívül nem terhelődnek: így a háládatosság, méltánylás érzetét, a nemes tette buzdító ösztönt bennök a vagyon gyarapítás gondja, némely esetknél furfangja fojtja le.

A kendermunkában a nők igen jártasak, szövésnél pamutot is használnak s a színes vékony vásznak szövésében mesterek. Hétköznapi alsó ruhájok ilyen magok által szövött vékony vászonból készült. Munkásidőben a férfiak ruházata ing, bő s elég hosszú gatya, csizma, mellény s ezen kabát s könnyű kalap.

Életmódjuk általában tisztességesnek mondható, e-
vésben, ivásban szeretnek rendet tartani, hambárjukban s kamarájukban a búza és sertéshús újat érnek.

Nyelvi kifejezésekre nézve az írásban iparkodnak a szavakat helyesen leírni, de beszédjükben a palócos hanglejtésnek még vannak nyomai, „ennyi“, „innya“ szók, az „-aónk“, „-eónk“ ragok itt is dívnak, „-juk“, „-jük“ féle többes igeragok, „-lyuk“, „-tyuk“, „-gyuk“, „-lyük“ mondatnak, p.o.: „halyuk, látjuk, agyuk, kerülyük“ (így is: „kerüjük, vegyüjünk, merüjünk“, a „l“ hangot elhagyva), általában pedig figyelmezni kezdenek a szavak helyesebb kiejtésére.

Népszokásaik

főbb vonásaiban azonos az első részben leírt népszokásokkal. Keresztelés, házasság, temetés majdnem aszerint megy végbe. Házassági lakadalmakkor a második nap reggelén szokott lefejezés – fazéktörés – helyett a „hajnal-tüzet” járnak, mely úgy történik, hogy reggel szalmából tüzet gyújtanak s a magasan emelkedő lángok körül zene szó mellett járnak néhányan a tánczot, a mely zajra s rémesztő világosságra a többi pihenő lakadalmasok ijedten ébrednek fel, s aztán magukhoz jöve felkészülnek a lakadalom tovább folytatásához.

Táncz mulatságot a fiatalok ősszel és farsang három napján szoktak két, három napig tartani. Ilyenkor a zenészt a legények fizetik, az élelmet a leányok hordják össze.

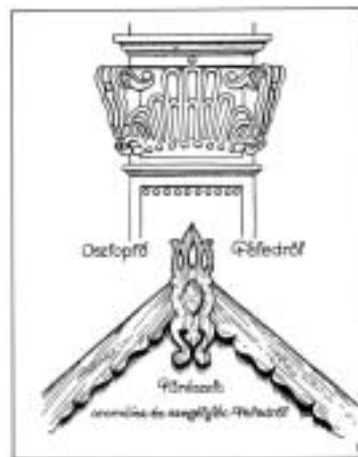
A fonókákra nézve a legények s leányok bizonyos ajándékot hordanak annak, a ki szobáját felajánlja nekik. A leányok fonással, nótázással, mese és egyéb beszéd hallgatásával, a legények kártyázással, danolással, mesehallgatással töltik idejüket.

A disznótort érdekes itten bővebben ismertetnünk. Ezt, mivel a kálvinisták közt közös vendégség nem szokott lenni, kálvinista vendégségnek nevezik, hol a jó barátok és komák gyűlnek össze. Sertésölés előtti napon s estén a gazdasszony sót, borsot, mákot töret, e készülődés olyan örömet ad a holnapi naphoz a kicsinyeknek, hogy még éjjel is alig tudnak pihenni miatta. Reggel beállít henteseszközeivel a koma, mivel még akkor is neki illik a napi bajoskodás, ha a házigazda külömb hentes, vagy nyelvökön „pintér” volna. Egy-két szomszédbeli embert híznak a hízót lefogni, s miután egy kis gyomorerősítőt bevettek, közös erővel véget vetnek a hízó életének. A hízó halálos sivalkodására a gyermeknépség is előszalad s a perzselésnél segítenek a szalma tüzet szítani, ezért aztán kapják az oly régen várt disznófülét, majd a pajkosabb megcsalni i-parkodik a hentes azáltal, hogy a sertés farkát ellopja. Ha suta lesz a disznó, ebből aztán nagy nevetség kerekedik. A gyermekvilág egész éven át örömmel emlegeti a disznóperzselés élményét, mely előttök a tornál is érdekesebb.

Midőn a sertés felbontatott, behordják a házba, már akkorra a gazdasszony reggelire elkészítette a frissiben sütött vért és máját, s abból jó ízűt falatoznak mindnyájan. Ezután a jelenlevő népség feloszlik a napi munkához; néhány asszony a konyhához, néhány a sertésből tisztításához, a hentes másodmagával a hús és zsír fejtegetése, s kolbász készítéséhez állnak. Estére mindenik készen van a maga dolgával. Hosszú asztalt terítenek szép fehér abroszsal, a komák, rokonok, jóbarátok vacsorához összehívatnak. A gazda pálinkával – melyet, hogy csúsósabb legyen – tűznél mézzel forralnak össze –, olykor borral kínálgat. Pár órai ivás után feladja a gazdasszony a kövér tyúkhuslevest, tormamártást a húshoz, savanyú levest friss sertés hússal vagy e helyett leggyakrabban a hírneves töltött káposztát, mákos vagy túrós gubát, hurkát, kolbászt, pecsenyét savanyú iborkával, czéklával vagy vereskáposztával, néhol még adnak fel mákos kalácsot, almás, túrós rétest s lepényt is. Vége hossza nincs a szíves

kínálgatásnak, tréfás enyelgő beszédnek.

A gazdasszonyok úgy féloldalról hallgatják, hogy mi-ként nyilatkoznak készítményeikről, némelyike el is búsul, mikor valamelyik tréfás férfi, ha már jóllakott s nem ehet, ráfogja a készítményre, hogy nem jó, míg ki nem magyarázza, hogy azért nem jó, mert nem bír enni. A jókedvre hangolt hentes-koma meg váltig dicsérgeti magamagát, hogy önánál alig van külömb hentes a faluban. A tréfás gazda odaszól: Hát még én? – No, meg komámuram!

Tichy Kálmán rajza • Liszka József (1991) nyomán

– felel a hentes. – Hát az egyházfi? – toldja tovább a gazda. – No, meg az is! – hagyja helyben a dicsekvő hentes, mire általánossá lesz a jóízű kacagás. Vacsora után, befejezőre néhány nótára gyűlnek, azután megköszönve a háziak szívességét, oszolnak széjjel. A hentes-koma azonban szerszámaira nem akad, mert már az úgy illik, hogy a háziak eldugják, s rábeszélnek, hogy csak reggel jöjjön megkeresni, mert most a sok lim-lom közt nem akadnak reá: így aztán a hentesnek még másnap reggel is kijut a jóból. Nevezetes, hogy másnap a disznótoros háztól kóstolót: hurkát, kolbászt s friss húst küldöznek jó embereiknek; ami azonban kölcsön fejében szokott esni.

Az ünnepekhez – különösen a karácson, húsvét s pünködsi ünnepekhez – mindig méltó készületet tesznek. A nők a családtagok ruháit megújítják, a szobákat kitisztítják, rendbeszedik, kalácsot sütnek, csigatésztát készítenek. Ünnepestélyén böjtös eledelt adnak asztalra vacsorához, azután énekelnek s egy ünnephez készítő imát felolvassnak. Ünnepestélyén másodnapján takaros kiöltözökde mindnyájan elmennek a templomba, csak a második nap délutánján engednek a fiatalok magoknak egy kis vidámságot, amikor danolhatnak, s van olyan is már közöttük, a ki zeneeszközt használ, s mulatságaikat a hallgatóságra nézve kellemessé teszik.

A társas játékok – fájdalom! – nap-nap után maradozik ki a fiatalság köréből. Az öregebb gazdák, telhetetlen természettel, minden talpalatnyi tért felfognak művelés alá, s így a fiatalságnak nincs helye a labdázáshoz, tekéhez, s cziczázás s egyéb társas játékhoz, melyek régebben dívottak.

A kukorica tisztítás és tollfosztás is meglehetősen szere-

pet visz a nép életben. Kukoriczafosztáskor dalolás közt munkálkodnak, összegyűlve a fiatalok, kik közül egyik vagy másik „maskará”-nak öltözik, a férfi nő ruhába, a nő férfiruhába (ez utóbbi esettel esik meg), s mint idegen, ismeretlen utazók köszönnek be. A színész tehetséggel bírók annyira elváltoztatják beszédüket, hangjokat, magok tartását, hogy nem ritkán, mint fáradt utasok, jó vacsorában részesülnek a háziak szánakozó részvétje folytán; mikor a falusi színész jóllakott, elröhögi magát, a közönség felismeri s általános kacaj közt rohanják meg s üszöggel feketítik be az arcát. Tollfosztás női összejöveteleiből áll. Munka után jön a vendégség, hol a csigaleves a fő szerepet viszi.

A joggyakorlatot közös ügyekben többnyire alkotmányyszerűen szeretik végezni, a közönség gyűlésbe való összehívásával. A bíró végzését – peres ügyeknél – ritka eset, hogy a perlekedők fellebeznék. Jellemző esetnek voltam egyszer tanúja. Egy gazda öt forintra lett büntetve, hogy szomszédjára veszekedett, a megbüntetett neje a büntetéspénzt magára vállalta a bíróhoz elvinni, hogy ő meg az előljárókat szidja le ezen ítélet tételért. – Akkor, édes feleségem – szól a gazda – tíz forintot vigyél, mert a másik öt forint a te beszéded miatt lesz letartva. – A nő szót fogadott, csakugyan, férje szavai szerint, kardoskodásáért őt is három forintra büntették. – Nem sajnálom – szóla a nő nyugodtan –, csakhogy elmondhattam a magamét előljáró uraméknak.

A falu közigazgatási s mezei ügyét a törvény bíróra bízák; ez dolgozza ki évente a mindenki érdekét szem előtt tartó szabályzatot, a közönség előtt kijavítás végett felolvassa s érvényre emelteti.

Néphit

A templomba járásra, de leginkább sákramentumi szertartásra sokat adnak, [annak] sokat tulajdonítanak. A férfiak vágyakozva iparkodnak egyházi előljárói hivatalba – presbiterré – jutni. Jóllehet, akadván köztük olyan is, a ki hévvel szeret a jó ügy hátramosztításán munkálkodni s fondorkodásai nehezen ellensúlyozhatók. De akadnak oly kiváló tehetségűek is köztük, ki a közönségtől nem is álmódott bámulandó munkát bír véghez vinni a közművelődés ügyéért. Lelkészére e nép büszke és sokat tart.

A babona tekintetében megesik, hogy a fondorkodók s csalni szeretők ügyes beszédeire egyes csodás dolgokat és boszorkány tetteket az öregebbek elhisznek, mint a tehen megrontását, a gyermekek megigézését, a szentgyörgy- és lucza-éjjeli csodákat, a kártya-vető cigányasszony jövedőléseit, de a már ügyes és szakmájában tudós tanítók által vezetett fiatalabbjai, mint kik a természeti erőkkal saját körökhöz kellőleg ismeretesek, kinevetik őket s balgaságaikat helyes nézetek előadásával iparkodnak eltüntetni. A régebbi időben a napfogyatkozásáról azt hitték, hogy a „morkoláb” eszi meg és hogy a boszorkány meg az ördög fekete macska képében vagy nyúl alakban szokott megjelenni. A „rosta-verés”-t, ha valami elveszett tárgyat kell kutatni, elvéve használják némely taníthatatlan vénasszonyok. Az átkozódnak, káromkodásnak jelentőséget nem

tulajdonítanak, a gyakori esküdöző ravaszság gyanújába esik előtök. Az olykor látható bolygó fény utáni pénz vagy kincs kutatót kinevetik.

A babona nevetségessé tételére érdekes adomának voltam közvetlen szemlélője.

Egy fiatal gazdaembert apósa, anyósa a házuknál levő svábbogarak miatt nem tudtak éjjelre hálásra megmarasztalni. Midőn megtudták, hogy a svábbogarak alkalmatlankodásai végett nem akar náluk éjjelre megmaradni, panaszták, hogy nem tudják módját találni e rút bogarak eltírthításának, s kérték, mint világlátott ember-től, tanácsoljon nekik valamit elvesztésökre.

– Ha csak az a baj – szól a vő – azon könnyű segíteni. Ha kéregető koldús jön lisztes tarisznyájával, adjanak neki egy jó tál finom lisztet, ami közé előbb két svábbogarat dugjanak be, azután hallgassák meg, mit mond a koldús a liszt elfogadása után.

És úgy történt; a két sváb bogár a koldús tarisznyájába jutott mihamar, anélkül, hogy a koldús észre vette volna azokat az adott liszt közt. A svábbogarak azomban a házból nem tűntek el, sőt, nap-nap után jobban szaporodtak. Adandó alkalommal szemére vetették vejöknek a hatástalan ajánlatot, mint olyat, a mely óta még jobban szaporodnak a rovarok.

– Hát – kérdi a vő – meghallgatták-e, mit mondott a kapott liszt átvételekor a koldús?

– Igen! – válaszolnak. – Azt mondja, hogy adjon Isten ezerannyit!

– No, lássák! hát már akkor kétezerrel is több lett azóta svábbogarak – válaszolt kacagva az elmés vő.

Szellemi tehetség tekintetében találkoznak köztök olyanok, akik nóta verseket, ének- és vőfény verseket képesek készíteni.*

*

A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában EA 000 285 sz. alatt található kézirat szerkesztett változata.

A kéziratot az Etnográfia részére küldte be a szerző az alábbi levél kíséretében:

Mihályfalva 1895. augusztus 7. u.p. Felsővály, Gömörmegye

Mélyen tisztelt Elnökség!

A néprajzi munka érdekében tett – vállalkozási – ígéretem folytán idezárva küldök Gömörmegye egy részéből felvett néprajzot. Amennyiben 30 éven át éltem az ott leírt vidékiek közt, azt hiszem hű képét voltam képes előtárni azon népéletnek. Ha ezen munka helyesen fogadtatik, úgy szándékom még más vidékről, különösen az irodalomban is olyan nagy port vert állítólagos ún. finnugorok közneves utódairól – kik közt jelenleg lakom – felvenni a néprajzot és beküldeni.

Mindezek mellett – becses tudósítást várva – maradok hazafiúi tisztelettel

Juhász János,
mihályfalusi néptanító

A képek forrása: Liszka József (sajtó alá rendezte) Thain János – Tichy Kálmán, Kisalföldi és gömöri népi építészet. Budapest, 1991

A rajzokat a szerző készítette.

Bettes István

**Ó-gömöri faszénkék,
avagy Rija-rija angárijja**
(Versek száz évvel ezelőtt feljegyzett
gömöri barkó és palóc tájszavakra)

Badar vers

A pádári
bacso bajcza
bodorítva
badar s így
badargatja
badargatja
naphosszában
badarít
belebakkan
sok menyecske
badar szőke
badar barna
ő erre nem
hederít
butykosával
megbaklyik
ríjon érte
a határban
vagy Batyiban
a bazárban
mesgye-szélien
bak-szakállban
vigye el a
bak-szekér!

-----
badar: szép
bacso: juhászgazda
bajcz: bajusz
bakkan: zökken
butykos: fonott korsó
baklyik: csöknyösödik
bak-szakáll: vajfű
Baty: Rimaszombat
bak-szekér: vesszőből font szánforma gyermekjáték

Ballókázva

Lévárt felől
Deresk felé
ballókáz a
bandzsalító
kis banyak

ímmel-ámmal
bakóczál csak
hol üldögél
hol megáll
elúnta a
bakót is már
azt gondolja
a bányánál
vagy a
fazekas-
korongnál
szákszorta jobb
lesz neki
- utoléri
és becsmeli
ezért őt a
barborczás
fittyet
se vet
begre-hegyes
megteszi!
nem megy
Cselény-pusztára...

-----
ballókáz: ballag
bandzsalít: kancsalul néz
bakó: cölöpverő fasulyok
banyak: balkezes
bánya: fazekas kemence
becsmel: rágalmaz
barborczás: bőgős
begre-hegyes: híreskedő, kis növésű ember

A bodázás vége

Nem volt bocskor
kerekemen
sohasem a
világért
ha tehettem
elindultam
jó kalandra
magáért
biztalanba
sosem mentem
egy-egy bittyut
levágtam
pár bodákot
mellé tettem
s bodáztattam
házamban
büdös borzág-
réten húztam
ízleltem bűv-

nedűjét
s ettől olyan
bozás lettem
megtörtént a
búset:
az útszélen
elaludtam
nem is tudtam
magamról
bittyu bodák
mind odalett
busseng maradt
zsebemben

-----
bodázik: ide-oda jár, kel
bocskor: kerékkötő fatalp
biztalan: bizonytalan
bittyu: gyenge bárány
bodák: sovány cipő
borzág: gyalog-bodza
bozás: gyengén részeg
búset: szomorúság
busseng: bakfitty

A két bolygó

Bibányos kis
czire volt még
egy czihóval
czikázott
csampuszkodva
csamingóztak
erre csak-la
arra csak-la
járták
a nagy
világot
igen bolygó
volt mindkettő
csendelegve
beszéltek
csali-patakként
tűntek fel
mindenhova
betértek
ám mindennek
vége szakad
ez benne a
csikkantó
s duncs a sok
bodázás végén
imhol jön a
bakkanó:
csali-babára
bukkantak

így nem lett
a vége szép
szétrebbentek
és azóta
bambán járnak
szertesztét

-----
bolygó: bolondos
bibányos: bűbájos
czire: kis csirke
czihó: léhűtő
czika: cicázó játék
csampusz: csámpás
csamingó: kóborgó
csendeleg: suttogva beszél
csali patak: bűvópatak
csikkantó: csiptető
duncs: csomó, gubanc
bakkanó: zökkenő, kátyus hely az úton
csali-baba: madárijesztő báb

Hamariba

Rohangálnak
a tűzoltók:
imitt ég la
amott ég la!
meggyűlott
az anyaszéna
füstöt vet
az apaszéna...
elfojtani elfojtani
hol egy csöbör
vagy egy téglá
egy poroltó
vagy haboltó
imittég-la
amottég-la
hozzad-hozzad
biztatgatnak
sok kíváncsi
leskelődők
lesz fizetség
siessetek
hamariba
hamariba
rija-rija
angárijja
rija-rija
angárijja!

-----
hamariba: minél előbb
imittég-la, amottég-la: imitt, amott
angárijja: bizonyos időközre való fizetés

Ipari csőd Jolsva mellett

A massa
molhás
helyen terült
mazur
volt a
helyzete
ez még nem is
lett volna baj
kibírta a
gyári nép
morzsongós vagy
szép időben
végezte el
ami kék
megegett ám
mit nem vártak:
egy póczurka
marmancs dugta
oda azt a
rút képét
lassan haladt
le-lemaradt
majd leállt
s tönkrement a
gyártelep
mert annak a
locsperdának
klapacskája
be nem állt...

-----
massa: gyártelep

molha: köd

mazur: hitvány

morzsongós: nyirkos, borús idő

póczurka: maskara

marmancs: bányatündér

locsperda: fecsegő

klapacska: szószátyár

Tichy Kálmán rajza • Liszka József (1991) nyomán

Móricz Zsigmond

Az Isten háta mögött (regényrészlet)

1. fejezet

Veres tanító úr át akart menni a túlsó oldalra, de három nagy parasztszekér haladt keresztül előtte az utcán.

– Ejnye na – mondta magában –, ez is csak utamba áll... De hova mehetett a feleségem? Most ott vár az a szegény káplán...

Megsodorta vastag fekete bajuszát, és meghúzgálta az orrát, amely jókora volt; mikor restelkedett miatta, mindig azt szokta mondani, hogy az ősmagyaroknak is mindnek olyan sasorruk volt.

– Jó vásárt! – kiáltott fel az utolsó szekérre, amelyen Maleczkiné, a csizmadiáné trónolt, hatalmas vasas ládájának a tetején. Vásárra mentek a csizmadiák, s már most alkonyatkor el kellett hazulról indulniok, hogy hajnalra beérjenek.

A tanító elmosolyodott, ahogy utánanézett a csizmadiánénak, akiről mindenki tudta, hogy kemény asszony. Az ő sátrát ugyan nem hagyta ott a vevő, ha csak nem akart a hét pokol pirulásán keresztül menni. Akinek ő egyszer kiválasztott egy pár csizmát, s azt mondta: ez kendnek való, annak azt meg kellett vennie, vagy öreg baj lett belőle. A többi csizmadia mind irigyelte a vásáron ezt az asszonyt a tutyimutyi Maleczkitől, mert az asszony ládája kiürült, míg az övék úgy jött haza, ahogy elment, tele. Itthon aztán kibékültek a sorssal, mert Maleczkiné ivott és veszekedett, s a természetét egy szent se bírta volna ki, az öreg Maleczkin kívül.

Veres tanító úr megállott még egy kicsit, s utánanézett a szekereknek. Tetszett neki, hogy az ilosvai csizmák olyan messzire elmennek, s a borsodi matyók vállán fognak szétoszolni az apró Sajó menti falvakban.

Aztán átment az úton, szapora apró léptekkel, s a túlsó oldalon haladt tovább a piac felé.

Elővett a zsebéből egy portorikót, s menet közben megropogtatta. Aztán kikutatott egy kis csípőszerszámot, amellyel levágta a szivar hegyét; akkor meglátta, hogy szembe jön vele egy fiatal kollégája, aki csak helyettesíteni jött a városba, s ezért nem tartotta szükségesnek, hogy megtegeződjék vele.

– Jöjjön csak, Bardócz kolléga! – szólt elibe.

A fiatalember amúgy is szembe jött, s ha akarta volna se kerülhette volna el a találkozást, így igen fölöslegesnek találta, hogy „az egész város szeme láttára” integet neki. Hiszen utóvégre nem is feljebbvalója; Veres Pál csak címzetes igazgató, mi jussa, hogy úgy bánjon az emberrel, mint a kutyaival? Integet neki! „Pszti!” ...Hát mi ő?

– Nincs egy gyufája, kolléga úr? – kérdezte egyszerűen Veres.

– Talán... – s a fiatalember elővett a zsebéből egy doboz gyufát, és egy szálát meggyújtott. Odatartotta a kollégája szivarjához, aztán szó nélkül tovább akart menni.

– Nézze csak, nézze! Miért nem vesz ilyet? – mondta Veres Pál, s elővett a zsebéből egy kis nikkeldobozt; megnyomott rajta egy gombot; a doboz teteje felugrott, s abban a pillanatban kis sárga láng szökött ki belőle.

– Mit szól hozzá? – kérdezte elégedetten, s nagy gyönyörűséggel ismételte a bűvészetet. Lenyomta a fedelet, megfelpattantotta. – Automata gyújtó.

A fiatal tanító kicsinylően mosolygott. Gyerekesnek tartotta az egész dolgot, s különben is látott már effélét.

– Igaz – mondta Veres úr, mint akinek valami jut az eszébe, s bal kezével megfogta a kollégája kabátján a felső gombot. De abban a pillanatban észrevette, hogy a másik oldalon a vaskereskedés ajtajában kinn áll Piacekné, s odaköszönt neki:

– Kezit csókolom! – Halkan mondta a köszönést, úgy se hallaná az, akinek szól.

– Igaz, kolléga úr – mondta aztán, még mindig fogva tartva a fiatalembert, aki fülig vörösen azt számolgatta magában, meddig mennek még el ebben a városban az ő megaláztatásában. – Nem látta a feleségemet?

– Mi közöm nekem a feleségéhez? – gondolta magában Bardócz kolléga, s nem adta volna egy ötödéves korpótlékért, ha most ügyesen, diplomata módra meg tudná sérteni a címzetes igazgatót.

– Nincs otthon? – kérdezte, mert okosabbat nem tudott mondani.

– Nincs!

– Sajátságos!...

Abból vette észre, hogy valami furcsát mondott, hogy a Veres úr apró, kalandos fekete szemei, amelyek már beszaladták az egész utcát, most megint visszapattantak rá.

Veres nem várt választ, mert már az első szóból látta, hogy Bardócz semmit sem tud a feleségéről, de most meg-hökkenve, lassan eleresztette a fiatalembert kabátja gombját.

A kolléga annyi megaláztatás után egyszerre nagyon jól kezdte magát érezni. „Van neki a füle mögött” dicsérte meg harmadik személyben saját magát az ügyesen beadott keserű labdacseré. A legártatlanabb asszonyt is hírbe lehet hozni egy véletlen szóval!... És aztán ki tudja, hátha nincs is ártatlan asszony a világon.

Veres, tudja isten miért, nem merete tovább firtatni a kérdést, hanem hamarosan s alig érintve megfogta a kollégája kezét s továbbcsietett.

– Ejnye, teringettét, sietni kell. Hol lelem meg a feleségemet. A szegény káplán várhat nálam... Mit akar ez az ember?... Miért sajátságos?... Biztosan Dvihally kollégáéknál van. Megyek is oda... Miért volna ez sajátságos?... Az asszony elmehet hazulról!... Sajátságos!

Szórakozottan ment előre, s csak a legutolsó pillanatban vette észre, hogy a túlsó oldalon szembe jön rá a polgármester. Ijedtében, hogy elmulasztja a köszönést, olyan nagyon megemelte a kalapját, ami sehogy sem illett ahhoz a feszült viszonyhoz, ami köztük volt. Nagy harag volt most köztük az iskolaügyben, s nem szerette volna, ha azt hinné a polgármester úr, hogy ő fél tőle. Pedig tessék, úgy megy a kis köpös, hájas polgármester tovább, mintha máris győzött volna.

Most már igazán elhatározta Veres, hogy megírja azt a kemény cikket a Világba, ami egészen le fogja leplezni ezt a bandát, amely itt garázdálkodik...

A trafik ablakában kikönyökölt a trafikosné leánya, Rozika. Csinos kislány, csak szeplős. Hirtelen úgy tetszett neki, mondani kell valami udvariasságot a kislálynak.

– Szervusz, Rozika – köszönt volt tanítványának, aki egy kis rátartással már nem tartotta illőnek, hogy előre köszönjön egy férfinak. – Van-e nálatok ilyen?

– Micsoda? – kérdezte kíváncsian a kislány.

– Ez ni, ez ni! – s a másik pillanatban már fel is kattantotta az automata gyújtót a kislány fitos orrocskája előtt.

Rozika kényesen sikoltott egy kicsit, s túlzott ijedséggel kapta vissza a fejét.

– Jaj, de meg tetszett ijeszteni!

– Mi az, mi? – sietett elő a trafikosné is.

– Automata gyújtó! Ilyen nincs nagysádtoknál! – s a tanító úr vidáman pattogtatta a nikkeldoboz tetejét.

– Óh, van bizony! Hogyne! Két korona ötven fillér darabja.

– Lehetetlen!

– Add csak, Rozi! Éppen ilyen!

Rozika elővett két darabot s odaadta. A tanító elképedve nézegette.

– Tényleg – mondta. – Egy és ugyanaz! Egy és ugyanaz!

– Két korona ötven fillér!

– Hallatlan. Nahát, engem mindenki megnyúz!

– Mennyit tetszett érte adni, tanító bácsi? – szeleskedett Rozika.

– Szégyellem megmondani. Isten bizony, szégyellem. Öt koronát.

– Jézus! Csak nem! – csapta össze a kezét a trafikosné is meg a lánya is. Biztosan valami vigéctől!... – tette hozzá a trafikosné.

– Ejnye, ejnye, na, már mindegy!... Nem tetszett látni a feleségemet?

– Nem – mondta habozva a trafikosné. – Ugye, Rozi, nem láttuk?

– Én láttam volna, mert egész dél óta mindig itt vagyok...

– Kisztihand – mondta Veres úr, s visszaadta a gyújtót. – Na, ezzel is becsaptak. Nem baj. Több is veszett Mohácsnál... Biztosan Dvihally kollégáéknál van a feleségem. Megyek is oda.

– Az lehet. De nem erre ment. Talán a sikátoron.

A kezében tartotta a gyújtóját s megint átment a túlsó oldalra. A borbélynál senki sem volt, s a kopasz szájú Pecsénye kijött a tanító elébe a cifra szűnyogháló mögül.

– Alászolgája, tanító úr! – Nem tetszik besétálni?

A tanító végigsimította borostás állát, amelyet minden vasárnap reggel maga szokott megberetválni, s azt mondta, hogy:

– Nem... De nézze csak, milyen bosszúság, vettem egy szivargyújtót... – Ebben a percben észrevette, hogy a szivarja egészen kialudt. Kivette hát a szája sarkából, s eltette a zsebébe. – Becsaptak vele.

– Csak nem? – mondta a borbély, aki már közönséges érdeklődő embertárs lett.

– Öt koronát adtam érte, s ott a trafikoséknál két korona ötven fillérért adják.

– Hallatlan! Nahát, ez borzasztó! – szörnyűködött a borbély. De voltaképpen semmi szánalmat nem érzett, mert mégsem lehet olyan tisztán különválasztani az emberben a felebarátot s az üzletembert. A tanító pedig kéthavonként egyszer szokott megnyiratkozni, s összesen harmincöt-negyven krajcárt fizet egy-egy alkalommal. Nagyon sok részvétet nem érdemel; – valamennyit azonban igen, mert a gödi úton, ahol a tanító lakik, most egy új borbély van, aki félő, hogy el fogja szedni ezt a negyven krajcárt is.

A tanító egy fejbólintással köszönt s továbbment. Egy nagy kalapos, tüszös garami tót jött vele szemben. Rákiáltott tótul:

– Kit keresel?

– Én, kéremalásson, pan urodzeni, a pan doktort keresem.

– Mi? – mondta a tanító, s érdeklődve kérdezte ki, melyik doktort. A csodadoktort! Ki mást keresne egy hronyec. Persze, persze. A tanító kissé bosszús volt, hogy ennek a zsidó orvosnak ilyen híre van, de másrészt örült, hogy az ilosvai orvos még a Garamon is nevezetessé teszi a várost. Minden érdekelte a világon, hát a paraszt betegségét is alaposan kikérdezte, s egyúttal fitogtatta, hogy milyen egyszerűen beszél ő tótul!

Azután továbbment s újra felsóhajtott:

– Ejnye, ejnye, na. Hol lehet az az asszony! Az a szegény káplán elunja magát. Semmi ismerőse a városban, én is magában hagytam, elunja magát. De minek ment Dvihal-lyékhoz ilyenkor?... Milyen jól elszórakoztak volna, ha most otthon van... Ejnye, az az asszony!

A sarkon bement a szövetkezetbe. Ezt ő csinálta, hát úgy is érzi vele szemben magát, mintha a gyerekeről volna szó.

Ahogy benyitott az ecet, petróleum, fűszer s más elemezhetetlen szagoktól terhes levegőbe, nagy lármát hallott.

Máté Pista volt itt, a szomszéd Druhonyec falu levitája, s kegyetlenül veszekedett.

– Mégiscsak disznóság, így banni az emberrel! Mi vagyok én, hogy velem ezt meg merik tenni!

– Mi a, mi? – tette a vállára Veres a tenyerét, s egyúttal a másik kezével kivette újra az imént kialudt szivart.

Máté Pista, ahogy meglátta a felügyelő-bizottság elnökét, neki fordult.

– Mit komiszkodtok ti énvelem!

– Mi az? – nézett Veres higgadtan a segéd felé, s ügyesen ropogtatta az ujjai közt a szivart. – Én semmiről se tudok!

Máté Pista hátraszegte a fejét.

– Ugyan, ne tettesd magad!

– Kérem szépen – szólt bele a segéd, aki tímárlegény volt, de mert a mesterségét nem szerette, s erővel úr akart lenni, a rokonság betette a szövetkezetbe üzletvezetőnek. – Kérem szépen, a tanító úr azért haragszik, hogy az egész falunak nem adunk az ő könyvére...

– Na, barátom, az pedig nem megy!

– Nem? Hát akkor kilépek falustól a szövetkezetből, s megcsinálom a druhonyeci szövetkezetet! Majd meglátom, milyen szép kis haszontól estek el.

– Ugyan kérlek, gyere inkább, igyunk meg egy pohár sört.

Máté Pista egyet lökött a vállán, amelyre vadászfegyver volt akasztva, feltolta a kalapját s előreindult. Kis szőke bajuszát ujjiheggyel megpederte, s dacos arccal ment ki a szövetkezetből.

Ahogy kiléptek, az üzletvezető-tímárlegény csípett a szemével.

– Szereti ez a garast! Év végén ő akar percentet az egész faluja bevásárlása után... Persze...

– A mi tanító uracskáknak bizony több fizetése van, mint két papnak! – mondta tótul egy druhonyeci asszony, a kinek most már minden akadékoskodás nélkül adott az üzletvezető mindent, amit csak kért, a tanító úr könyvére.

A két tanító bement a közeli nagyvendéglő kapuján.

Száraz, meleg nyár volt, de az udvaron mindig kellett sárnak lenni. Piszok és szemét bőségesen volt a boltíves kapu alatt. Trágyabűz csapott ki az udvar felől, s pálinkaszag a jobb oldali ivó nyitott ajtaján át.

Balra mentek, egy üveges ajtón a széles nyitott folyosóra, s az első ajtón a tisztí étkezdébe.

Még üres volt a boltozatos terem, és erősen sötét.

– Bertácska! Bertácska! – kiáltotta el magát Máté Pista, aztán körülnézett.

Csak egy úr ült az egyik asztalnál. Az új albíró, akit csak mostanában helyeztek át ide a járásbírószághoz. Nem látzott nagyon rokonszenves embernek, mert hiányzottak belőle azok a duhajkodó mozdulatok, amelyekről a jó korhelyek egyszerre egymásra ismernek. Viszont jó jel volt, hogy igen sokat ült a vendéglőben. Tehát nem is amolyan utálatos könyvmoly, aki esztendőszámra el tud ülni egyedül egy szobában.

– Van szerencsém! – köszönt Máté Pista, aki mindenkivel szemben tudta, milyen módon kell megemelni a kalapot.

– Jó estét! – fogadta az albíró, s intett nekik, hogy üljenek hozzá.

– Szép nyár van! – mondta Máté, s lábához állította a puskát.

– Mire vadászik most, tanító úr? – kérdezte az albíró.

– Most! Most emberekre vadászom! – mondta Máté, s komolyan villogó szemmel szegte hátra szép, legényes, virtuskodó fejét.

– Teringettét! Tessék rágyújtani.

Veres úr hallgatott, mert borzasztóan rosszul érezte magát; megint eszébe jutott a felesége s a káplán, aki otthon a lakásán várt rá... elővette az automatikus gyújtóját.

– Tessék tüzet...

– Miféle masinád van neked, te! – kérdezte Máté.

– Becsaptak velem. Öt koronát adtam érte.

– Ötöt? – mondta az albíró s rágyújtott – hisz akkor engem csaptak be. Én hetet adtam érte.

– Hahahaha! – kacagott fel rettentő hangosan Veres úr. – Akkor jól van! Akkor engem nem is csaptak be! – ezzel ő is meggyújtotta a portorikóját.

Máté átvette a gyújtót s vizsgálgatta.

– Fura kis bolondság!

– A trafikosnénál vehetsz ilyen, egy forint huszonöt kraj-

cár darabja.

– Drága! – mondta Máté.

– Drága? Mikor én öt koronát adtam érte?

– Én meg hetet?

– Na igen, barátom, mikor az ember úr, akkor öt koronát ad érte, meg hetet! De, hogy én bemenjek a trafikba venni egyet? És egy forint húszat adjak érte! Az drága! Mennyi gyufát adnak nekem egy forint húsz krajcárért.

Mindnyájan nevettek, és igazat adtak neki.

Jött Bertácska. A kisasszony. Szőke, kövér, illatos lány, aki már nem egészen fiatal, nem egészen ártatlan, de mindenki tudja róla, hogy húszezer koronája van a takarékbán. A vendéglős bele van bomolva, és este tíztől ő a maga számlájára adja a bort, sört s alkalomadtán a pezsgőt. És ez olyan tiszteletet szerez, hogy az urak mindig dupla borralalót adnak neki. És sose kérnek tőle semmit.

– Egy pohár sört, Bertácska!

– Én is egyet.

Bertácska meggyújtotta a villanylámpát, s háziasszonyi nyugalommal viseli magát.

– Nem érdemes sötétben lenni az uraknak, ha nincsenek hölgyek.

– Üljön közénk, Bertácska! – mondta csiklandósan Veres úr, s csettint a nyelvével, vág egyet a szemével, és sokat jelentően néz az albíró szeme közé.

– Le is ülök, de előbb hozom a söröket!

Kibillegett.

– Vén huncut! – mondta Máté, s a Veres vállára csapott.

Veres úgy mosolygott, mint aki nagy bókot kapott.

– Akinek olyan szép felesége van! – mondta Máté, s megvárta nyakánál fogva a barátját. – Komisz kutya! Neki kaszírónokra kell nézni! Mit szól ahhoz az asszony! Mesés asszony! Fiatal!

– Talán mostanában házasodott? – kérdezte az albíró.

– Nem ismeri a feleségét, albíró úr? Á, remek asszony. Nem értem, ez a vén kutya hogy jutott hozzá.

Veres állandóan mosolygott. Egészen jól állott neki ez a csendes, megelégedett mosoly, valami bizalmas családapai színt adott az arcának.

– Ismerik az urak az új káplánt? – kérdezte egyszerre élénken.

– Itt van már?

– Itt. Nálam van. Otthon hagytam. Elvittem, hogy bemutatom a feleségemnek, de bizony az asszony nem vót otthon, hát azt mondtam a káplánnak, hogy maradjon itt egy percre, megyek megkeresem az asszonyt...

– Itt bizony jó helyen keresed! – nevetett Máté.

– Nagyszerű fiú!

– A káplán?

– A feleségemnek tetszeni fog.

– Miért?

– Hát én csak úgy gondolom. Miért ne tetszene? Jó fiú. Csendes. Aztán okos is. Tanult, jeles fiú. Jól jártunk vele. Csinos is.

– Teringettét! Nem lesz sok?

– De alighanem, mert kikapok a feleségemtől... Ejnye, csak hoznák már azt a sört.

Az albíró elgondolkozva nézett a két tanítóra. Bovarynéra gondolt, akinek az esete oly nagyszerű volt, de amely nem fog ismétlődni soha. Nincsen olyan nagy nő a kisvárosban... Ahhoz, hogy valaki olyan arányúvá fejlődjék, ahhoz valami nagy kultúra kell... Micsoda karikatúrája ez a világ, amiben élünk, a karikatúrának... Ez már a közönségesség. Az unalmas, egyszerű közönségesség... Hol vannak azok a színek, hangulatok, amiket a francia kisváros ködös emléke a könyvön keresztül, meghagyott... Ott színe, illata van az életnek... De itt olyan józan, olyan szimpla minden... nem lehet valami közönségesebb, mint egy házasságtörés ebben a társaságban...

Fanyarul húzta össze a száját, s idegenül nézett a sarokból erre a két emberre. El tudja képzelni, hogy ez a közönséges csinoságú fiatal tanító viszonyt kezd az öregebbnek a feleségével, de ez a gondolat maga elvette az illúziót; úgy rémlett neki, hogy ez az élet, ami itt körülveszi, egyáltalán lehetetlenné teszi magát az életet...

– Na, én nem várom a Bertácskát – mondja Veres hirtelen.

– Úgy látszik, friss csapolás! – szolt Máté.

– Hát igyátok meg, pajtáskám. Nekem menni kell. Mégis nem járja, hogy úgy magában hagytam azt a fiatalembert... Megyek a feleségemért. Hanem ni. Albíró úr. Jöjjön el egyszer hozzánk. Nagyon szívesen látjuk. A feleségem igen fog örülni.

– Kérem, ha... – mondta habozva az albíró, s nem tudta, mit tegyen, hogy utasítsa vissza a felszólítást.

– Semmi ha. Holnapután együtt leszünk vacsorán. Jó? A fiatal káplán kedvéért vacsorát adunk, azaz, hogy meghívjuk egynéhány jó ismerősünket. Csupa jó társaság lesz... Te is lejössz?

– Barátom, én nem szaladhatok le mindennap Druhonycról...

– No, persze!... Hát a viszontlátásra.

Levette a fogasról kalapját, kezébe vette a sétatotját, s kezet nyújtott nagy tisztelettel az albírónak s kedélyes barátsággal Máténak. Azzal még egyszer meghajtott magát s elment.

– Tanító úr, tanító úr! Hova megy! Itthagyni a friss sört!

Bertácska jött, s három pohár habzó sört hozott.

– Teringette faszekere! – mondta tréfálkozva Veres – adja hát ide.

– Nagyon jó.

– Nem bánom én, ha méreg is! Ha maga adja! – egy hajtásra megitta a sört, s kissé csillogó szemmel adta vissza a poharat a kisasszonynak, aki nevetve várt rá.

– Ugye, jó volt? Mégis elszökött volna előle!

– Dehogyan szökötem!... Itt a hatosa!

– Most ment el a vendéglő előtt a felesége, tanító úr!

– Tyű, de akkor igazán megyek! Alászolgája, urak! Alászolgája. – Komikusan sietve bújt ki az ajtón. Amint a kinti sötétségben eltűnt, még alacsonyabbnak látszott, mint amilyen volt.

– Az öreg! – nevetett, és csóválta meg a fejét Máté. – De a felesége érdekes asszony!

– Melyik az? én nem ismerem! – mondta az albíró.

– Dehogynem ismeri – kottyant bele Bertácska –, hogyne ismerné. Olyan széles, lapos, piros sapkája van.

– Szóke! – gondolkozott az albíró.

– Dehogy szóke. Barna! – szólta Máté.

– Mit beszél maga?! Hogy volna az barna. A haja ugyan barna, de azért inkább látszik szőkének... Nagyon fehér bőre van. Van egy aranyfoga.

– Aha. Aranyfoga. Nagy, eleven, gúnyos szeme van!

– Az, az, az! Az lesz!

– Nagyszerű asszony! – ismételte Máté, s megitta a sört félig.

– Tudok róla egy jó történetet – mesélte Bertácska. – Most odavolt valahol a szüleinél, és mikor hazajött, a szolgáló azzal fogadta, hogy a malacok megdöglöttek! Azt mondja rá, öszszecsapja a kezét, és azt mondja rá: Hál' istennek!

Máté jól ismerte ezt a históriát, de most megint nagyon kacagott rajta.

– Úrilány! – mondta a kasszírnő. – Nincs kedve malacot etetni, s az ura erőltette... „Hál' istennek, hogy megdöglöttek!” azt mondja.

Az albíró egészen meg volt döbbenve. Roppant hatott rá ez a pár szó. Mintha varázsszöveggel egy pillanatra szétszaggaták volna előtte a közönséges élet piszkos hullámaikat, s ő egy villanásnyi ideig lepillantott volna az élet mélyébe, ahol sok-sok érdekes kincs van elásva...

– Hogy kerültek össze? – kérdezte.

– Hát a postáról. Szegény lány volt, úrilány, a postára ment. Itt volt a postamesteréknél. De ott se szeretett dolgozni. Nemcsak malacot nem szeret etetni!...

A Bertácska arcán ott volt az a kicsinylés, amivel a polgárasszonyok lenézik azt, ha valaki azt mondja a malacdög-re, hogy hál' istennek... S az albíró egyszerre olyan rózsásnak látta az életet ezen az egy kis résen keresztül, hogy ettől megjött az életkedve, az illúziótermő hangulata! S egyszerre elhatározta, hogy elmegy, okvetlen elmegy arra a vacsorára. Látni akarja, egészen közelről és jól akarja látni azt az asszonyt, akihez képest a nagyvendéglő kasszírnője is primitív és megavasodott polgárasszony.

Ezalatt Veres utolérte a feleségét.

– Fiam! – szólta utána.

– Na! – állott meg az asszonyka.

– Az egész várost tűvé tettem már érted. Hol vagy?

– Hol, hát Dvihallyéknál voltam! Hol lettem volna.

Veres szerette volna karját az asszony karjába öltetni, de az olyan hűvösen állott előtte, hogy nem merte az utcán provokálni a visszautasítást.

– Elhoztam a fiatal káplánt, hogy neked bemutassam.

– Nagyon örülök – mondta az asszony ajkbiggyesztve.

– Ott vár, otthon, mert én elszaladtam elibed...

– Én nem értem, minek hagy ott maga valakit! Olyan rendetlen az a lakás. Hogy lehet valakit otthagyni. Nem bírta már megvárni, míg hazajövök?

A férj érezte, hogy most megint teljesen igaza van a feleségének, s nem mert szólni.

Kalandozva futtatta az eszét mindenben, s egyszerre csak az jutott az eszébe:

– Mit akart az a Bardócz azzal, hogy sajtáságos?

És hangosan azt mondta:

– Az új albíró megígérte, hogy eljön hozzánk vacsorára holnapután.

– Igazán? – mondta csodálkozva az asszony.

Míg haza nem értek, egy szót se szólt. Az ura szerette volna kitalálni, min gondolkodik. Na, de ez lehetetlen. Egy férj nem találhatja ki, min gondolkodik az asszony.

Hanem, mikor befordultak a gödi utcába, valami jutott eszébe:

– Fiam, hiszen én a könyvtárban hagytam a káplánt. Az ott olvas azóta. Nem megy az a többi szobába.

Figyelve, kutatva nézett a felesége arcába, amelyet jól látott, mert az utcai villanylámpa előtt voltak, de nem látott benne semmit.

Megint szeretett volna belekarolni az asszony karjába, de sehogy sem sikerült neki ez az egyszerű mozdulat.

Felhúzta hát homlokát ráncokba a kemény kalap alá, s hosszú orral kullogott az asszony mellett.

8. fejezet

Nem merte megmondani, mi jutott eszébe. Nem érezte alkalmasnak ezt a pillanatot arra, hogy mindjárt bizalmas-sággal viszonozza az albíró kellemetlen bizalmaskodását. Sejtette, hogy az az idegen név valami kicsinylést jelent.

Mentek hát előre, s furcsának találta, hogy mikor ilyen nagy és keserves baja van, éppen olyan nyugodtan és jókedvel kell kísérnie ezt az urat, mintha semmi sem történt volna sem vele, sem az öccsével, sem a feleségével.

Az albíró botjával vidáman veregette a kövezet kemény kockáit, s elunva a hosszas hallgatást, megszólalt:

– Ez az a híres kövezet?... Nagyszerű, mikor Berta bácsi azzal henceg, hogy ilyen kövezet nincs a megyében sehol!

Berta bácsi, a polgármester. Tulajdonképpen Berti bácsi, de olyan jó viszonyban, mégpedig plátói viszonyban van a nagyvendéglő Bertácskájával, hogy az egész város kedélyesen csak Berta bácsinak hívja a háta mögött, még az újonnan jött albíró is. A fiatalember mosolygott, felelevenedett előtte a kis köpcös polgármester alakja, amint a vendéglő hosszú asztalánál a délutáni spriccer mellett adja a bankot, s utánozva a hangját, így folytatta:

– Én csináltam Ilosvából valamit!... Mindent én csináltam itt... Kérem, én vezettem be legelőször a vilanyvilágítást!... Az egész megyében nincs olyan kövezet, mint nálunk!... – s természetes hangon tette hozzá az albíró: – Na, az Alföldön minden városban aszfalt van már!

A tanító megszólalt. Meg kellett védenie a városát.

– Ja, kérem, mert az Alföldön nincsen kő! Ott a kő még többre kerülne, mint az aszfalt. De a mi trachitunk, az ilosvai trachit országos hírnévnek örvend.

– Na, azért szélesebbre is szabhatta volna a járdát Berta bácsi – mondta kicsinylően az albíró –, ha már csinálta.

– Mit csinált az a vén számár! – fakadt ki a tanító, szokása ellenére igen goromba szót használva. – Nem csinál az semmit, legfeljebb panamázik és tékozol meg smucigoskodik.

Ingerülten húzta össze a szemöldökét, s izgatottan kezd-

te pödörgetni vastag bajuszát. Érezte, hogy neki most muszáj gorombáskodni. Most, amikor tele van a feje bajjal, ahogy a lapokban szokták írni, mikor „golyó van a hasában“, mikor éppen azon tűnődik, hogyan beszéljen ezzel az úrral az élete legnagyobb bajáról, most kell a kövezetről vitatkozni...

Az albíró mosolygott. Furcsa volt neki megérezni ezeknek a kisvárosi ellentéteknek a szelét. Kövezeteken és aprócseprő városkai ügyeken élethalálharcok támadnak az emberek közt... Neki, aki messze kívül állott, furcsa volt ez a harc, mint a hangyák élete. Elhallgatott, érezte, hogy őt magát is polgármesterpártinak nézi ez a tanító s kifakadása ellene is szól. Pedig nem akart ellenszenves lenni a kis mokány ember előtt, hirtelen nem is tudta, miért, csak későn jutott eszébe az asszony.

Hallgatva mentek tovább.

A tanító is meggondolta, hogy nem szabad komiszkodnia az albíróval, mikor éppen tanácsot akar tőle kérni. Hát egyet gondolt.

Megállott és rámutatott az utca túlsó oldalán egy hosszú, alacsony házra, amely végig tele volt apró boltokkal. Nagyszakállú zsidók állottak kinn az ajtóknál, s kedélyesen pipáztak, idáig hallatszott furcsa német beszédjük egy-egy elkapott hangja s mindenféle szagok áradtak ki szinte szemmel láthatóan a sötét, alacsony ajtókon, amelyek zömökek, mint a bányabejáratok, s csakugyan aranybánya is van mögöttük az ezernyi portékával telt apró zughelyiségben. A ház mögött magas, dísztelen, sárga emeletes ház állott, amelynek felső ablakai még átkukucskáltak az első ház tetején, mintha lábujjhegyre állva szeretnének kileskelni a piacra, ahol roppant érdekes látványok lehetnek...

– No kérem szeretettel – mondta a tanító –, tessék megnézni ezt a házat. Hát nem volna nagyszerű, lerombolni ezt a viskócsomót és a helyébe építeni egy impozáns, szép, modern épületet, nagy ablakkal, majolikadíszsel, egész pestiesen! Nem volna nagyszerű!

– De. Szép lenne.

– Az egész várost átalakítaná. Modern várost csinálna ebből az elmaradt fészkekből! Az állammal kötött szerződés szerint itt kellene felépíteni az új iskolát! Egy olyan épületet, amiben három tanítónak lenne lakása! Modern lakása! Erkéllyel!... az igazgatónak, nekem és Dvihallynak. Hát kérem, ezt akadályozza meg a polgármester.

Tekintéllyel nézett az albíróra, de az elmosolyodott s ő megsejtette, hogy a fiatal, nőtlen ember most önzőnek tartja őt. Kissé megzavarodott s folytatta:

– Kérem, ne azt tessék gondolni, hogy nekem mi károm van belőle, hanem hogy a városnak. Hát lehet ideálisabb dolog, mint itt az iskola! Mögötte az a nagy épület a gazdasági iskola, amit az állam bérel a várostól. Köztük lenne egy szép játszótér. Valóságos paradicsom! Az egész megyében nem volna több ilyen nagyszerű iskolatelek...

Keserűen rázta meg a fejét.

– És most tessék meggondolni, micsoda ember a polgármester úr! Ő az egyház kurátora is, tehát az volt az első vágya, hogy az egyházat megszabadítsa az iskolafenntartástól. Átadták az államnak. Jól van, örültünk neki, mert azt

hittük, hogy most már minden jó lesz. Na, legalább bejutottunk az állami státusba. Az állam szerződést kötött, hogy átveszi az iskola összes terheit, de a város köteles ezeknek a rongyos butyikoknak a helyén palotát emelni az iskolák számára.

Csüggedten rázta meg a kezét, s mélyen belenyúlt a belső zsebébe, ahonnan egy magányos, kissé letöredezett borítékú szivart halászott elő. Annak a hibáit nyálazással kiegyenlítette, s tovább folytatta a beszédet:

– De a polgármester most már azt vette a fejébe, hogy a várost is megszabadítja az iskolák terhétől. Hát kérem, mit eszelt ki a ravasz paraszteszével, a csizlikeszével. Azt eszelte ki, kérem, hogy ha ők felépítik a palotát, az először is sokba kerül, azután elveszti a város ezeknek a boltoknak a bérért! Hát egyszer csak avval áll elő, hogy: itt a gazdasági iskola, ez az államnak iskolának nagy, nem is alkalmas, mert nincs kertje. Vegye vissza a város és helyezze bele az elemi iskolákat. Az állam pedig kap egy nagyszerű telket ingyen, ahová építhet olyan iskolákat, amilyet akar, és hozzá olyan kertet, amilyet tud. És tetszik tudni, miféle telket adna oda a város az iskolaépítésért?... A régi temető!

– Nagyszerű! – kiáltott fel az albíró.

– Igenis, instállom, a régi halottak nyakába varrják az egész város közoktatását.

Az albíró hangosan felkacagott.

A tanító észrevette, hogy tanárok jönnek utánuk, s elindult, nem akart velük találkozni. Nagy bánata is eszébe jutott, s egyszerre nem fájt a feje többet a város baja miatt. Megdörgölte a szemét, és rágyújtott egy szál gyufával.

– Na, nem használja az automatát, tanító úr? – kérdezte az albíró.

– Ejnye, el is felejtettem, hogy van – mondta a tanító. – Már csak könnyebben megy így, a régi módon, gyufával.

Az albíró mosolygott.

A másik oldalon kinn állott a mészáros a nyitott szék előtt. Karját keresztbe fonta a mellén, s véres, szennyes köténye fel volt tűzve az övébe.

– Sok érdekes van itt a kisvárosban – mondta az albíró –, de azért borzasztó sok a sablon. Hát nem unalmas, hogy itt az a derék mészárosmester is, hát muszáj annak olyannak lenni, amilyenek a vicclapok ismerik a mészárosost. Mintha a Fliegende legrégebbi köteteiből mászott volna ki. Vastag, potrohos, bütyökorrú – az embernek elmegy a kedve az életől, ha látja, hogy ennyire nem telik semmi, de semmi eredetiség többé a természetből...

– De kérem – mondta a tanító –, nem bolond ember ám az. Mikor a tavasszal a papválasztás volt, akkor még nem tetszett itt lenni, a Horácsek úr – ennél a szónál átköszönt a másik oldalra a mészárosnak – három hordó bort fizetett a Tímár utcának, hogy ne a fiatal papra szavazzanak, hanem erre az öregre, aki most itt van a nyakunkon.

– Ugyan!

– Mert van neki egy teológus fia, aki még nem lehet pap. Hát azt akarta a derék Horácsek bácsi, hogy ne válasszanak ide egy fiatalembert, aki ötven esztendeig él, mert azt aztán nem lehet akármikor kitenni. Pedig az ő fiának ide kell kerülni annak idején! Hát kérem szeretettel, sorra járta az

összes papjelölteket, és jól megnézte, ki mennyire alkalmas! Ezt az öregot látta legjobbnak. Ez addig kihúzza, míg az ő fiát választani lehet. Akkor osztán hadd menjen is el békével Ábrahám kebelébe.

Ő maga is nevetett a rossz fogaival, az albíró pedig hangozatosan kacagott, s azt gondolta magában, hogy nagyon kedves, kellemes ember a kis tanító úr.

– De hátha tovább él! Senkiről sem lehet tudni mennyi ideig él.

– Á, dehogyan nem! Ennek az a mestersége, egész életében marhákkal volt dolga.

Nevetve értek a nagyvendéglő elé.

– Na, nem tetszik bejönni egy pohár sörre? – kérdezte az albíró.

– Nem lesz rossz ebéd előtt! – mondta a tanító –, úgyis valami dologban szeretnék tanácsot kérni albíró úrtól.

– Kérem szépen, rendelkezésére állok.

Bementek, s tíz perc múlva már mindent elmondott a tanító.

13. fejezet

Veres tanító úr tett-vett a szobában, s nagyon unatkozott. Szeretett volna valami ürügyet kitalálni, hogy elmehelesen hazulról.

– Ez az asszony egész megvénült – mondta magában, s félszempellel vizsgálta a feleségét. – Az ember elvesz egy fiatal lányt, hogy míg él, mindig legyen körülötte egy fiatal, friss menyecske, osztán tessék.

Az asszony már fel volt öltözve s betegesen, fáradtan, hanyagul, csak muszájból takarított. A bejáró asszony bejött s megkérdezte, mit csináljon a főzéssel.

– Bánom is én! Amit akar! – mondta végre türelmetlenül az asszony.

Az ura felhúzta a szemöldökét magasra, s mély ráncok gyűrődtek alacsony homlokán.

– Ilyen egy jó asszony – mondta magában –, aki azt mondja az ebédre, hogy csináljon a cseléd, amit akar. Ez kellett nekem éppen. Mikor én már legénykoromban is olyan háztartást vittem, hogy akármelyik házassember jött el hozzám, mindig megírgyelte. Milyen búcsúkat tartottam én, a katolikus kollégák is mind hozzám jöttek. Pedig csak egy magányos úr voltam... Malacom volt, disznóm; volt úgy, hogy tehenet is tartottam; na, egye meg a fene. Késő bánat, eb gondolat. Avval tettem tönkre magamat, hogy megházasodtam.

Az asszony beleült egy karosszékekbe, s kibámult az ablakon. Nagy, szomorú szemei most nem csillogtak, bágyadtan meredtek az ablakra.

– Majd elintéződik minden. Jön egyik nap a másik után...

– Lelkem – szólalt meg a férj –, megyek egy kicsit a városba.

Bólintott rá, mintha részt venne az életben, pedig csak úgy magától billent a feje. Aztán az ablakra nézett, s úgy vonta valami, hogy kivesse magát rajta. Szinte szédült bele. De erőtlen testének egy porcikáját sem bírta mozdítani.

A tanító már a szobában feltette a kalapját; meghúzta

előlről, hátulról, hogy jól álljon a fején, botot vett a kezébe, és megrángatta a ruháját, mintha azzal rendesebb lett volna.

Egy kis lelkiismereti furdalást érzett, mikor lement a lépcsőn, mintha valami azt súgta volna neki, hogy otthon kelle-ne maradni, beteg az asszony, meg kell vidámítani. De abban a percben kiverte a fejéből a gondolatot, s türelmetlenül ígyekezett másra, valami nem kellemetlenre, valami közönséges dologra fordítani a figyelmét.

– Szombat van – mondta magában. – Holnap vasárnap lesz.

Rendes léptekkel haladt át az udvaron, ki a kapun. A sikátoron akart felmenni a nagyvendéglőhöz, mert az a rövidebb út, de egyet gondolt s kiment a nagyutcára.

– Á, alászolgája, Klein úr! – köszönt vidáman a fiákeresnek. A testes, vörös arcú Klein nagy mozdulatokkal köszönt vissza.

– Hogy van, tanító úr, hogy van! Pardon, még nem is gratuláltam az igazgatói kinevezéséért! Gratulálok.

A tanító furcsán nézett rá, bántotta a fülét a helytelenül használt grammatikai forma, de jólesett a barátságos megemlékezés.

– Köszönöm. Na, hogy van, Klein úr?

– Rosszul, kérem nem megy a seft... Persze, az uraknak jó, haha, azok csak úgy ugratják egymást kifelé az ablakon. Banda, kérem, csak az asszony kell nekik, meg a rablás.

– Mi az, mi az? Kiugrattak valakit az ablakon?

– No, hát maga igazgató úr, hol volt? Hisz mindenki arról beszél. Az a fiatal albíró, aki nemrég van itt a városban. Csinos, magas, elegáns fiatalember...

– Az albíró! – szólt megdöbbenve a tanító.

– Igen, a közjegyző az éjszaka hazamegy, kérem, és ottkapja a feleségével az albíró. És, kérem, az a szamárfiatalemler kapja magát és kiugrik az ablakon, és kérem, ott van egy csomó fa, olyan ölfá, és úgy megüti magát, hogy be kellett vinni a kórházba. Úgy, ahogy volt, csórén.

A tanítónak mozgott a szája, de nem jött ki rajta a hang. Csak pislogott. Aztán kezet nyújtott Kleinnek, és szaporán továbbment, mintha sietnie kellene valahová.

Néhány lépés után már megcsendesedett. Mire a harmadik házhoz ért, belenyugodott a változtathatatlanba.

Szembejött a polgármester. Köszönt neki.

– Jó napot, tanító úr – mondta a polgármester, s kezet nyújtott.

– Alászolgája, polgármester úr.

Az öreg megállott kényelmesen, asztmás fúvással s szólt ilosvai dialektussal:

– Na, megint csak botrány, megint csak botrány. Idehózzák mindenféle idegen fiatalembereket és azok csinálják egy csomó ostobaságot, és a város jó híret tesz nekünk tönkre.

– Könyörgöm – szólt a tanító s szemöldökét fontoskodva húzta fel kemény fekete kalapja alá, és sűrűn pislogott apró fekete szemeivel –, könyörgöm, tegnap egész délután ott volt nálam ez a fiatalember, nagyon szolidul viselte magát, mondhatom, nagyon tisztességesen. Ebédeltünk, egy kicsit boroztunk, semmi kifogást nem lehetett tenni. A feleségem

is meg volt elégedve vele. Egészen korrekt úriembernek mutatta magát. Hanem könyörgöm, este, mikor elment, lehetett úgy kilenc óra, könyörgöm, akkor már valami zavart látam rajta. Mondhatnám, valami furcsaságot.

– Aha, aha.

– Kérem, én éppen azért el is kísértem. És könyörgöm, elmentem vele a doktor házáig, persze! a közjegyzőé a következő ház! Nem akarta, hogy odáig elkísérjem! megáll és kezét nyújt és azt mondja: alászolgája.

– Aha.

– Könyörgöm, mikor én hazamentem, még mondani akartam a feleségemnek: te, ennek a fiatalembernek valami rossz jár az eszébe. Ez egészen úgy viseli magát, mintha betörni akarna valahova...

– Aha.

– Meg is halt?

– Nem halt meg!

– Nem? – mondta a tanító, s megjegyezte, hogy most valami kellemetlen pletykát csinált, ami még visszafordulhat.

– Az a baj – ismételte a polgármester –, hogy mindenféle idegen fiatalembereket hozzák ide a hivatalokba, az iskolákba, ezen kellene segíteni. Vannak nekünk derék fiaink, a városban születtek, és azok kintelenek messze földön kínlódni, és nincs is állásuk, és ide csak szépen idehelyezi a miniszter büntetésből mindenféle egyéneket. Ha azok valamit teszik, hát kérem, jönnék az újságok, és a várost kompromitálnak.

Kezet nyújtott s elment. Veres összevonta a homlokát:

– Miért mondtam én ennek, hogy könyörgöm! De számár vagyok!... Á, polgármester úr, azért nem békülünk! Á, könyörgöm, nem lehet levenni az embert a lábáról...

A trafikosné a másik oldalon kinn állott az ajtóban és integetett a tanítónak. Veres át is ment.

– Jaj, tanító úr, kérem szépen, mi volt ez, istenem! – mondta a trafikosné, és összecsapta a kezét.

– Az este nálam volt, kilenc óra lehetett, mikor elment, de mondhatom, semmi kifogást nem lehetett volna ellene tenni...

Összevissza beszélt, s mindent elmondott, mi történt tegnap délután, csak akkor jutott eszébe megkérdezni, hogy is történt a baj.

Egyszerre ő lett a város középpontja, a legérdekesebb ember. A borbély illő tisztelettel átjött a másik oldalról, s úgy hallgatta a beszédét... megállott mellettük egy csizmadia-mester is, aki bőrkötényben jött végig az utcán, igen tekintélyes presbiteri tag volt, úgyhogy nem lehetett tiltakozni a kíváncsisága ellen. Messziről Máté Pista alakja tűnt fel, most is vadászruhában volt, fegyverrel a vállán, s a túlsó oldalról kiáltott Veresnek, hogy jöjjön át.

A tanító el is búcsúzott a csoporttól, és azok még együtt maradtak egy kis ideig, míg megtették a szükséges megjegyzéseiket, aztán a trafikosné bement a trafikba, a borbély a műhelyébe, csak a csizmadia állott ott legtávolabb; meg is mondta a borbély rá, hogyha egy csizmadia megáll, akkor azt csak bivallyal lehet kivontatni a pozíciójából.

– Hát öregem, hallom, nálatok volt tegnap ez a szerencsétlen flótás – mondta Máté Pista.

– Igen, tegnap ebédőtől este kilencig ott volt!

– Most jövök éppen Druhonycéről, hallatlan, micsoda dolgok történnek ebben a városban. Hát most mi lesz, az asszonnyal mi van?

– Nem tudok, barátom, semmit.

– Na, gyerünk be egy pohár sörre, majd ott meghallunk mindent.

A kis város csöndes volt. Az utcákra forrón sütött le a nap, de ők, amint a nagy porban előre haladtak s meglátták, hogy a városház tornáca előtt néhány ember álldogál, izgatottan mondták:

– Micsoda forradalom. Barátom, az egész város fel van fordulva!

A tisztí étkezőben már többen voltak. S mindenki kíváncsian nézett Veres tanítóra, mert hiszen már mindenki tudta, hogy tegnap délután nála volt az albíró.

– Hm, hm – szólt Máté Pista. – Tegnapelőtt délután még itt ült, ebben a sarokban. Ugye, Kovács úr! Mindig ott ült abban a sarokban!

– Na, nem ül többet.

– Neem?

– Meghalt!

– Meg!?! – kiáltott fel Máté. Veres Pál újra nyitva felejtette a száját, mint mikor az első hírt hallotta.

Aztán leült egy szó nélkül, s csak akkor jött magához, mikor Berta hozta a sört. Felvette a poharat s kiürítette. Jót tett neki a hideg sör.

– Hát ilyen az élet – szólt. – Szegény fiú. Ha rám hallgat, ma is él, sose lett volna semmi baja. Mondtam neki az este, mikor el akart menni, hogy: Albíró úr, ne menjen el. Pityázunk itt szépen, csendben, magunk közt, mint jó barátok. Azt mondja, hogy „nekem dolgom van!” Ezt mondta, szóról szóra emlékszem rá, „nekem dolgom van”. Este kilenckor? mondom én. Na, ugye, kilenckor ment el, jól emlékeztem. Este kilenckor? „Hát még tegnap elígérkeztem valahova!”

– Á, á – szisszent fel mindenki.

– Már tegnap elígérkeztem valahová! ezt mondta! Kérem, már tegnap elígérkezett valahová, tudniillik tegnapelőtt!...

– Azt jó tudni! Ez fontos! – mondta egy kopasz, veres-szőke úr és felemelte a söröspoharát, amely félig volt. Veresnek üres volt a pohara, hát mielőtt tovább beszélt volna, megvárta, míg Berta kisasszony újat adott, már bent volt vele a szobában.

– Az fontos, kérem – folytatta a másik úr –, mert ez megdönti az asszonynak azt a vallomását: a közjegyző maga beszélt el, hogy nem várta, nem is gondolta, hogy elmegy oda az albíró, és hogy nagyon izgatottan ment oda a fiatalember!!! Kérem, ha izgatottan ment, annak az az oka, hogy nagyon is készült valamire!

– Nem akartam hagyni, hogy elmenjen – folytatta Veres a sör után –, még azt mondtam neki: „albíró úr, nem kell olyan csökönyös lenni, mint a számár!” ezt mondtam neki: nem kell olyan csökönyös lenni, mint a számár. Az öcsém is megmondhatja, az is ott volt.

Kicsit hallgattak.

– Ilyen az emberi sors – szólt egy kövér úr, a városi köz-

gyám. – Sose tudja az ember, mikor hal meg. Az én hivatalomban csuda megrendítő halálesettel dolgozunk. Itt még szerencse, hogy egyik részről sem maradt gyerek.

– Hogy-hogy, egyik részről sem? Az asszony nem halt meg.

– Hát hiszen még az is meghalhat. Mindnyájan halandók vagyunk – szól titokzatosan a közgyám. De aztán nem akart titkot tartani; bólongatva, sóhajtva tette hozzá:

– Azt megölte az ura.

– A vén trotlli – mondta Máté Pista –, barátom, hisz az már nem ember! Nem férfi. Egyszer a vadászaton bevallotta, hogy már három éve nem tett kárt asszonyba.

– Bezzek, nagy kurmacher vót valaha! – szól nevetve a vörös úr.

– Hát az öcséddel mi lett? – kérdezte egy szemüveges fekete úr Verest.

– Felmentették.

– Hát annak mi baja volt? – szól bele Máté.

– Semmi – legyintett Veres, és amint ránézett a Bardócz kolléga kíváncsian mosolygó arcára, előbb az jutott eszébe, vajon mire értette tegnapelőtt este ez az úr, hogy sajtáságos! azután, hogy mi is volt az éjjel?... Beharapta a szájaszélét s hülyén nézett maga elé.

A kopasz vörösszőke úr felnevetett.

– Igazán, minden szenzáció csak addig tart, míg nagyobb nem jön. Kis halat megeszi a nagy hal, kis botrányt a nagy botrány. Egy kis diákcsíny volt az egész. Már nem is gondol rá senki. Szegény fiúnak az éjszakájára voltak kíváncsiak a professzorok. Kopó sorra járta az egész várost, hogy hol volt Veres Laci éjjel kettőtől háromig?

Hangosan felkacagtak.

– Mi a patvar! – kurjantott Máté Pista, s az öklével előbb a fejéje, aztán az asztalra csapott. – Fene abba a Kopóba, nekem jó barátom az öreg, de diákkoromban nekem is sok kellemetlenségem volt vele. Hát még most is olyan indiszkrét? – aztán a barátja vállát rázta meg.

– Te, hát az öcsédből is lesz már mégis valami, ha éccaka kettő és három között, nem lehet tudni, hol jár!

Veres rábámult s azt mondta magában:

– A feleségem hol volt kettő és három között!

– Mi! Megbutultál, öregem?

A tanító megrázkódott s természetesen elmosolyodott.

Ebben a percben felnyílt a folyosói ajtó, s Veres meghökkenve látta, hogy az ő cselédasszonyuk lépett be rajta. Iszonyú rémült volt az arca, s látszott, hogy gazdáját keresi, de nem látta meg hamar, mert árnyékban ült.

– Mi baj, Tetka? – kiáltott rá Veres.

– Jaj, tekintetes úr, a tekintetes asszonka kiugrota ablakon.

Mindenki felpattant, csak Veres Pál maradt ülve.

– Odajöte Kalafszkyné nacsága, elmondot, micsoda baj történte éca a nagyságos közjegyző uracsánál. Arra tekintetes asszonka csak kiugrota ablakon.

Veres tanítónak elmeredt a szeme, és lepittyent a szája.

– Én szaladtam pan doktor uracskáért, és Kalafszkyné nacsága vízzel locsolta tekintetes asszonkát. És mikor jöte orvos úr, a pan csodadoktor mondot nekünk, hogy nincsen

semi baj, mert tekintetes asszonkának nem lesz semi baj, o-jan szerencsésen este le, csak mintha – követem alásan – s megtörülte az orrát a fejkendő csücskében – segreeste vóna.

Valaki hangosan felkacagott.

Veres Pál odanézett, aztán felállott, mindenki nevetett, és ő is elmosolyodott.

– Nahát, hál' istennek... Fizetek, kisasszony... Ha az ember kihúzza a lábát hazulról, mindjárt valami baj van otthon.

– Bizony, elég két halott egy napra – mondta az árva-gyám. – Ámbár itt sincsen gyerek.

– Szegény asszony – szól dallamos hangján Máté –, de mi jutott eszébe! Milyen égi szerencse, hogy semmi baja se lett! Meghatotta az albíró esete...

Veres Pál még ott állott. Nehezen indult el. Szórakozott volt.

– No, csakhogy a feleségemnek nincs baja, a többit nem bánom... azaz, hogy... Kár azért a fiatalemberért – s búcsúzóra megemelte a kalapját. – Bizisten a nevét se tudom. Ő se tudta az enyémet. Mindig valami Bovari úrnak szólított, pedig többször mondtam neki, hogy Veres Pál vagyok. Ami mégis nagy különbség!...

Tóth Elemér

Szénaillattal...

Galambok kísérnek,
emelik szívemet az égig.
Fogy, kopik az ének.
Egy-egy sora még föl-fölrémlik.

Virág voltál, virág,
akkor még tiszta, fényes álom.
Az ég arcán lilán
lobog a nap a láthatáron.

Kopunk és hervadunk,
sivár homok az ágyunk régen
Lepke – csapong dalunk
kaszára vágó kövér réten.

Emlékek sora száll,
kócos fejét fúrja előre.
Vágytól piheg a táj,
készül a bűnös menyegzőre.

Emlékek sora ring...
Te voltál számomra az ózon.
Rád gondolok megint,
s szénaillattal takarózom.

Önarckép ősszel

Elhullajtottam minden díszemet,
a Nap már véres szemmel néz le rám,
magányos fára. De még integet
egy kósza felhő, és a nagy karám
megtelik szép, varázsos örömmel,
s az ereimben fölbuzog a vér.
A kincs, melyet oly rég örököltem,
semmivé foszlik: pereg a levél...

Nyári emlék

Emlékeimben a vén sátoros fák
földig hajolnak, ha meglátnak.
A folyó tapsikolva táncol
az álmodozó füzek sorfala közt.

Így jött el az a nyár. Virágokat szórt
a kertbe, madarakat az ég
szürkés felhői közé, hogy ott
ragyogjanak, miként az örök ének.

A sárga szoknyás búzamező ringó
csípejét villogtatta, akár
az a régi lány, a fényes nap
csupaszív egyenes leszármazottja.

Lobogj szívünk, lobogj

Erdélyi Elemérnek szeretettel

A kalász minél teltebb,
annál mélyebbre hajlik.
Megyünk neki a télnek –
az utolsó kalandig.

Nyelvünkön még a bilincs,
nyakunkon még a járom,
kifosztott életünk csúf,
vén tövis a virágon.

Keserű dobok szólnak –
szívünk ver összevissza,
a drága szép szülőföld
minden könnyünk beissza.

Az ismerős bokor, fa
tartja bennünk a lelket.
A fényes utakon lám –
csak gazok menetelnek.

Akik eladtak mindent,
akik feladták nyelvük,
idegen ágyba hordják,
tékozolják szerelmük.

Akiknek semmi sem szent,
hisz árulják a házat,
akik évezres múltat
kapcaronggyá aláznak.

Akik lopnak, rabolnak,
parádéznek a fényben,
s a gyökereket tépik,
szagatják véres kézzel.

A fényes utakon lám –
a gazok menetelnek.
Mi is járjuk utunkat,
mi, szegény, árva lelkek.

Koldusok útját járjuk.
Mi, akik hittel hittük,
hogy a jóság palástját
vállatokra terítjük.

Koldusok útján megyünk
könyörgünk, kunyerálunk:
Adjatok, adjatok még,
mert közel a halálunk!

Mi kényszerülünk erre,
akiknek minden őse
munkába rokkant bele,
s rongyosan dőlt a földbe.

Akik nem kértek soha
mindig csak adtak, adtak...
Te magasságos Isten,
mutasd már meg hatalmad!

Mert ők még hittek benne
igen! hitték s remélték,
szülőföldünk ölében
magyarnak lenni érték.

Olyan nagy hatalmasság,
mely fölér minden kincessel –
búsan, báván bolyongunk,
kezünk a rossz kilincsen...

A kalász minél teltebb,
annál mélyebbre hajlik.
Lobogj szívünk, lobogj rnég
az utolsó kalandig!

Varga István

Európai mese

Vén Nagymama, miért oly nagy a szád,
és fogad fehérje mitől véres,
a törvény vagy, téged nem érhet vád,
a kérdés tapintatlanul kényes.

Ezeréves újszülött pólyában,
fehér folt sötét világ közepén,
fekete rabszolgák Afrikában,
s mi fehérek Nagymama kebelén.

Kibírtunk, mint pókhálóban a légy,
szárnyszegett angyalként ötszáz évet,
bírtuk, s talán bírjuk egy kicsit még,
véled Istenem, vagy Isten véled?

Paradicsomi kígyó nyomában,
mint tatár, török, német és orosz –
hihetetlen, de itt Európában,
foglalt lelkünkéből teret a gonosz.

Vén Nagymama tegnap befogadtál,
elárvult gyermeket – mostohának,
elvesztette varázsát a nyár, kár,
illata keserű orgonánknak.

Befogadtál, elismerted bűnünk,
vagy erényünk, ahogy Te nevezed,
míg tiszták voltunk óvakodtál tőlünk,
jelened és múltad lett szégyened.

Les Téged a Nagy Vadász, az égből,
Rád vár a hortobágyi gémeskút,
és sziklák a Kárpátok bércéről,
Nagymama, Igyál, tessék a Tej-út!

Holokauszt*

Holokauszt a hegytetőn, a Koponyák-hegyén,
mi haltunk ott meg kifeszítve Eg és Föld közén,
holokauszt, vérben tért meg Istenhez ostora,
meg-megcsillanó reményként egünkön jár fia,
holokauszt a Lech-mezőn, elmúlt majd ezer év,
a mi engesztelő vérünk folyt – ott a németén,
holokauszt, vadászaton, vadkan támadt vadul,
útra lelve bennünk éledt a holtnak hitt Vazul,
holokauszt-tatárjárás, az ország majd kihalt,
anyánk szívéen át szüléskor két fájdalom nyilalt,
holokauszt, elrabolták isteni Koronánk,
s az utolsó apostol vállán nyugodt meg Hazánk,
holokauszt ott lenn Mohácsnál, egy újabb kereszt,
százötven év repült nélkülünk, a fejünk felett,
holokauszt negyvennyolcban, még élt a Korona,

volt rácnak, horvátnek, tótnak – magyarnak otthona,
holokausztok holokausztja, Trianon, miért,
mert mertünk élni, és még kicsit nemzet volt e nép,
holokauszt a Don-kanyarban, nem jöttünk haza,
és mégsem nélkülünk zajlott Budának ostroma,
holokauszt Erdélyben, Délvidéken, és Benes,
ki elszakadt, az magyar maradt – úgy nyílegyenest,
holokauszt, ha éltetőből zálog lesz a föld,
az Árpád-sávunk marad miénk, abba nem kell zöld!
Holokauszt, ha bennünk gyilkol másság démona,
a Kígyó felett ott lebeg Fiunknak lábnyma!

*(görög) – felajánlás, engesztelő áldozat

Draskóczy János

Requiem (1956)

Száz viharban,
vérözönben,
felvonító
aknatűzben,
gépfegyvertűz
záporában
elárulva
a hazában.

Meghalunk tán
e viharban,
eltaposnak
holtjainkban.
Tankok lánc
tépi testünk,
elfelejtik
mit kerestünk.

Elsirattuk
holtjainkat.
Összetörték
csontjainkat.
Emlékeink
megmaradtak
nem értik, kik
nem halottak!

Szabadságtól
távolestünk
Jaj de messze
vitt elestünk!
Hol sírjaink
domborulnak,
lesznek akik leborulnak?

Sz. Haltenberger Kinga

Gömör és Nógrád művészei. 20. Fischer Ernő (1914–2002)

A közelmúltban, október 9-én döbbsentem rá, hogy immár négy év telt el a kitűnő festőművész, a kortalannak tűnő barát, Fischer Ernő halála óta. Jellegzetes közép-európai sors zárult akkor le, s csak azért nem állíthatjuk, hogy örökre, mert – az utókor szerencséjére – gazdag életmű képviseli ma is alkotója jelenlétét a magyar festészetben, kultúrában.

Fischer Ernő 1914. július 18-án született Losoncon. A századforduló dinamikusan fejlődő kisvárosába jól működő üzemek, ipari létesítmények vonzották messze földről is a szakembereket. Fischer Ernő németföldi elődeit is. A sokgyermekes gépészcsalád tehetséges fia a *Kármán József Gimnázium* padjaiból kilépve Prágában kezdte művészeti tanulmányait 1936-ban, **Oldřich Blažiček** professzornál. 1939-ben Budapesten folytatta, ahol a *Képzőművészeti Főiskolán* **Aba Novák Vilmos** volt a mestere. A II. világháború azonban közbeszólt, s Fischer – a háborús, harctéri élményekkel „gazdagodva” – tanulmányait csak 1946-ban folytathatta **Kmetty János** vezetése mellett. 1949-ben szerzett rajztanári diplomájával azonban eleinte nem mint tanár helyezkedett el, hanem a budapesti *Népművészeti Intézet*-ben lett a képzőművészeti osztály vezetője. Fischer is elmondhatta volna, mint **József Attila**, hogy egész népét fogja, nem középiskolás fokon tanítani. Egész életében fáradhatatlanul vezetett képzőművészeti szakköröket, műhelyeket. A képzőművészeti és általános kultúra elmaradhatatlan részének tekintette az iskolán kívüli képzőművészeti nevelést. 1953-ban megalapította a *Tokaji Művésztelepet*, melyet évtizedeken át vezetett magas fokú szakmai igényességgel. A gyakorlat mellett fontosnak tartotta az elméleti képzést, ezért módszertani segédtkönyveket dolgozott ki. 1953-ban kezdte szerkeszteni a *Művészettörténeti Kiskönyvtár* c. sorozatot. Az 1956-os forradalom alatt kifejtett nézeteiért – nem önként – távozott az intézetből, s ekkor a *Szegedi Tanárképző Főiskolára* került, ahol 1959-től 1974-ig volt a rajztanszék vezetője. Mialatt jól felkészült rajztanároknak adott magas rendű erkölcsi és szakmai útravalót, egyre intenzívebben dolgozott saját művészi kiteljesedésén. Első önálló kiállítása 1962-ben volt Szegeden. A sikeres kiállítást továbbiak követték Magyarországon és külföldön: Svájcban, Dániában, Németországban, Hollandiában, Csehszlovákiában. Kollektív kiállítások meghívott résztvevőjeként munkái eljutottak Franciaországba, Olaszországba, Angliába és Indiába.

Sikerének titka az a rendszerező és összegező képesség, melynek birtokában művészetében ötvözni tudta a művészettörténet nagy korszakainak, alkotóinak tanulságait, eredményeit, miközben olyan ikonográfiai szempontból általános témákat választott, melyek az emberi kultúra és szellemi történet legjellegzetesebb összességői. Csodálatosan cizellált, kidolgozott egyéni technikával létrehozott festményein katedrálisok, ikonszerű Pantokrátorok, krucifixek, és egyéb keresztény példázatok kutatják és mutatják föl a

sziklaszilárd erkölcsi értékeket. Ugyanakkor Fischer útiemlékeinek lírai kivetítődésében gyönyörködhetünk az álomszerű Prága, Velence, a tengeri vitorlások és mozgalmas körhinták képein. Külön fejezet Fischer életművében az ókori témakör, *Párizs ítélete*, *Akhilleusz és Hektor*, *Niké* stb. Mindezek a témakörök a művész számára ürügyül szolgáltak ahhoz, hogy az erkölcsi és szellemi mondanivalón túl egyre kifinomultabban aknázza ki az absztrakció lehetőségeit – mintegy szétfeszítve a határait – úgy, hogy a kép az esztétikai élmény mellett maradandó szellemi kalandot is jelentsen. Festési módszere a konkrétól az elvontig szinte építkezéshez hasonlított. Egy-egy képén néha évekig dolgozott. Egy 1962-es kiállítás katalógusában így vall munkájáról: „*Legfőbb problémám mindig a valóság és a festészet viszonya*

Angyali üdvözlés I.(1983) • Fischer Ernő - Szuromi Pál (1997) nyomán

volt. Ma már eljutottam mélyebb értelemben annak a megértéséig, hogy a lényegi összefüggéseket ne a felszínen keressük. De nem kis problémám a „kép-organizmus” problematikája sem, melyet úgy kell felfognunk, mint autonóm törvényekkel rendelkező egységet és aminek megértése nélkül egyetlen valamirevaló mű sem jöhet létre. A képarchitektúra, a képben mozgó erőviszonyok, a kép belső összhangja, ma is vizsgálódásaim lényeges tárgyát képezik. És mindezek birtokában szeretnék mai, XX. századi lenni, úgy, hogy festményeim embertartalmúak, humánummal telítettek legyenek.”

Fischer Ernő érzelmileg ragaszkodott szülővárosához, ifjúkori emlékeihez. Hazajárt Losoncra, s boldogan vállalta a losonci kiállítás lehetőségét is a *Nógrádi Galériában* 1981-ben és 1984-ben. Festményein ez a táj nem jelent meg, mint ahogy portrét és önarcképet is hiába keresnénk életművében. De tudatában, vallomásaiban, minden életrajzában hangsúlyosan szerepel származási helye, a város és a baráti kötődések. Az első tétova művészi lépések **Gyurkovits** bácsi vezetésével s a sírig tartó barátság **Szabó Gyulával**.

Fischer Ernő korát meghazudtoló kitartással dolgozott szinte utolsó napjáig. Röviddel hirtelen bekövetkezett halála előtt sikeres életmű-kiállítása nyílt a pesti *Vigadó Galériában*. Életműve a XX. századi európai festészet egyik legsebb fejezete.

A. Marton Gyula

Szerető levél – Turóc völgye, anno 1922

Tisztelt Hölgem!
Szívem választotta, Gizella Kisasszony!

Engedje meg nekem, hogy e levél elején, úgy mintha találkoznánk, tisztelem és hódolatom jelül kezére csókot leheljek és szeretőn tartsam a kezemben finom kezét.

Tollat fogtam, mert utolsó találkozásunk alkalmából nem is beszéltük meg a következőt, tudom, ennek oka volt. A hangos jelenetek az utcán, az ifjancok kemény ütközése minket is megzavart. Házunk népe azóta is emlegeti magát, milyen feldúltan távozott.

Bizony, durva, kemény időköt élünk, Gizella. A háborúból megtért férfiak inkább megmaradt erejük mutogatásával törődnek, mint házuk, családjuk javára történő házi munkákkal.

Biztos nem véletlen, hogy a négy falu közül ebben éppen szülőfalum, Szkáros jeleskedik a leghevesebben. Pedig már negyedik éve béke van és az emberek igazándiból mégsem nyugosznak. Én hiszem, hogy élni, dolgozni és szeretni csakis békében lehet. A természet, a szántóföldek és az erdők ebben csak megerősítenek engem, Kedves Gizella.

A gazdaság körül sok a munka és édesapámnak szívesen segíték. Úgy vettem észre, hogy a cselédek is örülnek, ha segíték az istállóban, az etetésnél, fejésnél kell a férfierő. Nem akarok dicsekedni, nem szokásom. Erősnek lenni; igen, de a munkában. Az utcai verekedés híre eljutott a plébániára is. Bűnös is találtatott. Mónár Józsi egész napra a templomunk melletti szégyenkövet lovagolta, nagy bánatára szüleinek és testvéreinek. Én ugyan egy kicsit sajnálom őt, de a mi kicsi szkárosi történetünk is olyan, mint a nagyvilág történelme: nem mindig az igazi bűnösök bűnhődnek. Most engedelmével megszakítom írásom, Gizella; holnap nagyon korán Ratkóra megyünk és a szekéren Laci kocsis mellett nekem is ott a helyem... bizony ám.

Kedvesem! Rövid, de hiszem, hogy drága kapcsolatunk íratta velem ezt a sok „e” betűs szavakat – mint újabb szívbeli megszólítás; a tegnapi utammal e levélben nem foglalkozom, de egy terv, egy ötlet kell, hogy szemei elé kerüljön.

Hiszem, hogy soraim olvashatóak és maga kényelmesen, a lehető legkényelmesebb testhelyzetben, nyitott vétagokkal fogadja be mondandóm. Szíve is táruljon. Miközben az én szívem az alsófalusi határ felé dobog, a tervem, amit most leírok, északnak, föl a domboknak irányul.

Szép idő esetén, ha eljön hozzánk, Gizella, akarom, hogy kiránduljunk együtt. Valójában céltalanul, a természet majd elvarázsol. Falunkból a mezei úton a Hernyóc mellett Visnyó felé mennénk. Egész az erdő széléig, a Papkútig. Föl egész a Hajmásra. Ott sok szamóca érik és málna is a Borosznok felőli oldalon. És a kilátás! Az egész völgy, a négy falu a lábunk előtt. Biztos erősen fogjuk majd egymás kezét. Hiszem, hogy tervem nem ábránd.

Unokahúgom újra küldött Kassai Napló-t. Nagyon szép verset találtam benne. Kettő versszakát elküldöm magának.

„Jere, mert szemed van, jere.
A lélegzeted hallgatom.
Az eső ver az ablakon.
Közel vagy. Hallak. Szólj. Jere.

Minden lámpát fölgújtok én.
Az éjjel él és élek én.
Az éjjel jó és félek én.
Vigyázz reám. Fázom. Jere.”

Márai Sándor írta. Aznap, mikor jön, már reggel üzenjen a Julcsa cselédétől. Én a patak partján maga elé megyek, a Rótmánhídtól sétálok Alsófalú felé.

Egészségben, derűben szép napokat Magának
és kedves szüleinek.
Tisztelettel, tiszta szívvel:

Kelt: Szkároson
Az 1922. szeptember 16. napján

(Marton Géza)

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 23. A darnyai dombhátak

Ha valamilyen okból belekerülünk a Darnya és Harmac közötti dombok szövevényébe, önkéntelenül eluralkodik az érzés rajtunk, hogy talán nem is Gömörben, hanem valamilyen idegen földön járunk. Hiába keresnénk a szemünkhöz szokott érchegységi fenyeveseket, a Rőcei-hegység mély, végeláthatatlan völgyeit, vagy pedig a Rima-medence „kenyérdombjait“, széles teraszait és ártereit. Meredeken ívelő dombhátakat találunk itt, melyek gyors egymásutánban váltakoznak a közöttük kígyózó szűk völgyekkel. Mintegy varázsütésre távolabb kerülünk a nyüzsgéstől, a zajtól, a trágyalébüzös szántóföldektől és bejutunk egy zárt természeti rendszerbe, ahol talán az idő is lassabban múlik egy kicsikét. A völgyek fenekén egykori puszták romjai, elmaradhatatlan gémeskutak kíséretében tanúskodnak egy elmúlt

A homokkődombok helyenként mélyen benyúlnak a Rima-medencébe
Gaál Lajos felvétele

világ keményebb, de talán szebb és nyugodtabb napjairól. Így ír erről **Balogh Béla**, harmaci lelkész 1860-ban (a kéziratot 1997-ben adta ki a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület): „Szántóföldekül a hármás várhegytől aláhúzó völgyek használtattak, de csak a völgyaljak, s a hegyek lapályos részei voltak szántva. A bércláncok meredekebb helyeit a déli oldalakon szőlők, az éjszakiakon pedig gyümölcsösök fedték. A zordabb helyeket diófák, som, mogyoró, szeder, s több ily nemű cserények boríták. Míg a völgyek, s bérceknek ily változatos használata oly gazdagon széppé tevő a táj képét, szintén nem kevésbé emelték annak egyszerű báját az itt-ott elszórt méhesek, melyek mint megannyi mezei mulattató lakok tüntek fel a határban, körülölelve gyümölcsfa-csoportoktól. A falu közele általában egy kert volt. Gonddal ápolt közös gyümölcsösök kínálták ott ízletes terhüket a határba menő munkásoknak, vagy árnyaikat az onnan hazatérőknek“.

A táj természetes kert-jellege részben máig fennmaradt. A dombok hátát itt-ott hullámzó árvalányhajás takarók teszik lágyabbá. Különösen megragadóak a borókabokros lejtők. A köztük megbúvó tarka virágok pedig felüldülést nyújtanak az ittlakónak és idelátogatóknak egyaránt. Látványukra az ember egy kis időre elfeledi a mindennapok gondját-baját. Átérezzük, hogy a természet olyan templomba jutottunk be, ahol a csend, nyugalom és áhítat mellett az oltárra nem mindennapi értékek is kerültek. Nem fényes serlegek ezek, hanem az élő és élettelen természet apró összetevői, amelyeket más helyeken már hiába keresnénk.

De vegyük sorjában a dolgokat. Legszembevetőbbek a meredeken lejtő dombok és a köztük levő szűk völgyek. Vagyis a térség rendkívül tagolt felszíni formái. Rendszerint csak Harmactól délre tudunk felfedezni benne, ahol északkelet-délnyugati irányban egymással párhuzamosan fut a *Haragistya*, a *Farkas völgy*, *Cechmeister völgy*, *Meleg völgy* és a *Cikó völgy*. A többi völgy minden rendszerint nélkülözve ágazik szerteszét. Ennek okát elsősorban a hegység aránylag fiatalkorú, negyedidőszaki kiemelkedésében kell keresnünk, habár nem csekély szerepet játszott itt a lágy kőzetanyag is. A kiemelkedés folyamata mintegy kétmillió évvel ezelőtt, vagyis a pliocénkor utoljára kezdődött el és a pleisztocénkor végén, tehát tízezer évvel ezelőtt fejeződött be. Okát csak feltételezni tudjuk. Valószínűleg a Pannon-medence folyamatos süllyedését igyekezett izosztatikusan kiegyenlíteni az a felfelé emelkedő hatalmas blokk, amely ma a Cseres-hegységet képezi. Mivel az emelkedés kupolaszerűen zajlott le, legmagasabbra, mintegy 350 méterre, a központi rész, vagyis Ajnácskő környéke emelkedett. A szélék felé az emelkedés mértéke fokozatosan enyhült. A darnyai dombok térségében a Hangony és Harmac között húzódnó központi gerinc érte el a legnagyobb magasságot, mintegy 220 métert. A dombok szélein ez már 50-80 méterig csökkent. A kiemelkedés következményeként a patakok is nagyobb energiával vájták be magukat az aránylag mállékony, lágy homokkőbe, amelyet kényük-kedvük szerint koptathattak, alakíthattak. Harmactól délkeletre, a jénei víztároló környékén márgás agyag is felszínre lép, amely nem kevésbé mállékony a homokkőnél. A patakok és a csapadék eróziós, vagyis koptató hatása legerősebben ott érvényesült, ahol a kőzetet szerkezeti törések szabdalják át. Ezek túlnyomó része rendszerint jelenik meg, a keleti részen azonban markánsan rajzolódik ki 5 párhuzamos északkelet-délnyugati irányú törésvonal, amelyek mentén a már említett harmaci völgyek alakultak ki. Ezekkel párhuzamos az a törés is, amely a hegységet északról szegélyezi Darnya és Harmac között.

A térség kupolaszerű kiemelkedése során ún. radiális vízhálózat alakult ki, vagyis a felszíni vízfolyások a központi gerinctől minden irányba szétterjedtek. A központi gerincen térségünkben a jelenlegi szlovák-magyar határ húzódik. Itt emelkednek legmagasabbra a homokkőhegyek. Közülük három kúp alakú csúcs a legszembevetőbb: a *Biriny vár* (364 m tengerszint felett), *Mihály vár* (390 m) és a *Pogány vár* (szintén 390 m). Messziről észrevehető, jellegzetesen domináns színfoltjai a tájnak. Egykor földvárakat építettek

rájuk, melyek nyomai többé-kevésbé ma is fellelhetők. Írásos adat azonban alig maradt fenn róluk. Balogh Béla szerint nem egyszerre épültek. Fent említett kiadványában legrégibbnek a Pogányvárat tartja, amelyet szerinte a magyarok bejövetelükkor romboltak le. Erre azonban semmilyen bizonyíték nincs. Legfiatalabb a Biriny vár, amelynek első említése 1285-ből származik és a **Hangonyi nemzetség**hez tartozott. Balogh feltételezi, hogy a 16. század körül a pálos szerzetesek kezén volt, akiknek a Hangonyi-völgyben kolostoruk is épült (ma is létezik itt a Barát völgy). Hitelesnek minősíthetjük azonban azt az 1297-ből származó oklevelet, amely egy peres ügyről számol be. Eszerint **Hangonyi Péter fia Máté castrum Beren** nevű várát 1285-ben a Rimaszécset birtokló Balog nemzetségbeli **Ivánka fia Miklós** elfoglalta, 40 márka értékben mindent elrabolt belőle, **Hangonyi Pétert** megölte, Mátét pedig láncre verve elhurcolta és sanyargatta. A perben később Máté mellett 140 nemes tanúszkodott (B. Kovács 2004).

Jelenleg a Biriny-várhegy tetején kb. 70 x 25 m terjedel-

A Pogányvár alatti homokkődombokat tavasszal apró nőszirm virágai díszítik
Gaál Lajos felvétele

mű fennsík található. A nyugati oldalon felfedezhetjük a várat körülvevő egykori sánc maradványát is.

A Mihály-vár kb. 10 m átmérőjű csúcsán néhány süppedést találhatunk, környékén azonban 1–2 m széles teraszok sorakoznak több szinten.

A Pogány-vár tetején már csak néhány süppedés és leegyengetett lapos rész tanúskodik egykori hasznosításáról. Közeliében azonban a természeti értékek egész sorával találjuk szemben magunkat. A gerinc déli (Magyarországra eső), meredeken alázuhanó homokkőves lejtőit lila, kékes és sárga színű *apró nőszirmok* teszik bájossá. Ritkábban *élesmosófű*vel is találkozhatunk, a keleti oldalon pedig egy továbbbi védett növényfaj, a *bársonyos kakukkszekfű* bordópiros virágai ékeskednek. A déli hegyoldalon felszínre lépnek a homokkőösszlet legfelső részét elfoglaló, ferde rétegezetséggű homokkő padjai is. Keményebb, ellenállóbb részei erőteljesebben lépnek felszínre, amely sajátos jelleget kölcsönöz a tájnak. A homokkőösszletet Magyarországon

Pétervásári Formációnak, Szlovákiában pedig *Füleki Formációnak* nevezik (annak ellenére, hogy ugyanazon kőzetösszletről van szó), legfelsőbb részét pedig Szlovákiában külön alcsoportba osztották *Kenyeretlen-pusztai Rétegek* néven (szlovákul *jalovské vrstvy*). Rétegtani típuslelőhelyük a Darnyától délre elhelyezkedő *Kenyeretlen* és *Embertelen puszták* közötti homokkőparton van. A Pogány-várhoz hasonlóan itt is megjelenik a homokkő ferde rétegezetsége. Ez az alsó miocénkori tengerfenék olyan sekély részein jött létre, ahol változó irányú vízáramlatok gyakran halmozták egymásra a tengerfenék homokját. A rétegezetségi csapásából megállapítható az egykori vízáramlatok iránya is. Hogy a homokkő valóban tengerfenéken üledett le, bizonyítékul szolgálnak arra az elvétele itt található cápafogak. A 21 millió éves cápafogak időálló foszfátos anyagának köszönhetik fennmaradásukat.

Némely homokkőpad mészből, esetleg vasban dúsabb, ezért keményebb, a víznek, fagynak ellenállóbb. A mállás természetes folyamata erőteljesebben hat a környező lágyabb kőzetre, így ez gyorsabban kopik, a végén pedig párkányként csúcsosodnak ki belőle a rétegesen elhelyezkedő kemény padok. A kiálló homokkőpadok érdekessé teszik az amúgy is sajátos jellegű tájat.

A homokkődombok természetlanilag legértékesebb részei a Darnya és Harmac közötti részen terülnek el. A hegység északnyugati szegélyén szűk dombhátak formájában nyúlnak be a Rima széles árterébe. Némelyikük gerince S betű alakjában kígyózik. Hátukon pompás látványt nyújtanak a *pusztai árvalányhaj* fehéren hullámozó foltjai. A fű között itt-ott meghúzódik a *fekete kökörtés*, ritkábban a *leánykörtés* is. Nyáron, a napsütötte dombhátakon felfedezhetjük a már igen ritkán előforduló *élesmosófű*t. Ennek az egy méter magasságot is meghaladó fűfajnak a gyökerét valamikor durva felülete miatt súrolásra használták. A kis kékes virágú *borzas len* is alig található már a Felvidéken. Harmac határában fel-feltűnik, rendszerint azonban nem ugyanazon a helyen. A homokkődombok erdeiben kis szerencsével megpillanthatjuk a fehér, nagyvirágú *erdei szellőrózsát*. Érdekes megfigyelni a *tavaszi héric*s elterjedését. Mivel ez a tavasszal szép sárgán virító növény a meszes talajt kedveli, előfordulása inkább a dombok keleti végére, Harmac és Jéne környékére összpontosul. A homokkővek fektűjében itt lép felszínre ugyanis az oligocén-miocénkori márgás agyag, amely már annyi meszet tartalmaz, amely elégséges a növény felneveléséhez.

A gerinctelen állatok közül a legértékesebbek közé tartozik a tűzpiros színű *nagy tűzlepke*, a jól ismert, de egyre ritkább *szarvasbogár*, az *imádkozó sáska*, a madarak közül pedig a *tövisszúró gébics*, *erdei pacsirta*, *karvalyposzáta* vagy a homokpartokban fészkelő, tarka színekben pompázó *gyurgyalag*.

A darnyai dombhátak 1989-től a *Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet* részei. A *Natura 2000* európai természetvédelmi hálózat keretében európai jelentőségű természetvédelmi területté javasolták.

Böszörményi István

Emlékezzünk

Mocsáry Lajosra

Nógrád megye történelmi, irodalmi hagyományokban gazdag északi fele olyan kiváló személyiségeket adott az egyetemes magyar művelődésnek, mint a tudós **Kubinyi**

Mocsáry Lajos. Rajz a Függelenségi Album c. kiadványból (1897)

testvéreket Vidéfalváról, **Veres Pálné Beniczky Hermint**, a nőnevelés úttörőjét az Ipoly parti Lázi pusztáról, az *Ember tragédiája* halhatatlan költőjét, **Madách Imrét** Alsósztrégováról és persze a nagy palócot, **Mikszáth Kálmánt** Szklabonyáról.

Kortársa volt ezeknek a kiválóságoknak Mocsáry Lajos is, akinek a neve és munkássága kevésbé, sőt alig ismert még szülőföldjén, Nógrádban sem. A 2006-os esztendő három Mocsáryval kapcsolatos évfordulója alkalmat ad arra, hogy fellebbentsük a feledés fátylát az első „ombudsman“-ról, a Kárpát medencei nemzetiségek első szószólójának életéről, ma is időszerű eszméről.

Életútja és életműve

180 éve, 1826. október 26-án a Fülek melletti Kurtány pusztán született **bocsári Mocsáry Imre** és szandai **Sréter Franciska** első gyermeke, akit másnap a losonci református lelkész a Lajos névre keresztelt.

Mocsáry Lajos dédunokája, **Dr. Mocsáry Zoltán** (1909–2001) 1993. februárjában kelt levelében azt írja, hogy „A Mocsáry család Nógrád megye legrégebbi családjainak egyike. Nevét Bocsár helységről – ma Bocsár-Lapujtő – (megj.: Karancslapujtő, B. I.) kapta. Őse ama Bocsárd comes, akitől az 1279. évtől fogva a család leszármazási adatai pontosan megvannak. A család 1580-ban Rudolf királytól adományként kapott 13 településen birtokot, közöttük Mocsáry Lajos szülőhelyét Kurtányt és lakhelyét Andornakot is.“

Nagy Iván szerint¹ a család a „Lapujtővel tőszomszédos

Bocsár helységtől, ősi birtokáról neveztetett a XV. századig, a midőn neve Mocsáryra változván, előbbi nevét predicatumúl vette föl.“ A családtörténész Bocsárd comest nem említi, utal viszont arra, hogy „a család egyik tagja Mocsáry Antal, ki e század első felében Nógrád vármegye leírását írta és adta ki, ezen munkájában csak sejteni hagyta családjának a XII. századig felterjedését, de az adatokat – ebben káros szerénységénél fogva – elhallgatta.“ Nagy Iván a családfát az 1450 körül élt **Bocsári Lászlótól** vezeti le, megjegyezve, hogy a XVI. század végén **Mocsáry (II.) Balázs** füleki várnagy fia, **(I.) Gergely** és **(I.) György** utódai által a család két fő vonalra oszlott szét. Lajos felmenőit az említett Gergelyig, nagyapja, **Mocsáry Károly** Liptagerge-i (ma Egyházasgerge) kastélya falán egy kőtábla örökítette meg, melynek szövegét a rokon – az (I.) György ágából származó – **Mocsáry Antal**, Nógrád monográfusa jegyezte le. Ő említi Lajos apját, Imrét és annak testvérét, **Andrást**, mint Mocsáry Károly „jó reménységű fiait“.²

Mocsáry Imre (1794–1842) sárospataki tanulmányai után bejárta Nyugat-Európát, majd Nógrád megye aljegyzőjeként tevékenykedett, utóbb több vármegye táblabírája is volt. 1825. november 25-én a cserhátsurányi evangélikus templomban „Kurtányban lakó Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Botsáry Mocsáry Imre Ifjú Úr Tekintetes Nemes Neográd Vármegye Tábla Bírója, Surányban lakó Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Szandai Sréter László Feő Szolga Bíró Urnak Kis Asszonyával Frantziskával [...] öszve eskettetek.“ Az ifjú pár Kurtányban telepedett le a feltehetően akkortájt épült, ma is álló szerény udvarházban. A család megélhetési alapja az andornaki (ma Andornaktálya, Eger mellett) birtok volt, melyet csak kiegészített a kisebb kurtányi gazdaság. A Fülek és Fülekkovácsi közti puszta ezidőtájt mindössze 9 házból állt és 88 lakosa volt. Az 1830-as nemesi összeírásban egyetlen itt lakó nemesként Mocsáry Imrét tüntették fel. A családfő betegsége és gyógykezelése miatt a család szerényen élt, de a gyermekek (három leány és két fiú) taníttatására nagy gondot fordítottak. Lajos magántanulóként az eperjesi gim-

Mocsáry Lajos szülei: Sréter Franciska és Mocsáry Imre

náziumban végezte középfokú tanulmányait, majd a pesti bölcsészkaron tanult tovább. **Horváth Istvánnál** történelmet, Schedius Lajosnál esztétikát hallgatott. Nyelveket – németet, franciát, angolt is tanult. Részt vett a reformkori Pest

pezsgő társas életében. Ott volt az ifjuság **Deák Ferenc** tiszteletére rendezett fáklýásmenetében, **Kossuth** fiának keresztelõje alkalmából két huszassal támogatta az éjjeli zenét. **Erdélyi János** felhívására *Egervölgyi dalok* címmel beküldte az általa ismert andornaki nótákat. Vers-, sõt színmûírással is próbálkozott, *Mûkedvelõ* címû vígjátékát a pesti *Nemzeti Színház* 1846-ban be is mutatta. Mikor a magyar színjátás állandó helyet kapott a fõvárosban, az ifjú Mocsáry Lajos is aláírt egy hazafias kötelezvényt, hogy hat évig nem német, csak magyar színházba fog járni. Természetesen figyelemmel kíserte a politikai történéseket, de a márciusi ifjak mozgalmában már nem vehetett részt, mert betegsége – 1841-tõl fokozatosan rosszabbodó lábdagánata – hosszú gyógykezelést igényelt. 1846 õszen érkezett a Gräfenberg melletti Freywaldauba (ma Lázne Jeseník, a šumperki járásban lévõ Jeseník, korábban Frývaldov mellett). Az akkortájt európai híró vízgógyász, **Vinzenz Priessnitz** vállalta el kezelését. A kezdeti javulás után gyógyulása lelassult és évekre elhúzódott, úgy, hogy a forradalom és szabadságharc idején is a sziléziai fürdõhelyen tartózkodott. Az itt töltött négy év azonban nem volt elfecsérelt idõ, mert azon túl, hogy állapota javult, és olvasással mûvelte magát, fontos találkozásokat, életreszóló kapcsolatokat is hozott Mocsáry Lajos számára. A vidéki magyar nemes innen, a távolból egy más távlatból kezdte szemlélni „miként állnak a dolgok Magyarországon”. Itt ismerkedett meg a magyarok nyelvrokonait kutató **Reguly Antallal** (1818–1858), akit utóbb, 1857-ben Kurtányban látott vendégül. Innen kiindulva végzett Reguly Fülek környékén ma is forrásértékû néprajzi, nyelvészeti, antropológiai kutatást.

Mocsáry életútjára döntõ hatással volt találkozása báró **Wesselényi Miklóssal**. Az „árvizi hajós“-ként, **Széchenyi István**, majd **Kossuth Lajos** híveként ismert reformpolitikus elsõként hívta fel a figyelmet a nemzetiségi kérdésre, tervezetet is készített az ebben rejlõ veszélyek orvoslására. Fürdõvendégként 1848. októberében érkezett családjával Freywaldauba, és hamarosan bizalmas kapcsolatot létesített Mocsáry Lajossal, akit felkért, hogy fiatal feleségét – egy helybeli takács lányát – **Lux (Luchs) Annát** francia nyelvre tanítsa. Wesselényi megbízásából a kétszer hazalátogató Mocsáry a báró bizalmas üzeneteit is magával vitte. A Wesselényi család leszármazottai számon tartják, hogy a Troppau-i (Opava) rendõrség megfigyelte a két magyar fürdõvendéget. 1851-ben tért haza véglegesen, és még abban az évben feleségül vette az egy évvel korábban elhunyt Wesselényi özvegyét. Vele és a két árvával, **Miklóssal** és **Bélával** elõbb Andornakra költöztek, majd az üresen álló kurtányi udvarházban telepedtek le. Közös gyermekeik, **Róza** és **Imre** itt születtek 1852-ben, ill. 1853-ban. A zsigó Wesselényi-, de az andornaki Mocsáry-kastélyhoz képest Kurtányban igencsak szerény körülmények között éltek, de a családfõ mindent megtett azért, hogy felesége és a gyerekek megszeressék otthonukat, rendbe hozatta, kifestette a kúriát, körülötte virágágyásokat csináltatott, rózsákat oltott, lugast nevelt, fákat ültetett. Minderrõl a Wesselényi gyerekek naplójából értesülhetünk. A naplóírás a pontos megfigyelésre, fogalmazásra és helyesírásra való nevelés

részét képezte. Ugyancsak nevelési célból tettek kirándulásokat a környéken. A gácsi posztógyárban az **ifjabb Wesselényi Miklós** felfigyelt arra, hogy ott akkora gyerekek mint õ nehéz munkát végeznek. A családot felkeresték Kurtányban a rokonok, az andornaki nagymama és persze a szomszédos birtokosok, a **Beniczkyek, Dessewfyek, Czebriánok**. Mocsáryék is ellátogattak a közeli Fülekre, Terbelédbe, Lázipusztára, Kelecsénybe, Podrecsánba és máshová. Mocsáry Lajos nagy gonddal vezette gazdaságát, lovainak különösen nagy figyelmet szentelt. A nyugodt családi életet a Wesselényi rokonok okvetetlenkedése és fõleg Mocsáryné gyakori betegsége zavarta meg. Lajos korán megözvegyült, felesége 1865-ben, 38 évesen halt meg. Sírkövén, a ma már elvadult andornaki kastélyparkban csupán egyetlen szó betûzhetõ ki: Anna.

A családi hagyományok, nagyapja és apja közéleti tevékenysége, a forradalmat érlelõ pesti diákévek, a külföldi gyógykezelés alatt szerzett európai tapasztalatok, meghatározó találkozások elkötelezett közéleti emberré, a közügyek, a társadalom iránt nem csak érdeklõdõ, de tenni akaró határozott személyiséggé formálták Mocsáry Lajost. A szabadságharc bukása után nem süppedt bele a vidéki földbirtokosok elzárkózó provincializmusába, nem adta át magát a sírva vigadás, nemzethalál-várás, meghasonlás hangulatának. Ellenkezõleg, fokozatosan, tudatosan bekapcsolódott a közéletbe, megyei majd országos szinten, politikai és egyházi vonalon egyaránt. Kurtányi éveinek csupán egy közéleti szerepérõl van tudomásunk: 1853-ban **Gyürky Pál** fõgondnok javaslatára a *Losonci Református Egyház* tanácsnokává, utóbb pedig az iskolai választmány tagjává választották. 1857-ben Veres Pálné Beniczky Hermin Vanyarcról levélben fordult – „Édes Ninám” megszólítással – Mocsárynéhoz, mert szükségesnek látta „A közel jövõ farsangot [...] szegény megyénkben [...] társadalmi elparlagosuló életünk érdekében legalább Losonczon új életre ébreszteni, hol az általán mûvelt közönség számára néhány élvezetes óra kínálkoznék”. A losonci „csinos zártkörû táncvigalom” legmegfelelõbb rendezõit a Mocsáry házaspárban látta, egyebek közt lakásuk közelségénél fogva is.³ Hogy a rendezvényre sor került-e, arról nincs tudomásunk.

Kurtányban írta elsõ két, nyomtatásban megjelent mûvét. Ezek címe egyértelmûen utal arra, ami a szerzõt foglalkoztatta: a *Magyar társasélet* (1855) és a *Nemzetiség* (1858). Ez utóbbi mûvében már megfogalmazta azokat az elveket, melyek alapján közel hat évtizeden át írt és politizált. Nem egy ifjú tollforgató szárnypróbálgatása, hanem egy kiforrott gondolkodó alapos történelmi ismereteken és egyéni meglátásokon nyugvó eszmefuttatása a *Nemzetiség*. Ha semmi mást nem írt volna Mocsáry Lajos, mint ezt, akkor is megérdemelné az utókor figyelmét, tiszteletét. Annak tudatában indítja mûvét, hogy „Bajos dolog nálunk az uralkodó körülmények közt közérdekû tárgyakról szõllani”, ugyanakkor leszögezi, hogy „ha már beáll azon szomorú eset, hogy a nemzetiségek kérdése vetélkedés és vita tárgyává válik, mely háttérbe szorítja a hazafiúságot [...] okvetlenül el kell intézni a nemzetiség kérdését [...] különben nincs nyugalom”.⁴ És hogy miként kell „elintézni”, azt a 204 oldalt összefoglalva

így lehet megfogalmazni: „Az egyes nemzetiségek megélhetnek békében egymás mellett s úgy nézhetik magukat, mint egy közös anyának, a honnak gyermekei s testvérek egymás között [...] Egy hazának emelkedésén közösen munkálkodhatik több nemzet is.“⁵

Mocsáry művének 9 fejezetében körüljárja, pontosítja a témakör alapfogalmait: ország – haza – nemzet, polemizál **Eötvös József** „hideg, majdnem gunyoros“ hangjával, azzal a „szeretetlenséggel“, mellyel a báró A XIX. század uralkodó eszméi c. munkájában a nemzetiségekről szól, elemzi a nemzetiség kérdését általában és Magyarországon különösen, áttekinti a magyar és szláv nemzetiségi mozgalmak történetét, három fejezetben foglalja össze a pánszlávizmussal, abban csupán zavaros ábrándot, „rémbáb“-ot, nem pedig idült veszélyt lát. A nemzetiségi kérdésben önkritikus és kritikus következtetéseket egyaránt levon: kimondatlanul, de egyértelműen az 1848/49-es nemzeti mozgalmakra utalva megállapítja, hogy „Elősegítette ezen nemzetiségi törekvések kifejlődését [...] azon méltatlan [...] vigyázatlan eljárás, melyet nem magyar, kivált szláv honosink irányában követtünk. Hazámfiai! Mondjuk ki őszintén a mea culpát. Csúfoltuk, lenéztük elejétől fogva a tótokat [...] kimutattuk óhajásunkat, hogy anyanyelvöktől megválva a miénket tegyék ugyanazzá [...] sértettük náluk azon szellemet, melyet magunk csepegtettünk beléjük institutioink által.“⁶ A nemzetiségeket, jelesen a szlávokat viszont arra emlékezteti, hogy „nincs valódi nemzeti érzélem história nélkül [...] de ezen história [...] nemcsak kizárólag szláv história [...] egyszersmind magyar história [...] hiába tagadnók, századok fűztek egymáshoz erősebb láncokkal, mint gondolnók.“⁷ A méltányosságra apellálva felteszi a kérdést: „Melyik szláv törzsek fiainak volt sorsuk kedvezőbb, mint azokénak, kik honunk területén lakoznak? Hogy a magyar nemesség volt minden ezelőtt az országban, lehet-e ezt úgy nézni, mint nemzeti sérelmet? Hiszen minden országban a nemesség volt ezelőtt az uralkodó rész [...] amennyiben szenvedtek a hon lakosságának egyéb osztályai, e szenvedés közös volt, s a magyar pórnép csakugy viselte az igát mint a szláv. De azon nemességnek, mely jogokat s uralmat élvezett, egy tetemes része szláv volt, s Lengyelországot kivéve alkotmányos életet szlávok csak Magyarországon élveztek. Csak itt lehettek részeseivé a protestantizmusnak s ez által jogoknak, önállásnak, politikai jelentőségnek s önkormányzatnak [...] a szlávoknak sehol sem volt jobb dolguk mint a magyar korona alatt, tán az egy Lengyelországot kivéve. [...] Nem állítom, hogy nekünk magyaroknak köszönhetik kizárólag az említett előnyt, [...] mert mint már több ízben mondtam, mindenünk a mi van közös keresmény, közös birtok.“⁸ Ezzel egybecseng az az idézet, melyet utóbb andornaki emléktáblájára véstek⁹ és persze az a szép mondatsor is, mely Mocsáry Lajos munkásságának vezérfonala volt: „Ezer éve annak, hogy együtt lakjuk, együtt bírjuk e földet, ezer éve, hogy együtt élünk, közösen gazdálkodunk, együtt szenvedtünk s együtt örveztünk. Tudnánk-e felmutatni valami tettet, melyre azt mondhatnók: ezt magyarok tették, ezt szlávok vitték végbe, nem közös erővel történt minden? [...] Tegyenek bár a tudósok a nyelvészek bennünket külön rubri-

kába, osszának fel külön népcsaládokra s mondják, hogy ott valahol Ázsia fensíkjain kóborolnak s a jeges tenger körül dideregnek valódi atyánkfiai [...] már mi csak közelebbvaló atyánkfiaink tartjuk szláv honosinkat, habár nyelvileg külön népcsaladokba tesznek is, már csak többre nézzük az oly hosszas szomszédság, barátság, gyakori komaság és összevissza nőtt ágasbogas sógorságot, mint amaz Ádámról Éváról, szegről végről való rokonságot.“¹⁰

Mocsáry Lajos életében mérföldkő volt az 1860-as esztendő, ekkor költözött át Kurtányból Andornakra, a családi kastélyba, és ettől kezdve vállalt különböző közéleti, tisztségeket. Az első a megyeyűlési tagság volt az egri járás képviselőjében. Ugyanakkor a *Pesti Napló* borsodi tudósítójaként is működött. 1861-ben a mezőkövesdi járás választókerületének országgyűlési képviselőjévé választották, mégpedig az egri érsekség jelöltje, **Ipolyi Arnold** püspök ellenében. Az 1861-es országgyűlésen síkra szállt a 48-as forradalmi törvények mellett. Ez az országgyűlés hivatott volt a nemzetiségi kérdést megtárgyalni és törvénnyel szabályozni a nemzetiségek jogait. Mocsáry már egy évvel azelőtt megjelentette programját „a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában“. Ebben a röpiratban kijelentette, hogy „A hazánkbeli nemzetiségeknek teljes emancipációja elkerülhetetlen“, hogy „valamennyi a hazában élő nyelv“-nek közigazgatási nyelvnek kell lennie, hogy minden nemzetiség számára iskolákat, az „állami főbb tanintézetekben“ pedig egyenjogú nemzetiségi tanszékeket is is kell létesíteni.¹¹ A konkrét tennivalók mellett tágabb összefüggésekben elemezte a nemzetiségi kérdést, mai szemmel nézve megdöbbentő következtetéseket vont le 60 évvel Trianon előtt: „...jövendőnk attól függ, tudunk-e jóra menni a velünk élő mindenféle nyelvű népekkel, meg tudunk-e velük élni békességben és mégis szabadság és haladás tekintetében túrhető állapotban [...] a világ feszült figyelemmel fogja kísérni minden léptünket [...] a nemzetiségek kérdésében. Ha higgadtságot, eszélyt, valódi politikát fogunk mutatni e tekintetben, meg lesz nyerve részünk a közvélemény, ha ellenben szenvedély, kisszerű civakodás és alap nélküli vetélkedés fog ismét [...] felülke-rekedni, ha a világ azt látja, hogy mi [...] nem tanultunk semmit: akkor majd eljönnek mások rendet csinálni, s kivesszük kezünkől [...] mind saját magunk, mind egész keleti Európa sorsának elintézését.“¹²

Mielőtt a vonatkozó törvényjavaslat megtárgyalásra került volna, a király az országgyűlést feloszlatta. Mocsáry ekkor egy időre visszavonult, de 1867-től 1869-ig Borsod vármegye alispánjaként, később Miskolc országgyűlési követeként tevékenykedett, és elismerten sokat tett megyéje és Miskolc fejlesztése érdekében. Mindezek mellett egyházi felkéréseknek is eleget tett: 1863-ban a *Borsodi Református Egyházmegye* ónodi közgyűlésén, „a hazafias érdemeiről, nem különben irodalmi érdemeiről országosan ismert Mocsáry Lajost“ egyházmegyei tanácsbíróvá választották, 1865-ben pedig a Rimaszombatban tartott egyházkerületi gyűlésen a sárospataki ref. főiskola aligondnokává nyilvánították. A tanuló ifjúsághoz röpiratban intézett felhívást: „hazánk fejlettsége, tudomány és gazdaság tekintetében messze hátra áll más országok megett. Haladnunk kell és pe-

dig kettőzött léptekkel, hogy másokat utóljárjunk¹³. A kitekintés, a nyitottság, egyfajta európaiság eszméjét más műveiben is hangoztatta: „Utazzunk, tanuljunk minél többet [...] ne féljünk attól, hogy világpolgárokká válunk, ha sokat forgunk külföldön [...] ne gondoljuk, hogy körülöttünk forog a világ, s nézzük hazai dolgainkat kívülről [...] tegyük magunkat otthonossá nagyobb értelemben vett hazánkban, Európában¹⁴ – írta 146 évvel az EU-csatlakozás előtt!

1867 és 1873 között a Miskolci Református Egyház főgondnoka, 1877-től 1896-ig a Sárospataki Református Főiskolai Konvent tagja volt. 1869-ben cikksorozatot írt a protestáns iskolai autonómia védelmében, az állami beavatkozás, az államosítás ellen, mert azokat szabadabb szelleműnek, nemzetibbnek tartotta. Helytelenítette, hogy 1869-ben a losonci református és evangélikus egyház is lemondott gimnáziumáról az állam javára. Aggályainak a Pesti Naplóban adott hangot.

Mocsáry Lajos, Deák Ferencsel és Eötvös Józseffel vitázva, ellenezte a kiegyezést, azt opportunizmusnak minősítette, mely meghosszabbítja a Habsburg birodalom fennmaradását. Hamis illúzióknak tartotta, hogy Magyarországnak döntő befolyása lehet a Monarchia ügyeire. A pánszlávizmusból nem látott olyan veszedelmet, amely indokolná az osztrák uralkodóházhoz való végzetes csatlakozást. Mocsáry szerint a kiegyezés „azokkal köt szövetséget, kik romlásunkat okozzák, és azoktól idegenít el, akikkel őszinte barátságban kellene élnünk¹⁵”. A nemzetiségekre, a birodalom különböző népeire gondolt, akikkel szövetségben kellene és lehetne Béccsel eredményesen szembeszállni. Kossuthal vallotta, hogy a polgári nemzetállam megteremtése csak a feudalizmus ellen, a nemzeti függetlenségért küzdő népekkel közösen mehet végbe. 1848-49 tapasztalata szerint a magyar nép nem képes egyedül megszabadulni a Habsburg hatalomtól. A kiegyezés után hangoztatta – és ez nemzetiségpolitikai koncepciójának summázata is – hogy: „Reánk nézve életkérdés a nemzeti kérdés. S az általa előidézett nehéz helyzetben csak úgy uralkodhatunk, ha őszintén bevalljuk, hogy hazánk nem kompakt, hanem polyglott (megi.: soknyelvű, B.I.) ország [...] ha minden hátsó gondolat és rejtett célzatok nélkül, becsületesen engedünk szabad fejlődést e hon minden polgárának.¹⁶ Felismerte és hirdette, az „európai szomszédsági helyzetünk”-ből adódó jó, sőt „szoros szövetségi viszony” létfontosságát, és ezen belül azt a tény, hogy „a szomszéd népekkel [...] éppen a nemzetiségeink jelentik az összekötő kapcsolatokat¹⁷”

Amilyen hevesen ellenezte a kiegyezést, olyan hévvel szállt síkra az 1868-as nemzeti törvény mellett, főleg annak következetes betartását kérte számon a kormányon. A magyar állam és a területén élő népek viszonyát szabályozó, európai viszonylatban egyedülálló, korszerű 1868. évi XLIV. törvénycikk kimondta, hogy „Magyarország összes honpolgárai [...] politikai tekintetben egy nemzetet képeznek [...] melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja”. Az államnyelv a magyar, ugyanakkor törvényhatósági, megyei, községi, egyházi szinten lehetővé tette az „országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatát¹⁸”.

Önként vállalt „ombudsmani” szerepében Mocsárynak gyakran kellett rámutatni arra, hogy a törvényt nem tartották be maradéktalanul, vagy azt sajnáltságosan értelmezték. Ennek a sajnálatos folyamatnak kirívó része lett a három szlovák nyelvű gimnázium és a *Matica slovenská* betiltása. Mocsáry, a képviselő, közíró, humanista felfigyelt és felszólalt, ha nyílt kormányzati, vagy burkolt társadalmi akciók, asszimilációs törekvések, politikai perek veszélyeztetik a nemzetiségek kimondott jogait, vagy általa jogosnak vélt törekvéseit. Magyarok és nem magyarok együttélését természetesen az egységes, oszthatatlan szentistváni ország, a közös haza keretében tartotta lehetségesnek és természetesnek, mert „ha most feldarabolnánk Magyarországot, úgy járnának a magyarok, tótok, oláhok mint a rossz testvérek, kik összeveszvének [...] szétszedték házukat s mindegyik külön kunyhót épített, amit aztán a szél könnyen kihegyezett s elhordott, holott együtt az erős épületben jól megfértek volna.¹⁹”

A nemzetiségi ügyekben hangoztatott liberális nézetei és következetes függetlenségi politikája miatt a kiegyezés utáni érában Mocsáry Lajos közéleti ténykedése már nem volt népszerű, sőt egyre inkább ellenérzéseket váltott ki. Az 1872-es választásokon már nem szerzett képviselői mandátumot. Ellenzéki politikájának érvényesítése érdekében élére állt a radikális ellenzéknek, és részt vett a *Függetlenségi Párt* megalapításában (1874), annak első elnöke volt 1884-ig. A párt hívei Kecskemét képviselőjévé választották. 1878 és 1887 között Kiskúnhalas országgyűlési képviselője volt. Az utóbb *Függetlenségi és Negyvennyolcasnak* nevezett párt képviselőjeként 1887. február 15-én mondta utolsó, nagy visszhangot – a nemzetiségek és a külföld részéről pozitív, a magyar képviselőtársak és a közvélemény többsége részéről negatív visszhangot – kiváltó beszédét: „(a nemzetiségeket) tömegesen megmagyarosítani [...] ez utópikus gondolat is csak azt árulja el, [...] hogy a magyarság egyáltalán nem tud megnyugodni abban, hogy más ajkúak is legyenek e hazában, mert azt hiszi, hogy jó hazafi e hazában más nem lehet, mint aki magyarul beszél, s ez végzetes tévedés és sérelem a nemzetiségekre nézve [...] a t. kormány egyáltalán nem tartja feladatának azt, hogy a sovinizmust [...] korlátozza, sőt inkább azt [...] buzdítja [...] ezen eljárása által azon vélelemnek ad helyet, hogy a magyarosítás terjesztésében minden szabad, a cél szentesíti az eszközt [...] Azt hiszem nem ez lenne a kormány feladata, hanem a nemzetiségekkel szemben a tiszta objektivitás. A kormánynak soha sem szabad megfélelkeznie arról, [...] hogy egyforma kormánya a magyaroknak, tótoknak, szerbeknek, hogy az ország nem lehet egy nagyobb szabású kultúregylet, s hogy abban különböző nemzetiségű állampolgárok laknak, a kiknek egyenlően kell elosztani nemcsak a terheket, hanem az igazságot is [...] A kormány reméli, hogy nemzeti politikájáért elengedi neki a nemzet a deficitet, póthitelt, adósságcsinálást²⁰”

Az idézet utolsó mondata nemcsak a Tisza-kormány kemény bírálata volt, de sajnálatos kor- és kórkép is a századvégi magyar társadalomról. Mikor a Függetlenségi Párt, eltávolodva eredeti programjától, egyfajta álellenzéki politikát kezdett folytatni, és megtagadta hajdani vezérét, útjaik

végleg elváltak. Mocsáry összegegyeztetetlennek tartotta a függetlenségi politikát a nemzetiségekkel való kiegyezés, sőt szövetkezés nélkül. „Szövetkezni Ausztriával a nemzetiségek ellen – az egy dolog és lehet politika. Szövetkezni a nemzetiségekkel a bennünket államiságunkból kiforgatni törekvő irány ellen – ez más dolog és ez is politika. Az elsőhöz szükséges a nemzeti függetlenség feladása, a másikhöz szükséges a nemzetiségi jogegyenlőség tiszteletben tartása. De szembeállni Ausztriával és a nemzetiségekkel is – ezt azután nem tudom minnek lehetne mondani, politikának nevezni semmi esetre sem lehet.”⁴²¹ Ugyanezt másutt egyenesen öngyilkos politikának bélyegzi, amely a az alig 50%-ot kitevő magyarságot két malomkö közé szorítja.⁴²² Mocsáry, a kossuthi eszmék őrzője tisztán látta azt is, hogy a nemzetiségi ellentéteket Bécsből szítják, és az ország nem lesz képes biztosítani Ausztriától való függetlenségét, amíg az osztrákok alkalmazni tudják az 1849-es receptet, a nemzetiségek mozgósítását a magyar törekvésekkel szemben. Kortársai eleinte csak politikai álmodozónak, később azonban már e-gyenesen nemzetárulónak látták és láttatták, politikai ellenfelei elszigetelni, kirekeszteni igyekeztek őt. Alpári, de jellemző az a korabeli kortesnóta, mely szerint Mocsáry „*Se nem magyar, se nem mokra* (megj.: tájszó, a.m. „büszke legény“, B.I.), *menjen haza Andornakra!*”. Még a tisztelt házban is elhangzottak tiszteletlen szavak Mocsáry címére. Mikor egy alkalommal befejezte beszédét a nemzetiségek védelmében, saját pártjának tagja a többség helyeslése közepette így kiáltott: „*Akkor most nyissuk ki az ablakokat!*”⁴²³ Amit **Ady Endre** majd magáról ír – „*döltömre Tökmag Jankók lesnek [...]* *S meg kell maradnom Herkulesnek*” – Mocsáryt is találóan jellemzi...

A román, szerb, szlovák sajtó természetesen nagyra értékelte Mocsáry szószólói tevékenységét, bátor kiállását a nemzetiségek ügyében. Gyakran méltatták egy-egy képviselői, vagy publicisztikai megnyilvánulását. A *Familia* c. nagyváradi román lap 1879. május 8-i száma első oldalán hozta Mocsáry arcképét, **Josif Vulcan** főszerkesztő szövegével: „*Egy Magyar arcképe a Familiában! Tizenöt esztendeje jelenik meg ez a lap, s ez most történt meg először! A román nép kötelességének érzi, hogy megismerkedjék testvérm nemzetünknek e nagy fiával. Románok! Zárjátok mélyen szívetekbe Mocsáry Lajost!*”⁴²⁴ A turócszentmártoni *Národnie Noviny* 1879. május elsején így tudósított Pestről: „*Ma bátran és nagyvonalúan beszélt a Házban Mocsáry Lajos a Trefort-féle törvényjavaslat (a magyar nyelv kötelezővé tétele minden népiskolában) ellen, mellyel kiérdemli Magyarország nemzetiségeinek háliját*”.⁴²⁵ Jellemző, hogy egy sikertelen újvidéki szerb-magyar-német ellenzéki kísérlet után, román szavazók juttatták be Mocsáryt még egyszer az országgyűlésbe 1888-ban. A *Román Nemzeti Párt* karánsebesi választói, abból az alkalomból, hogy elvállalta parlamenti képviselőtöket, egy 1.200 aláírást tartalmazó emlékalbumot ajándékoztak Mocsáry Lajosnak. A fehér bőrkötésű könyvzeti remekmű (a dédunoka, Mocsáry Zoltán jellemzése) fedőlapját a Mocsáryak címere díszítette.

1892-ben végleg visszavonult az aktív politizálásból. A *Národnie Noviny* 1892/3. száma vezető helyen búcsúztatta a

„fehér hollót”.⁴²⁶ A „biely havran“ ill. „corb alb“ Mocsáry Lajos állandó jelzőjévé vált a nemzetiségi sajtóban.

Dédunokája szerint „*kora, rossz lába, nagyothallása*” készítették a politikai porondról való távozásra. Nyilvánvaló azonban, hogy a parlamenti elszigeteltség a politikai támadások is közrejátszottak döntésében. Évekkel később, temetésén régi függetlenségi harcostársa **Mezei Ernő** (1851–1932) utalt is azokra, „*akik a félreértés gőzein át nem látták lényed és indokaid nemességét*”.⁴²⁷ **Kemény G. Gábor** (történész, 1915–1981) írja Mocsáry visszavonulásáról: „*Az igazság és tisztesség pallosával küzdött egy életen át, s mert a kiegyezési kor nem viselte el folytonos szemrehányásait, buk-nia, távoznia kellett. [...]* *Túl magyar és túlságosan ember volt egy hamisan csillogó és beteg uralmi szándékkal feltett korban, mely orozva leterítette. [...]* *Mint koporsófedél borul reá a feledés, az önkéntes számkivetettség, az elnémitottság...*”⁴²⁸ Az emotív szavak nem teljesen fedik a valóságot, mert bár közéleti szerepet valóban nem vállalt többé, a tollat nem tette le, hangját is hallatta, ha szükségesnek tartotta, sőt még „lobbizott” is, ha közbenjárásért folyamodtak hozzá. 1895-ben például a barátjának tartott tudós lelkész, **Andrej Kmet** (1841–1908) kérésére közbenjárt a *Szlovák Múzeum Egylet* alapszabályai jóváhagyatása ügyében. Ez a közművelődési intézmény a korábban betiltott *Matica Slovenskát* volt hivatott pótolni. Ennek betiltásakor (1875) Mocsáry is tiltakozott, Kossuthot idézve hangoztatta, hogy „*Minden kultúra a hazában hozzájárulás a Haza kultúrájának összegéhez. Az ily egyleteket pártolni, gyámolítani kell az államnak, nem pedig elnyomni*.”⁴²⁹ 1895. május 9-én így közölte a jó hírt Andrej Kmetnek, akivel nem csak a Múzeum Egylet ügyében levelezett: „*Van szerencsém értesíteni, hogy a Múzeum Egylet alapszabályai meg vannak erősítve [...]* *Szívemből gratulálok*.”⁴³⁰

Ezt a tettét a szlovák történetírás is számontartja. A *Priekopníci slovenskej kultúry* (A szlovák kultúra úttörői) c. kiadvány (1975) Kmetről szóló fejezetében ez áll: „*Rögös utat kellett végigjárni, míg a magyar kormány jóváhagyta az alapszabályokat. Köszönet jár ezért Mocsáry Lajos képviselő közbelépésének, aki a magyarok és nem magyarok közötti megértést hirdette*.”⁴³¹ Kmet halálakor Mocsáry részvétlevelet intézett a Szlovák Múzeum Egylet igazgatóságához: „*Évekkel ezelőtt volt szerencsém őt is házamban tisztelni, akkor, s azóta meg nem szakadt levelezésünkől volt alkalmam ennek a kiváló elmének és meleg szívnek kohójába betekinteni. Csodálatos ember volt, kiolthatatlan szomj hajtotta, hogy nemzetének emelésére minden lehetőt megtegyen*.”⁴³²

Kapcsolatban volt Mocsáry a *Matica Slovenská* elnökével **Viliam Pauliny-Tóth**tal (1826–1877) is, aki módosító javaslatot dolgozott ki az 1868-as nemzetiségi törvényhez, mellyel kapcsolatban kikérte **Jókai Mór** és Mocsáry Lajos véleményét is. A *Národnie Noviny* 1870. október 30-i számában közzétett nyílt levelében a *Szlovák Nemzeti Párt* képviselője(!) így ajánlja javaslatát: „*... meg vagyok győződve, hogy drága nemzetemnek és h ő n s z e r e t e t t h a z á m n a k* (azaz Magyarországnak – kiemelés tőlem. B.I.) *jó szolgálatot tettem*.”⁴³³ Mocsáry tárgyalási alapként elfogadta Pauliny-Tóth tervezetét, és hitet tett amellett,

hogy „...annál inkább szükséges komolyan gondolkoznunk és beszélünk egymással, minél inkább közelít hozzánk az idő, hol komolyan szeme közé kell nézni jövődöbeli közös sorsunknak.”⁴⁹⁴

Ez a két példa, amit más, román és szerb vezetőkkel is áptolt jó kapcsolataival lehetne kiegészíteni, alátámasztja Mocsáry Lajos meggyőződését, hogy a nemzetiségekkel kiés meg lehetett / kellett volna egyezni. Ez a töretlen hit párhuzamosan a kiegyezés ellenzésével jelenik meg utolsó műveiben is. 1886-ban még képviselőként jelentette meg a *Néhány szó a nemzetiségi kérdésről* c. tanulmányát. Annak tudatában, hogy „kellemetlen ügy ez a nemzetiségi kérdés, mellyel farkasszemet nézni a magyar ember nem igen szeret, de el kell rá szólni magát” mert „magyar és nem magyar szükségképpen arra van utalva, hogy ez országban, mint közös hazában együtt éljen [...] a kérdés, hogy mi a legheylesőbb módja annak, hogy velük békességben megélhesünk” Mocsáry szerint „Annak kell kezdeni a jobb viszony létrehozását, a ki a másikat bántja, a kinek kezében van az activ szerep [...] az államhatalom gyakorlása a magyarság kezében van, az ő feladata tehát törvényhozási és kormányzási tényekkel bizonyítani be, hogy a nemzetiség egyenjogúságát valóságá tenni akarja.”⁴⁹⁵

1889-ben *A régi magyar nemes* című tanulmányában Grünwald Béla (zólyomi alispán, 1839–1891) merev, központosító politikáját és nemzetiségellenes felfogását bírálta. Kemény G. Gábor szerint amit Mocsáry itt kimond, „az a felvilágosult magyar elmarasztaló ítélete az okatlan sovinizmus felett. Örök emberi dokumentum, a vérbeli magyar tiltakozása a türelmetlen asszimilánssal szemben.”³⁶

16 évvel a Monarchia felbomlása előtt megírta *A közösi rendszer zárszámadása* c. munkáját, melyben a kiegyezéssel kapcsolatos korábbi aggályait immár bizonyítva fejti ki. Történeti és jogpolitikai vizsgálatnak vetette alá a kiegyezést, melyben „az ősi alkotmány megcsontítását” látta, főleg az ún. delegáció intézménye által. Ennek a 60–60 magyar ill. osztrák parlamenti képviselőből álló testületnek a hatásköre a közös ügyek, a külügy, hadügy és pénzügy ellenőrzésére és költségvetésére terjedt ki. „Kiviláglott csakhamar a valóság, hogy az országgyűlés a delegációval szemben semmi egyéb, mint egy másodfokú választási testület, hogy az a beválasztott negyven képviselő (megj.: 40 a képviselőházból + 20 főrendiházból, B.I.) amint az az új céhbe beáll, elveszti lábait alól a talajt, a képviselt néppel való közvetlen érintkezést, s kizárólag az országgyűlési többség által választatván kizárólag ennek, egy konstituált pártnak és érdekszövetkezetnek képviselőjéül tekinti magát.”³⁷ Mocsáry Lajos utolsó műveiben látnokként megjövendölte az eljövendő összeomlást, ha a magyar politika nem távolodik el az általa jogellenesnek tartott kiegyezéstől, és nem egyezik meg a hazai nemzetiségekkel csakúgy mint a szomszédos kism nemzetekkel. Ebben egyetértett vele Kossuth Lajos is, akit száműzetésében meglátogatott.³⁸ Mindez, csakúgy mint a korábban elmondottak vagy leírtak, pusztába kiáltott szavaknak bizonyultak...

Az „andornaki remete” élete alkonyát dédunokája emlékiratai örökítették meg az utókor számára: „Öreg korában

dédapám szüleimmel és velünk gyermekekkel élt együtt. Így ismerhettem őt közvetlenül, személyesen. Úgy Imre testvéremet mint engem nagyon szeretett. Amikor egy ízben, testvéremmel együtt elkísértük őt kerti sétájára, ezt mondta nekünk: Gyermekeim tudjátok meg, hogy pénzzel egyesek sok mindent megvásárolhatnak, de azt hogy elmondhassák,

Mocsáry Lajos dédunokája: Dr. Mocsáry Zoltán

hogy olyan öreg nagy fák alatt sétálhatnak a kertjükben, amelyeket őseik ültettek, azt nem. Családjá iránti szeretet és megértés, szülőitisztelek életének mindvégig kíséző jelensége volt. Természetesen nekem, mint gyermeknek csak gyermeki vele kapcsolatos eseményekről lehetek tapasztalataim és emlékeim. Dacára annak, hogy a napnak legnagyobb részét az íróasztala mellett töltötte el, és magában morogva hangosan is kijelentéseket tett a kormány helytelen kisebbségi politikái miatt, mégis különösen estefelé, mikor már nem lehetett jól látni, lámpagyújtás előtt, velünk mint gyerekekkel foglalkozott, sőt még dalolt is nekünk. Emlékezem, mikor két botját hegedű és vonó módjára, hegedülést utánozva énekelt. ... Reggelizés után jó idő esetén mindig kiült a verandán lévő lócára pipázgatni, majd két botját elővéve lement a parkban lévő tóra csónakázni. Ezt nagyon szerette. [...] Esténként, mikor már nem dolgozott az íróasztalánál, többnyire beültünk a szobájába a német kisasszonnyal és ott játszadoztunk. A család jellegzetes vonásait viselő arca, férfias magas alakja tősgyökeres nagyúri volta és komolysága dacára, érintkezési módjában egyszerű, szerény, igen kedves, jószívű, segítőkészség jellemezte. Tisztelői gyakran felkeresték. Érdekes megemlíteni, hogy református volta dacára az akkori egri érsek, Szmracsányi Lajos többször is meglátogatta, holott a környékbeli róm. kat. földbirtokosok egyikét sem. [...] Ő igazi Patrióta volt, elsősorban minden gondolatát saját hazájának jövője töltötte be, hogyan lehetne a magyar nép érdekében a nemzetiségi jogokat biztosítani. [...] Nagy műveltsége, politikai nagysága, vezető tényező sorába emelte. Nyelvtudása folytán az a párizsi ujság, mely a nemzeti és internacionális problémák gondolkodóit szólaltatta meg, Mocsáry Lajost a *Le Courrier Européen* főmunkatársaként vezércikk írásra kérte. (megj.: levelező munkatársa volt még a *L'Autriche Slave et Roumaine*, *Mercure de France* c. pári-

zsi lapoknak is, B.I.) 1916. évben, 90-ik évében bekövetkezett halálakor (megj.: január 8., B.I.), Andornakon a kastély udvara közepén volt a koporsója felravatalozva, hogy a temetési szertartáson résztvenni kívánó nagyszámú tisztelői, különböző megyei, egyházi és egyéb küldöttségek, a falu népe és nem utolsósorban a családunk tagjai mind elférjenek. [...] A családi sírboltba való elhelyezésekor, mi gyerekek is ott voltunk [...] ez volt az utolsó családi koporsó elhelyezés itt. “

Mocsáry Lajos életútjának és munkásságának megismertetéséért a legtöbbet Kemény G. Gábor és **Tóth Ede** tettek, nem rajtuk múlt, hogy ma sincs megillető helye a köztudatban.

„Mocsáry a nemzetiségi kérdésben kialakítója egy olyan demokratikus szemléletnek, melynek jelentőségét a történelmi gyakorlat sajnos már nem tehette próbára, a magyar történelemnek a XX. században bekövetkezett reakciós sorsfordulója következtében, a magyar és baráti népek kárára. “ – írja Tóth Ede.³⁹ Kemény G. Gábor szerint „Mocsáry nemcsak a kor európai nemzetiségi politikájának számottevő egyénisége, kora magyar társadalmának egyik legnagyobb hazafia is volt ... hazaszeretete, bölcs patriotizmusa történelmi indítékú. Benne gyökerezik népközelségében, nemzeti függetlenségi hagyományaink, a haza és a táj, a szélesebb kelet-közép-európai mikrokozmosz szeretetében.“⁴⁰

Mocsáry Lajos életútjának és életművének bemutatását zárjuk az ő saját szavaival: „Ki vagyok én, és micsoda nézeteiket vallottam magaménak a nemzetiségi kérdésben? Én magyar ember vagyok, csak olyan mint bárki más, és soha nem ajánlottam fel egyebet, mint az 1868-i nemzetiségi törvényt [...] szóval és írással a piacra vittem a bőrömet. Le is húzták rólam, mint egykor Szent Bernátról a pogányok, de én úgy tettem, mint ő, ki panyókára vette a saját bőrét, s úgy prédikált tovább.“⁴¹

Mocsáry emlékhelyek

Kurtány

A Losonc és Fülek közti, Fülekkovácsihoz tartozó Kurtányban, a település szélén magasodó dombon, fák mögött áll a Mocsáryak, eredeti formájában feltehetően klasszicista udvarháza. A téglalap alaprajzú, mintegy 250 m² alapterületű épület egyszintes, cseréppel fedett manzardtetője van.

A kurtányi emlékmű és kopjafa, háttérben a kúriával
Böszörményi István felvételei

Vaskos falait téglából és környékbeli bazaltkőből rakták. Keleti homlokzatát a falsíkból enyhén kiemelkedő kétablakos középrizalit hangsúlyozza. Bejárata a nyugati, udvar felőli oldalán van az oszlopos tornácról. Az ajtók mives vasalása, az ablakok vasrácsa még eredetinek tűnik.

A ház hossz tengelyét alkotó közfal két traktusra osztja a belső teret. Az udvari, keskenyebb épületszárnyat öt kisebb helyiség alkotja. Közülük már csak az egyik funkciója egyértelmű: kamra és padlásfeljáró. A padlástérben különleges műtárgy magasodik, téglából rakott, ívelt füstelvezető, mely egy központi kéménybe gyűjtötte az egykori tüzelőberendezések füstjét. A kúriához vezető út felőli traktus három, egymásba nyíló szobából áll. A helyiségeknek vakolt síkmennyezete van, csak a kamrában látszik a gerendafödém. A tornácról nyíló középső helyiséget hatszögletű padlótéglákkal burkolták, a többinek deszkapadlója van. Az ajtók és ablakok fölött a beltérben ívelt áthidalások vannak. Az egész épület nincs alapincézve, csupán az udvari traktus déli végén van egy boltíves pincehelyiség. Az eredeti berendezési tárgyak közül semmi sem maradt fenn. A romladozó épület északi és déli falát támpillérekkel kellett megtámasztani. Az oda vezető út mellett, egy hatalmas hársfa tövében, sátorosi andezittömbre helyezett bronztábla felirata hirdeti – magyarul, szlovákul –, hogy

„Itt született Mocsáry Lajos író, politikus (1826-1916)
a nemzetek és nemzetiségek barátságának
és egyenjogúságának szószólója“

Az emlékművet a Csemadok Losonci Járási Bizottsága állította 1986. október 25-én. Húsz évvel ezelőtt magyar nyelvű és tartalmú emlékművet állítani nem volt olyan természetes, problémamentes tett, mint manapság. A járási pártbizottság „ideológiai komissziója“, melynek napirendjén szerepelt az emlékmű jóváhagyása, a kijelölt napon „nem volt határozatképes“, **Princ Sándor**, a Csemadok járási titkára azonban vállalta a felelősséget az emlékműavatásért. A szervezésben és lebonyolításban, valamint az anyagiak megteremtésében segítőkészen közreműködött a fülekkovácsi helyi nemzeti bizottság, a Csemadok helyi, losonci és füleki szervezete, valamint több magánszemély. A bronztáblát a füleki Kovosmalt üzemben öntötték e sorok írójának terve alapján, az öntőformát **Tóth Sándor**, a formázóműhely mestere készítette. Az emlékmű mellé egy kopjafát is állítottak, melyet négy hónappal azelőtt **Nagyferenc Katalin** faragott az abroncsospusztai Csemadok-művelődési táborban.

Az akkor még lakott szülőházat azért nem tartották az emléktábla megfelelő helyének, mert magántulajdonban volt, és sorsa is bizonytalannak tűnt. Ez a helyzet azóta is fennáll, annyi változással, hogy a lakatlan épületet alkalmadtán a füleki cserkészek használják, és így rendben is tartják.

Mint már említettük, Mocsáryék 1860-ban Andornakra költöztek, a kurtányi birtokot pedig gazdatisztek gondjára bízták. 1891-ben még „N. Mocsáry Lajos úr kurtányi gazdaságából“ kínált eladásra árpát a Losonc és Vidéke c.

lapban **Plathy Antal**. A századforduló táján a kurtányi és az ugyancsak nógrádi Forró-pusztai birtokot Mocsáry Lajos eladta. Dédunokája szerint „részint négy testvérének kielégítése, részint pedig politikai pályafutásának és nagylelkű adományozásainak fedezésére“.

A kurtányi emlékművet a fülekkovácsi Csemadok ápolja, ugyancsak ez a szervezet rendezi, a *Nógrádi Területi Választmánnyal* karöltve a régió jeles szülöttének emlékére a *Mocsáry Emléknapot*. Legutóbb, a három hatosra végződő évforduló – születés, halál, emlékműállítás – alkalmából 2006. június 4-én volt a kovácsi kultúrházban nagyszabású emlékműsor a Csemadok helyi szervezetének, a és Nógrádi Területi Választmányának, a *Nógrádi Múzeum és Galéria*, valamint a *Nógrádi Művelődési Központ* rendezésében. Képviseltette magát a *Mocsáry Lajos* nevet viselő füleki *magyar tannyelvű alapiskola* is. Az emlékműről 20 év elmúltával is csak kevesen tudnak, nem szerepel semmilyen idegenforgalmi tájékoztatóban. A világhálón viszont van rá utalás⁴², **Karoly Kocsis** and **Eszter Kocsis-Hodosi**: *Hungarian Minorities in the Carpathian Basin* c. művének szlovákiai magyar helységeket bemutató részében említik Fülekkovácsi részeként Kurtánypusztát, mint a híres magyar magyar író, publicista és politikus szülőhelyét, ahol Mocsáry Lajosnak „szobra“ (statue) van, ami nyilvánvalóan az emlékmű félreértésén alapszik.

Andornak

Mocsáry emlékhely és emléktábla található még a Kurtánytól délnyugatra, légvonalban mintegy 60 km távolságra fekvő, Heves megyei Andornaktályán. Az eredetileg Borsod megyéhez tartozott Andornak községről **Fényes Elek** 1851-ben azt írta, hogy „Diszére szolgál a helységnek özv. Mocsáry Imrénő szép izlésű kastélya, derék gyümölcsös és angolkerttel együtt.“ Édesanyja kastélyába 1860-ban költözött Mocsáry Lajos, és itt élt haláláig, 56 éven át. A klasszicista eleganciájú, 16 szobás, emeletes épületet Dr. Mocsáry Zoltán szerint „a híres építész, Hild József tervezte“ és egy ré-

Az andornaki Mocsáry-kastély udvari homlokzata napjainkban
Böszörményi István felvétele

gi, földszintes családi kúria helyére építtette 1838-ban Mocsáry Imre. Az Eger-Füzesabony országúttal párhuzamosan hosszan elnyúló épület középső, emeletes tömbjéhez északról és délről csatlakozik egy-egy földszintes szárnyépület. A

látványos – ma már fák által takart – főhomlokzat jellegzetes rizaltját közepes osztó erkélyt négy dór oszlop tartja. Az emeleti részt négy jón fejezetű falpillér tagolja. Ezek között, a timpanon alatt láthatók a kastély értékes domborművei. A három allegorikus ábrázolás: *Vendégszeretet*, *Béke*, *Barátság* **Marco Casagrande** műve 1838-ból. A velencei szobrász ezidőtájt Egerben lakott, ahol a főszékesegyház szobordíszzeit készítette. A kastély közelében, az országút és az Eger patak között terült el az „angolkert“, a 16 holdas (megj.: kb.10 hektár) park, melyben még ma is áll egy klasszicista gloriét. A kör alaprajzú alépitmény nyolc oszlopán félgömb alakú kupola nyugszik. Közeliében, hatalmas fák alatt rejtőzik Lux Anna avarral borított, fekvő sírköve. Mocsáry Lajos a Wesselényi család iránti tapintatból nem a családi sírboltba temette el feleségét. A birtokhoz természetesen gazdasági épületek, vízimalom, sőt egy – a család barátja, **Kandó Kálmán** által tervezett – törpe vízierőmű is tartozott. Ebben a környezetben élt a Mocsáry család a XIX. század elejétől a XX. századi államosításig.

1945-ben ígéretesen induló, de rövid életűvé sikeredett változás állt be a magyar-román viszonyban. Megalakult a *Magyar-Román Társaság*, a felkért elnök, **Bartók Béla** halála következtében **Kodály Zoltán** elnökletével. 1947-ben, Budapesten létrehozták a *Mocsáry Lajos Magyar-Román Kollégiumot* is, melynek felavatásán beszédet mondott **Petru Groza** román miniszterelnök, aki még személyesen ismerte Mocsáry Lajost. Az ünnepi eseményen jelen volt a dédunoka, Dr. Mocsáry Zoltán is, apjával és testvérével együtt. Ez a két szervezet közösen határozta el, hogy az 1948-as centenáris évre létrehozzák, mégpedig Mocsáry Lajos andornaki kastélyában, a „*Dunavölgyi Találkozóhely és Szabadegyetem*“ néven a Duna menti népek művészeinek és tudósainak alkotóházát. 1947. szeptemberében a kastély helyreállítása befejeződött, az ünnepélyes megnyitó és Mocsáry Lajos szobrának leleplezése 1948. májusában lett volna. „*Mind ez akkori események miatt elmaradt*“ fogalmaz ezzel kapcsolatban Dr. Mocsáry Zoltán, nyilván a kommunista hatalomátvételre és az ezt követő egypárti diktatúrára célozva. **Eugen Ciucu** román művész Andornakra szánt szobra Budapesten „eltűnt“⁴², a Mocsáry-kollégium pedig rövid működés után megszűnt. Jellemző erre az időszakra, hogy 1949-ben Romániában hazaárulás vádjával bebörtönözték a hajdani sarlós **Balogh Edgárt**, aki ugyancsak a Duna-völgyi népek barátságát és összefogását hirdette...

Az andornaki kastélyt végül szociális intézményként hasznosították, értelmi fogyatékosokat foglalkoztató intézet működik benne napjainkban is.

1976-ban, „*A NEMZETI EGYENJOGÚSÁG ELŐHARCOSÁNAK SZÜLETÉSE 150. ÉVFORDULÓJÁN*“ a *Hazafias Népfront Heves megyei Tanácsa* fehérmárvány emléktáblát (Király Róbert szobrászművész alkotása) helyeztet el a kastély falán a következő Mocsáry idézettel:

„*EGYÜL TEKINTSÜK MAGUNKAT, S KÖZÖSÜL MINDAZT, MI BIRTOKUNK A MÚLTBAN ÉS JELENBEN*“

Az évforduló jegyében, 1976 őszén emlékülést tartott a

Magyar Tudományos Akadémia, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, valamint a Heves megyei Népfőrt az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolával (ma: Esterházy Károly Főiskola) karöltve. **Elek István** a **Magyar Nemzet** c. lapban *Egy múlt századi nemzeti liberális* cím alatt írt az elfeledett Mocsáryról, megállapítva, hogy „műve, politikai és közírói tevékenysége nincs benne a köztudatban, nem kapja meg azt a figyelmet és méltánylást, amely érdemei alapján megilletné.”⁴³

Az andornaki emléktáblára vésett eszmét vallotta és hirdette Mocsáry nagy tisztelője, emlékének ápolója, **Denke Gergely**, egri református lelkész is, aki évtizedeken át fáradozott azon, hogy Egerben emlékműve legyen Mocsáry Lajosnak, illetve az általa képviselt eszmének, a népek barátságának. Először 1976. november 9-én, az *Új Tükör* c. hetilapban vetette fel, hogy „a népek barátsága apostolának” méltó emléke, „nemzetközi emlékjele” legyen. Ennek a magasztos célnak érdekében kezdte szervezni a 90-es években a *Mocsáry Lajos Társaság*ot. Közreadott egy felhívást, melyben emlékeztet arra, hogy „Európa elindult az egyesülés kérdőjelekkel, sőt felkiáltójelekkel is szegélyezett útján. Ez a sorsformáló fejlemény [...] a kárpáti Dunatáj népei számára immár elodázhatalanná teszi rendezni végre közös dolgainkat”, annál is inkább, mert „még sokfelé kísért az etnikai intolerancia, a szított gyűlölködés szelleme”. A történelmi adósságtörlesztés eszközeinek tartotta a „Mocsáry Lajos – Népek Barátsága Emlékmű” felállítását Egerben, melynek felirata „a magyarral együtt a szomszéd népek, s a világ több más népének nyelvén is hirdeti majd, hogy ez a magyar államférfi a népek barátsága ügyének emlékeztető méltó szószólója volt. Eger, mint a legtöbb vendéget fogadó vidéki városunk, az emlékmű látásélményével szívekbe kívánja plántálni az eszmét”. Az emlékjel létrehozása, azonban csak egy alkalmi feladata lett volna a Mocsáry Lajos Társaságnak, az állandó feladat „Mocsáry szellemi hagyatékának elkötelezésében – hazánkban és a szomszéd népek körében – mozgalommá szélesíteni a közeledésre és kölcsönös megbecsülésre ösztönző törekvéseket”. A „szervezőbizottság” várta, kérte „a társadalmi megerősítést” Egerből, Heves megyéből, a Mocsáryt képviselővé választó négy városból, és mindazoktól, „akik készek szolgálatot vállalni a népek barátsága gondolatának terjesztésében”. 2004-ben megjelent, Mocsáryt méltató és művének visszhangját a jelenig kísérelő írásában⁴⁴ Denke Gergely **Németh László**tól **Rudolf Chmel**, volt budapesti szlovák nagykövetség számos magyar és nem magyar tollforgatótól vett gondolatokkal, idézetekkel alátámasztva népszerűsítette Mocsáry Lajos időtálló üzenetét a Kárpát-medencei sorsközösségről.

Az egri lelkész nemes kezdeményezéseinek nem lett érdemleges folytatása, féltő, hogy nem csak azért, mert Denke Gergely időközben elhunyt...

Sikeres, Mocsáry humanizmusához méltó tevékenységet folytatott több mint egy évtizeden át a nevével fémjelzett alapítvány. 1992-ben hozta létre a *Népjóléti Minisztérium* 17 millió forint alaptőkével a határon túli magyarok szociális, egészségügyi és mentális problémáinak megoldását segítő. 2004-ben „takarékosági intézkedések” kereté-

ben a kormány megszüntette... Ez az alapítvány vállalta fel, és valósította meg Mocsáry Lajos síremlékének elkészítését és a családi sírhely rendbetelét. Ennek előzménye az volt, hogy e sorok írója 1990 őszén felkereste, pontosabban felkutatta az andornaktályai, már használaton kívüli régi temetőben Mocsáry Lajos sírhelyét. Az elhagyatott területen, sűrű bokorfalon, rozsdás vaskerítés-maradványokon átvergődve, egy füves domborulatán, vasrúdra erősített kőtáblát találtam, belevéselt felirattal: „Mocsáry család sírboltja 1767”-től. Azt csak feltételeztem, hogy Mocsáry Lajos is itt nyugszik valahol. Akkor még nem ismertem a fentiekben már többször idézett dédunokát. Dr. Mocsáry Zoltánt 1993. július 10-én érldligeti otthonában kerestem fel, akkori beszélgetésünkből, majd a későbbi levelezésből személyes élményekkel, adatokkal sikerült kiegészíteni a Mocsáry Lajosra vonatkozó ismereteimet. Így derült ki, hogy ő maga készítette, és helyezte el az andornaktályai temetőben az említett kőtáblát a családi sírbolt fölé. Ez „régiformátus egyszerű szokás szerint dombszerűen le van földelve, a bejárati ajtó nyílása is”. A sírboltban 10 koporsó található, az 1767-ben meghalt Mocsáry Pálétól, az utolsóként ide temetett Mocsáry Lajoséig. Az Andornaktól távol élő leszármazott magas kora, egészségi állapota és anyagi helyzete nem tette lehetővé a sírhely gondozását.

Mocsáry Lajos nyughelyének áldatlan állapotáról az *Új Szóban* számoltam be 1990. december 13-án. Utalva arra, hogy Kurtányban már áll az emlékmű, feltettem a költői kérdést: „ki és mikor fogja méltó módon megjelölni a tiszteletreméltó életpálya utolsó állomását?” 1993. május 8-án, a Salgótarján melletti Karancsalján, a *Rákóczi Szövetség* kihelelyezett ülésén javasoltam, hogy a Szövetség tegyen lépéseket a Mocsáry-sírhely rendbehozatala érdekében. **Simén András** a Rákóczi Szövetség titkáráként levélben fordult a *Mocsáry Alapítvány* kuratóriuma elnökéhez és irodavezetőjéhez, **Lakner Zoltán**hoz, ill. **Halasy-Nagy Endré**hez, javasolva, hogy a kuratórium foglalkozzon az ügygel. Ez meg is történt, a Mocsáry Alapítvány, Dr. Mocsáry Zoltánnal együttműködve, méltó módon megjelölte és kerítéssel körülvette az andornaktályai sírhelyet. Az 1996. október 23-ai kegyeletteljes eseményről a jelenvolt Dr. Mocsáry Zoltán örömmel értesítette e sorok íróját.

A jeles család utolsó férfitagja, „vitéz Dr. bocsári Mocsáry Zoltán tartalékos huszárszázados 2001. augusztus 6-án életének 93., boldog házasságának 63. évében ...elhunyt”.

Dédapja, Mocsáry Lajos ma is példaértékű munkásságának emlékét, ma is időszerű szellemi örökségét éltetni, azzal érvelni a mi jogunk és kötelességünk!

JEGYZETEK

¹ Nagy Iván 2004.

² Mocsáry Antal 1826.

³ Rudnay Józsefné és Szigethy Gyuláné 1902, 369. o.

⁴ Mocsáry Lajos 1858 (1987), 52. o.

⁵ uo. 54., 62. o.

⁶ uo. 97. o.

⁷ uo. 125. o.

⁸ uo. 129-132. o.

⁹ „Együl tekintsük magunkat, s közösül mindazt, mi birtokunk a múltban és

jelenben“ uo. 127. o.

¹⁰ uo. 126-128. o.

¹¹ Denke Gergely 2004.

¹² Mocsáry Lajos 1860, 48-49. o.

¹³ Tóth Ede 1967.

¹⁴ Mocsáry Lajos 1858 (1987), 16. o.

¹⁵ Kemény G. Gábor 1984, 8. o.

¹⁶ Kemény G. Gábor 1977, 61. o.

¹⁷ Denke Gergely 2004.

¹⁸ Glatz Ferenc (összeáll., szerk.); Pótó János (közrem.), 174. o.

¹⁹ Ács Zoltán 1984, 276. o.

²⁰ Glatz Ferenc (összeáll., szerk.); Pótó János (közrem.), 184. o.

²¹ E. Fehér Pál 2001.

²² Denke Gergely 2004.

²³ Kemény G. Gábor 1984, 7. o., illetve Jászi Oszkár 1982, 436. o.

²⁴ Dr. Papp Vilmos 2003.

²⁵ Kemény G. Gábor 1977, 108. o.

²⁶ uo. 175. o.

²⁷ uo. 48. o.

²⁸ Kemény G. Gábor 1984, 6. o.

²⁹ Kemény G. Gábor 1977, 161. o.

³⁰ uo. 108-109. o.

³¹ Tibensky, Bokesová-Uherová 1975, 291. o.

³² Kemény G. Gábor 1984, 8. o.

³³ uo., 32. o.

³⁴ Kemény G. Gábor 1977, 121.o.

³⁵ Mocsáry Lajos 1886, 28., 80., 81. o.

³⁶ Kemény G. Gábor 1984, 7. o.

³⁷ u.o. 14. o.

³⁸ Jászi Oszkár 1982, 436. o.

³⁹ Tóth Ede 1967, 331. o.

⁴⁰ Kemény G. Gábor 1977, 162. o.

⁴¹ Dr. Mocsáry Zoltán közlése.

⁴² Karoly Kocsis and Eszter Kocsis-Hodosi

⁴³ Denke Gergely 2004. uo.

⁴⁴ uo.

⁴⁵ uo.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Ács Zoltán

1984: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Budapest

Denke Gergely

2004: Mocsáry Lajos emlékezetéről. Lelkészegyesület, 4. sz.

Dercsényi Dezső (szerk.)

1969: Magyarország műemléki topográfiája. Heves megye műemlékei. I. Budapest.

E. Fehér Pál

2001: Mocsáry Lajos keserű igazsága. Új Szó, október 26.

Fényes Elek

1851 (1984): Magyarország geographiai szótára I-II. Pest (hasonmás kiadás)

Glatz Ferenc (összeáll., szerk.); Pótó János (közrem.)

1988: Magyarok a Kárpát-medencében. Budapest

Jászi Oszkár

1982: A Habsburg-monarchia felbomlása. Budapest

Kemény G. Gábor

1977: Kapcsolatok vonzásában. Bratislava

1984: Az andornaki üzenet. In: A dunai Mikrokozmosz. Békéscsaba

Karoly Kocsis and Eszter Kocsis-Hodosi

Hungarian Minorities in the Carpathian Basin. <http://www.hungarian-history.hu/lib/hmcb/hmcb03.htm>

Mikó Imre

1944 (1989): Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Kolozsvár (reprint Pécs)

Mocsáry Lajos

1858 (1987): Nemzetiség. Pest (reprint Budapest)

1860: Programm a nemzetiség és a nemzetiségek tárgyában. Pest

1886: Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről. Budapest

Mocsáry Antal

1826: Nemes Nógrád vármegyének Históriai, Geographiai és Statistikai Esmértetése. Pest

Nagy Iván

1907 (2004): Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal In: Nagy Iván emlékezete. CD-Rom Arcanum

1911: Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest

Papp Vilmos, Dr.

2003: Emlékezetes presbiterek - Mocsáry Lajos. Presbiter, 5. sz.

Reguly Antal

1975: Palóc jegyzetei. Eger

Rudnay Józsefné és Szigethy Gyuláné (összeállította)

1902: Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. Budapest

Szederkényi Nándor

(é.n.): Hevesvármegye története

Székely Béla (szerk.)

1897: Függetlenségi Album. Képviselők, politikusok és vidéki vezérférfiak arcképcsarnoka. Budapest

Tibensky, Bokesová-Uherová

1975: Priekopníci slovenskej kultúry. Bratislava

Tóth Ede

1967: Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdetje. Budapest

A Mocsáry Lajos Alapítvány tíz esztendeje. Budapest 2002

Andornaktálya honlapja

Kiskunhalas honlapja

Dr. Mocsáry Zoltán és szerző archívuma

Nógrád Megyei Levéltár anyagai, Salgótarján

Három nemzedék

György Dezső

A magyar falu

Minden reményünk a falu s a parasztnak keresztelt
különös emberek: a gazdák, házanépük
s a földtúró munkások,
napfogta arcuk jelenti az erőt sápadt szíveinkben,
és szúzi lelkük naív úrisága annyit tesz: nemzeti lélek,
és uraink nótáikkal mulkatnak
s művészetüket dícsérik igaznak.

S mi is néhányan, akik küldtetnek valljuk rajunkat,
s a népünk erejét, különös lelkét áldozva csodáljuk,
szavaink és hiteink gyökerét beléeresztjük a falusi rögbe:
viruljon jól felszívott életük.

S szeretjük a magvető széles mozdulatban
a magunk meddő finomult próbáit,

szeretjük az arató önző habzsolásban
a mi megfáradt gyöngé jussainkat,

s az ő vad méltóságos kemény tempóikban
álmodjuk úrnak s erősnek magunkat.

Igy van. És titok mégis a falu és titok a paraszt és a nép,
nem fogjuk föl, akár az Istent,
s mégis akadnak vezéri pásztorbotos elmék,
akik büdösnek bélyegzik meg őket s viharzó markukat.

Én gyűlölöm a hazudókat, magyarkodókat, és a népet
úgy szeretem, ahogy nem értem:
mint az asszonyt, vagy mint az Istent,
ahogy van, úgy van, és csak érzem,
hogy benne támad új erőre
a mi megcsúfolt, úrrázüllött természetünk és rendelésünk,
és nem félek kimondani, hogy mi nem értjük a parasztot,
de úgy emeljük álmainkban, mint Magdaléna Krisztusunkat.

(Gömör, 1926)

Móricz Zsigmond

Új arcú magyarok

Győry Dezső versei

A trianoni határok elszakították a törzsmagyarok egyes részeit s mesterségesen testvérszigeteket állítottak elő, holott a magyarságnak addig sohasem volt, – a hétfalusi csángók szigetétől eltekintve, – semmiféle különálló része.

Elszakadtak erőszakos módon az erdélyi, felvidéki s délvideki magyarok. Elszakadtak Budapeستől s egymástól is. Mivel azonban lelkük és minden gazdasági s szellemi jövőjük a közös magyarságban született, most kínos s lehetetlen módon kellett párhuzamosan együtt futniuk, mint a közös pályán az eltördelözött bolygónak.

Anyaguk s lelkük ugyanaz s ami kivált belőlük, az is csak ugyanaz lehetett. Mégis önállóvá lettek egymástól a politikai korlátok miatt, sőt a magyar kultúrát önállóan kellett a töredékeknek is tovább fejleszteni.

Ez a tovább élés az elmúlt hét esztendő alatt máris meglehetősen jelentékeny külön jellemet ad a csonka-magyarországi s a kisebbségekben élő magyarságnak.

Minden kisebbségnek meg vannak a maga szószólói odahaza, akik szemüket saját állapotukra függesztik, akik saját szenvedéseiket érzik s mondják ki s akik külön színt s erőt kapnak helyzetük miatt.

Egy szlovenszkói költőnek a kötetét kaptam ma kézhez s míg olvastam, olvastam a verseket, felrajzott előttem minden szomorúság s nyomorúság, amely isten szerint való hangokat kap ebben a könyvben.

Győry Dezső: Új arcú magyarok című könyve.

A címe már megrendítő.

De az egész kötet az. Nem láttam még Szlovenszkóából olyan költőt, aki ennyire a mai, modern kultúrélet harsonája volna. Benne van a magyar bánat egész régi skálája, de valami új erővel, az új szociális és emberi célok felé irányuló arccal és szívvel.

Magasabban van e tekintetben, mint az itthoni költészet, mert itt, nálunk, hiányzik e percben a haza egyetemességét érző költői akarat. Versben zokogó testvéreink vagy az egész emberiség napja felé fordulnak, vagy tisztán az egyéni élet csillagánál dobognak: de a haza egysége Ady óta nem izzítja a szíveket.

Győry Dezső szinte szintétikusan foglalja magába kisebbségi magyar tömegének képét, annak céljait, vágyait, bánatát s életerejét.

*Csupa vad vonal, csupa szív, szépség, értelem, erő,
csak így az egész semmi, semmi, semmi.*

*S a beleőrült ájulva keni címül s végezetül alája:
magyar.*

Elsősorban s teljesen politikai költő. Valaki, aki ennek a nemzetnek egyetemes problémáitól terhes s aki rá még

az elszakított s babiloni fájdalomba szorított kis magyarságnak gyötrelmeitől színezetten végzetes.

Minden verse igaz, kegyetlen magyar igazságot hirdet:

*Hit kell: de így: ha kell, tettben, ökölben
szabadság és nem nyítt szemforgatás.
Nem megnyugodni: élni akarunk:
segíts magadon s Isten is segít.*

Csak Ady élte ennyire magyar voltát, ilyen kínlódva, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatában, ennyire Sors küldötten.

*Minden reményünk a falu s a parasztnak keresztelt
különös emberek: a gazdák, házanépük
s a földturó munkások,
napfogta arcuk jelenti az erőt sápadt sziveinkben
és szüzi lelkük naiv urisága annyit tesz: nemzeti lélek,*

*...és a népet
ugy szeretem, ahogy nem értem:
mint asszonyt, vagy mint az Istent.
ahogy van, úgy van, és csak érzem,
hogy benne támad új erőre
...a mi rendelésünk...*

Ott ül, ott vergődik Rimaszombatban s nézi a faját s számlálja a perceit s dolgait, mintha valami verő magaslaton volna a siralomházban:

*Nézem friss jó gyerekszemekkel
és megesik a szívem rajta;
hogy kínlódik,
hogy ténfereg
a vándorló nagy kulturák nyomában.*

Él egy nyugdíjas család keretében, amelytől az urak elvették a kenyeret, vagy a létminimum alá szállították.

*tiszták vagyunk: árvák szegények
s úgy kell állnunk pusztán
mint a diófa sudarának.*

S él s eped s reménykedik, szimbólikusan képviselve a magyarság megtörtét életét: s könyörög:

*több kenyérért az asztalon, szebb örömeért az ágyon,
jobb kacagásért a dalon a rikatott világon...
Egyetlen reménysége, hogy a „kisebbségi lélekben“
mélyebben érzünk s összébb tartozunk.*

Igaz, nagy árat fizetnek érte:

*a tandij, egész nemzedékek.
Megdöbentő hangjai vannak:
Jaj, rémes sors ez: apát féltetni...*

De nem fél a jövőtől, mert önnönmagán keresztül a magyarságban roppant erőt érez, „csodálatos csillagok, botorkáló fiatal szikrák” veszik körül, „más hangú, más színű tüzek”, mert „új, komoly, fiatal arcok változtak át a végzet parancsára mássá, mint voltak, akiktől lettek ők is”. „Csodálatos csillagok, a szegénységben gazdagult világok, nyers szenvedések ózonja telíti az élesebb levegőt, villámossabb ájzerben élve“...

*Csodálatos csillagok, másult magyarok
felváglak a zenitre: csillagok
kezdjétek roppant rendeléseket!*

Örömmel és boldogan köszöntöm Győry Dezsőt, aki a költő szívének minden erejével s szépségével hallatja a hangot, már megint s még mindig a pacsirtaalcás sirály hangját.

Nagy nép ez mégis, ez a magyar, amely a kövekből prófétákat teremt.

A szeretet s együttérzés rádióhulláma repüljön át az írott határokon. A be nem teljesedett sors ereje sodor együtt bennünket.*

*Nyolevan éve írta Győry Dezső: *A magyar falu c. versét.*

Puntigán József

Móricz Zsigmond látogatása Losoncon

„A Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége, vagy ahogyan többen ismerik, a »A Makk« 1927 tavaszán a [...] téli szünet után, amely a hatósági elismeréssel kapcsolatos nehézségek elsimításával múltott el, a közelgő tavaszi évadban nem mindennapi kultúreseménynel és szenzációval lepi meg az elárvult szlovenszkói magyar közönséget. Móricz Zsigmondot, a mai magyar irodalom élő alakjainak egyik legértékesebb eredeti egyéniségét és a budapesti színházak dédelgetett kedvencét, Simonyi Máriát, a nagy író feleségét sikerült hét estből álló, Nyugat- és Középszlovenszkón keresztül vezetű turnéra megnyerni. Érsekújvártól – Komárom, Pozsony, Léva, Losonc, Rimaszombaton keresztül – Rozsnyóig tart az út, melynek megjavítására a művészpár vállalkozott.

A diákmozgalom belső kilengésein kívül a szövetség tanúbizonyságát adja ezzel a rendezéssel annak, hogy mindazt a programot, amelyet a lévai diákkongresszuson az alakulás lelkesedésében beígért, kitartó munkával, fiatal energiával valóra is váltja. Részt vesz a szlovenszkói magyar kultúrmunkában és az egyetemi ifjúságot ilyen irányú munkához szoktatja...

A losonci magyar akadémikusok április 9-én tartják meg alakuló közgyűlésüket **Somos Elemér** joghallgató, szövetségi főtitkár jelenlétében, aki a szövetség nevében végig kíséri a művészpárt és ünnepi beszédével kapcsolódik be azok műsorába.

*A Móricz-Simonyi est szimpatikus bemutatkozása lesz a fiatal egyesületnek, amely már a jóíramú kezdésért is megérdemli Losonc és környéke magyar társadalmának legmesszebbmenő támogatását ...“ – olvashatjuk Móricz Zsigmond és Simonyi Mária losonci látogatásának előzetesét a *Losonci Hírlap* 1927. március 13-i számában.¹*

A nagy érdeklődéssel várt találkozó jelentőségét jelzi, hogy arról a helyi tudósításokon kívül több, jeles irodalmárok által jegyzett visszaemlékezés is született.

A találkozóról címlapon közölt írásában számolt be a *Losonci Hírlap*², amelyből azt is megtudhatjuk, hogy az első találkozó után Móricz néhány napon belül még egyszer visszatért Losoncra, ahol az YMCA épületében találkozott az érdeklődő losonciakkal.

*

Móricz Zsigmond Losoncon

Losonc városának nagy ünnepe volt az elmúlt szombaton. **Móricz Zsigmond**, a magyar írás mestere, a magyar élet legalaposabb ismerője a MAKK által rendezett szlovenszkói irodalmi körútján hozzánk is ellátogatott, hogy felgyújtsa lelkünkben a hitet a magyar kultúra szép és dicsőséges jövője iránt.

Móricz Zsigmond ma a modern magyar irodalom legtipikusabb képviselője. Egyik tagja annak a triáznak, amely a magyar élet megújódását, kulturális megerősödését és meggazdagodását új szépségek megmutatásával, a mai korba illő eszmék és gondolatok kitermelésével munkálja ...

Büszke örömmel vallottuk magunkénak mind a két estén a mi Móriczunkat, aki önzetlenül, áldozatos szeretettel jött el Losoncra is, hogy a megújuló élet jóságait elhirdesse mi közöttünk és lelkünket a magyar kultúra egyetemes folyamába belekapcsolja.

A szombati este örök emlékezetes napja lesz a losonci magyar társadalomnak. Hatalmas, impozáns hódolat tevés volt ez az író Gényusza előtt. Ilyen hatalmas tömeget már rég nem látott a városháza díszterme. Ilyen áhítatosan figyelő közönséget is régen nem láthatott maga előtt az író.

Az előadás előtt **Scherer Lajos** tanár üdvözölte a körünkben megjelent írókat és a feleségét: **Simonyi Mária** művésznőt.

Megemlékezésül és a losonci közönség hálájának kifejezésekképpen művészi kivitellű ezüstkoszorút nyújtott át az írónak, aki meghatottan, találó szép hasonlattal vette át az ajándékot és tett hitet a magyar kultúra egységbe foglaló erejéről. A losonci magyar nők pedig gyönyörű virágcsokorral kedveskedtek a művésznőnek.

Ezután megkezdődött az estély. Móricz Zsigmond kitergette előttünk a lelkét s mi elolthatatlan szomjúsággal és gyönyörűséggel ittuk be minden szavát. Európa irodalmi életéből vett képek illusztrálásával adott áttekintést mai irodalmi életünk forrongó eszméiről. Az irodalomnak egy dolgra van most legnagyobb szüksége: a s z a b a d

s á g r a. Szikrázó humorral és ötletességgel, de mély meglátással rajzolta meg előttünk az új idők parasztját, mint a gazdasági kultúra kifejlődésének egyik nagy ígéretét, aki azon az úton van, hogy a mai modern kor eszmévilágával kapcsolatba jusson.

A zajos tapssal fogadott értekezés után Simonyi Mária szavalta el Móricznak egyik megrázó erejű balladáját: **Bánhidy Máriát**, erővel és fenséggel. Szünet után Móricz Zsigmond csevegő formában adott bepillantást az író műhelyébe, ahol az írások meg születnek és napvilágra jönnek. Érdekesen és finom humorral foglalkozott az irodalmi életnek egy sokat vitatott problémájával: az írói n d i s z k r é t kérdésével. A humor aranyzálaival szőtt előadásnak rendkívüli nagy sikere volt.

Simonyi Mária *Ámor és Psyché* című Móricz mesejátékából szavalta a leghatásosabb részt: Psyché monológiáját, mély átérzéssel és csodás kifejező erővel; majd Móricznak egy versre átültetett kis egyfelvonásosát: *Mint mezőnek virágai* című életképet szavalta el bájos és finom közvetlenséggel. Hatalmas tapsvihár zúgott fel mind két nagyszerű szavalat után.

Végül egyik legújabb novelláját, a *Két nemes állatot* olvasta fel Móricz. Nagyszerű megfigyelőkészséggel, eleven humorral vont párhuzamot a magyar ember és annak egyik legmeghittebb barátja: a ló között. Minden mondat után csengő kacaj, hahói, majd a novella befejezésekor zajos tapsvihár rázta meg a levegőt. A közönség percekig ünnepelte a nagy író és a nagy művésznőt.

Előadás után társas összejövetel volt a *Kalmárban*, ahol a művészpár tisztelőinek nagyszámú serege gyűlt össze és a lelkes hangulatban tartott ki reggel 3 óráig. Az estély hangulatát a szellemesnél-szellemesebb pohárköszöntők még magasabbra fokozták.

A szombati társas összejövetelen vetődött fel egy új Móricz-est megrendezésének a gondolata. A gondolat szerdáig tetté is érett. Móricz Zsigmond megértette a hívó szót és újból eljött közénk. Az előadást az YMCA-ban rendezték, nem volt szükség semmi propagandára, a közönség újból kitett magáért. Az YMCA három egymásba nyíló helyisége is szűknek bizonyult ez alkalommal.

Az estély legnagyobb áhítattal és érdeklődéssel fogadott pontja: az Ady visszaemlékezések voltak. Ady lelkének és életének kettősségét, életének elaprózottságát és zsenijének merész szárnyalását rendkívül vonzóan, színesen és meleg lélekkel rajzolta meg.

Az új irodalmi irányok c. értekezésében az epika hanyatlásának és a líra mai virágzásának mélyebben fekvő okaira mutatott rá. Végül a *Szegény ember életrajza* c. novelláját olvasta fel, amelyben a nincstelen ember életőtönös filozófiáját pazar humorral érzékítette meg.

Simonyi Mária pedig néhány örökszép Ady-vers és a modern költők legújabb verseinek elmondásával ragyogtatta újból szavalművészetét. Mindkettőjüknek ezen az estélyen is zajos ovációban volt részük.

A losonci magyar közönség örökké hálás lehet az írónak és a művésznőnek a két forró estén nyújtott igaz lelki élvezetért.

*

A visszaemlékezések közül talán a legizgalmasabb **Simándy Pál**³ írása, amely losonci barátja és levelezőtársa, **Medveczky Gyula** bácsi hagyatékából került hozzám. Nem találtam nyomát annak, hogy ez az írás valahol megjelent volna. A 7 oldalas, kézzel írt szöveg gondolatainak rendezettsége, a sorok számozása, az utólagos javítások kis száma azonban arra utal, hogy közlésre volt szánva. Még akkor is, ha hiányzik (bár lehet, hogy csak elkallódott) az „utóirat“ része, amelyre az utolsó szó utal.

A kézirat írásának időpontjáról csak a bevezető szövegből tudunk következtetni, amely szerint az 1957-ben íródott.

*

Simándy Pál

Első találkozásom Móricz Zsigmonddal

Kerek harmincöt évvel ezelőtt, 1927. áprilisában találkoztam először Móricz Zsigmonddal. Losoncon éltem akkor, eredeti pályámmal szakítva, könyvkereskedést vezettem. Móricz egy szlovenszkoói előadói körút során, április 9-én érkezett Losoncra. Vele jött **Simonyi Mária**⁴ művésznő is, akit kevéssel előbb vett feleségül. Műsoruk úgy alakult, hogy Móricz két-két előadást tartott. Majd egy novellát olvasott fel, Simonyi Mária pedig verseket mondott.

Jövetelük hírére – mint általában a legtöbb felvidéki városban – Losoncon sem fogadta egyértelmű lelkesedéssel a polgári réteg. Bizonyos magyar körök még mindig ellenséges érzületet tápláltak Móricccal szemben. Nem tudták „megbocsátani“ neki az 1919-es forradalomban való szereplését. Kifogásolták írói művészetét is. Naturalistának, „destruktívnak“ tartották.

Losoncon különösen is erős volt akkor a konzervatív magyarság összetartása. A *Vigadó* kávéház volt a napi találkozó helyük, ott beszéltek meg a világ eseményeit. Kimagasló alakja volt a társaságnak **S. Béla**⁵, református lelkész. Tehetséges, politikai hajlamú, vezetésre teremtett ember. De kemény nyakú kálvinista. Élénk szellemi harcot folytatott ellenünk is, akik akkor ott a haladó gondolkodást képviseltük és a Madách-körben csoportosultunk. A szószékről is kiperédikált bennünket.

Móricz jövetelének híre a Vigadó vendégeit érthető izgalomba hozta. Megindították az agitációt ellene: „*Aki jó magyar, nem megy el az estélyre*“. A nagyobb hatás kedvéért „zsidó“-nak is kikiáltották. Móricz nevének, írói tekintélyének varázsa azonban minden propagandánál hatékonyabbnak bizonyult. Sokakat a szenzáció is vonzott, a mende-mondák, amelyek akkortájt Móricz családi tragédiája és új házassága körül keringtek. Nagyban elősegítette a sikert Móricz diplomáciája is. Egy-egy ellenál-

lőbb városban személyes látogatást tett a vezető embe-
reknél s vonzó egyéniségével mindenkit el tudott bűvölni.

Ez történt Losoncon is. A városháza dísztermét zsú-
folásig megtöltötte az ünnepi est közönsége. A hallgató-
ság soraiban – nagy meglepetésünkre – ott ült néhány
konzervatív magyar, köztük S. Béla is.

Magam lázas örömmel vártam ezt a napot. Éveken át
nagy buzgalommal terjesztettem Móricz és Ady könyveit a
szlovákiai magyarok közt. Cikkeket írtam, előadásokat tar-
tottam róluk. **Győry Dezső**vel, a fiatal költővel közösen
valóságos agitációs hadjáratot folytattunk egy új, és kor-
szerű szellemiség kialakítása érdekében.

Móriczot lelkes ünneplésben részesítette az estély kö-
zönsége. Különösen záró műsorszámának volt nagy si-
kere. A rozsnyói fiakkerosról olvasott fel kedves karcolat-
tot. A lónak, ennek a szép, nemes „magyar“ állatnak a fel-
magasztalása volt ez az írás. Ahogyan ezt a novellát az ő
édes, izes hangján előadta, s ahogyan maga is kedvesen
derült, kacagott a mulatságos részekben, magával ragadó
volt.

Az estély végeztével a közönség egy része a Kalmár
vendéglőbe tartott, hogy közös vacsora asztalnál, jó bor
mellett ünnepelje tovább a művészházaspárt.

Barátaim társaságában a vendéglőbe igyekeztem ma-
gam is. Ekkor azonban már egy váratlan esemény megosz-
totta izgalmamot s érdeklődésemet. Egyik barátom még az
estélyen kezembe nyomta **Makkai Sándor**⁶, akkori erdélyi
püspök frissen megjelent könyvének, a *Magyar fa sor-
sá-*nak, az író Adyról szóló tanulmányának egy példányát.
Barátom éppen Pestről érkezett, s magával hozta a köny-
vet. Tudta, mennyire izgat az Ady-kérdés, biztosra vette,
hogy élénken fog érdekelni, mit mond Adyról egy magas-
rangú egyházi funkcionárius. Így is volt valóban! Ady mi-
att heves harcban állt a konzervatív magyar körökkel.
Hogyne érdekelt volna a püspök-író állásfoglalása! Ellene,
vagy mellette nyilatkozik az „erkölcsstelennek, istentelen-
nek és nemzetgyalázónak“ bélyegzett írónak? Alig vártam,
hogy olyan helyzetbe kerüljek, hogy belenézhetek a könyv-
be. A vacsoraasztal egy távolabbi pontjára telepedtem,
elővettem zsebkésemet, lázasan vagdaltam fel a lapokat, s
itt is, ott is beleolvastam a könyvbe. Nagy volt a meglepe-
tésem. Makkai a maga módján – kiáll Ady mellett. Ami
akkor és az ő részéről bátor tettnek számított. Tudtam, a
könyv nagy port fog felverni a konzervatív rétegek köré-
ben. A dolog mint könyvkereskedőt is élénken érdekelt.

A társaság már a szokásos pohárköszöntőknél tartott.
Én még mindig a Makkai könyvet lapoztam, most már
csak úgy suttymban, az asztal alatt. Csak félfüllel hallot-
tam, hogy **Scherer Lajos**⁷ tanár, *A mi lapunk* szerkesztője
hálálkodó szavakkal emlékezik meg az értékes támogatás-
ról, amelyben Móricz az itteni ifjúsági munkát részesíti.
Különösen a „*Gyalogolni jó*“ c. cikkét emelte ki, amelyet az
ő lapjának írt.

Scherer után, nagy meglepetésemre S. Béla emelke-
dett szólásra. Csak most vettem észre, hogy ő is ott van az
ünneplők között. No, ez már érdekes! Letettem a könyvet,
csupa fül lettem egyszerre, vajon mit fog mondani? Ez a

makacsul konzervatív ember, aki annyit bántott már ben-
nünket Ady és Móricz miatt!

Mihamar kiderült, hogy Móricznak a lóról mondott
szavai bűvölték meg. S. Béla közismerten nagy lóbarát
volt. (Isten bűnéül ne vegye: a lovat jobban tudta szeretni,
mint némely embertársát...)

Bevezetőül **Eötvös Károly**t idézte. Eötvös az írók
között olyan kedvence volt, mint az állatok közt a ló.
Eötvös azt mondja – kezdte a beszédét – hogyha a népeket
arról az állatról kellene elnevezni, amelyet leginkább ked-
velnek, a magyart lónemzetnek kellene hívni. Lelkesen
emlegette kedvenc csikáját. Áradozó szavakat talált a ló
szépségének, okosságának, hűségének jellemzésére.
Majd arról beszélt, hogy őszinte, nagy gyönyörűséggel
hallgatta Móriczot, amikor a ló kedvességét rajzolta. Eb-
ből is kitetszett – mondotta – hogy Móricz igazi vérbeli
magyar ember és nagy író. Isten éltesse sokáig...

Felszólalását nagy tetszés fogadta. Magam csendes
kuncogással sügtam a mellettem ülőknek: „*Móricznak si-
került „lóvátennie“ a nagytiszteletű.*“ Majd megint bele-
akartam temetkezni a Makkai könyvébe. (Mi lesz, ha S.
Béla megtudja, hogy a püspöke elismeri Adyt?) Ám most o-
dasomfordált hozzám Scherer Lajos és a fülembe sügta:

– Móricznét még senki sem köszöntötte. Állj fel hamar
és üdvözdöl...

– Én? – kérdeztem döbönt meglepetéssel. (Én, aki jó-
formán itt sem vagyok, gondoltam magamban).– Még
nem is találkoztam velök. No meg az ilyeneken kicsit gon-
dolkozni is kellene. Különösen, amikor nőről van szó... fia-
tal feleségről... Szólíts fel mást...

Scherer azonban nem tágitott. Bosszúságomra már
mondja is: „*Simándy Pál kíván szólani*“. Így azután már
gondolkozni sem maradt idő. Felálltam a helyemről. Lesz,
ami lesz. Teljesen a vakszerencsére bízam magamat.
Minthogy Móriczéktól jó távolságra ültem, tréfás mozdu-
lattal kipördültem a középbe s odaléptem eléjük. A mozdu-
lat olyan játékos volt, ami jelezte: tőlem most senki se vár-
jon ünnepélyes hangot. De vajon lehet-e, szabad-e tré-
fálkozni ilyen hírességgel? Asszonyneppel? S ha igen,
meddig mehetek el benne? Megérezem-e majd, hol a határ?

Minden tekintet rám szegeződött. A művészházaspár
is élénk érdeklődéssel fordult a számukra idegen ember
felé: ki ez, és mit akar? Tengeri betegség kezdett környé-
kezni. Az első gondolatom mindenesetre az volt, hogy a
„nagytiszteletű urat“ megcsipkedem. Ennyi elégtétellel
tartozom magunknak, akik annyiszor kikaptunk tőle –
többek közt éppen Móricz miatt is. Kezdtem hát a lóüggyel.
(A többi majd csak jön magától...)

– Örömmel hallottam S. nagytiszteletű úr felszólá-
lását. Azt a rajongó szerelmi vallomást, mellyel a csikáját
körülvette, minden fiatal nő megirigyelhette volna. (Tudni
kell, hogy S⁸. – túl az ötvenen – még nem nősült meg, jólle-
het többen pályáztak a „kezére“.) – Kezdő szavaim élénk
tetszést váltottak ki a losonciakból. Ez bátorságot öntött
belém, s most már mind kevesebb izgatottsággal folytat-
tam. – Szép és meghatározó volt, ahogyan a ló kiválóságait
méltatta. Most sajnáltam először életemben, hogy csak

ivónak és nem lónak születtem. De még meghatóbb volt, ahogyan Móricz Zsigmond művészete és magyarsága előtt zászlót hajtott. Nagy öröm ez nekünk, Móricz régi híveinek, hogy Losoncon új híveket szerzett magának. Hogy a lóról szóló írásával szinte lóvá tudott tenni olyanokat is, akik eddig idegenkedéssel néztek rá. – Ezt megint hangos nevetés követte. Móriczék maguk is édesdéden kacagtak, bár a háttérrel nem lehettek egészen tisztában. – Node most már ideje, hogy rátérjek a témára. – Scherer már nyugtalan sürgetéssel tekingetett felém, s fejével Simonyi Mária felé biccentgetett. Nem kétséges, hogy a magyar ember nagy lóbarát – folytattam tovább. – De a ló mellett van egy másik, s még nagyobb kedvence és szerelme is: az asszony. A nótájában is összehozza a kettőt. „Szép asszonynak, jónak, jójárású lónak...” – (Hirtelen megtorpantam: Eszembe jutott, hogy a nóta így folytatódik: „kár megöregedni...” „Az ördögbe is! Az öregedést mégsem illik emlegetni szépasszonyokkal kapcsolatban.) Pillanatnyi zavaromat leküzdvé mondtam tovább. – Nagy hiba lenne hát, ha ma este nem esnék szó a szépasszonyokról, a szépasszonyról is. Ha Móricz Zsigmond mellett, aki úgy lóvá tudott tenni ma bennünket, nem dicsérenénk, nem éltetnénk azt a szép asszonyt, aki – még őt is lóvá tudta tenni...

Hát ez bizony kiszaladt a számon! Meg is ijedtem tőle alaposan. Elsütöttem a puskaport. De vajon hogyan robban? A felharsanó kacagás azonban nagy megkönnyebülést hozott. Mindenki jóízűen nevetett a váratlan, bár kissé vaskos fordulaton. Nevetett, édesen kacagott maga Móricz is. Szerelmes, ragyogó szemekkel feledkezett ifjú hitvese arcába, nézte, nézte hosszan, elegen, és egész testében rázta a kacagás. Huncut cinkosság ült a szeme sarkában. Mintha csak mondta volna: „Ennek a fickónak igaza van. Ezt tette velem, csakugyan – a szépasszony”. Simonyi Mária – mit tehetett mást? – szintén nevetett a tréfán.

Most már nem is kellett – nem is lehetett tovább folytatnom. Poharak emelkedtek a magasba. Mindenki kocintani akart a művészházaspárral. Kocintottam én is. S ezzel túl is estem a személyes bemutatkozáson. (No hiszen, szépen „bemutakoztam” – nyilalt át rajtam a kétség. Vajon mit szólnak hozzá, ha majd magukra maradnak.)

Másnap azután megnyugodtam. Móriczék személyes postát küldtek értem, kedvesen hívtak magukhoz. A szálloda éttermében reggelinél ültek, s rendkívüli szívéllyel fogadtak. Nevetve emlegették tréfás köszöntőmet. Láttam, nincs bennük semmi nehezeltetés. Móricz nagy barátsággal érdeklődött személyes dolgom felől. Igen tetszett neki, hogy – miután szakítottam lelkészi pályámmal – üzletember, még hozzá: könyvkereskedő lett belőlem.

Reggeli után sétára indultunk a városban. Útközben fiatal barátaim – Móricz rajongók – csatlakoztak hozzánk. Móricz-könyveket hoztak magukkal, hogy dedikáltassák a szerzővel. Beinvitáltam őket az üzletbe. Hamarosan híre terjedt Móriczék ottlétének és sorra jöttek a dedikációk. Még aznap tovább utaztak Rimaszombatba. De a kapcsolat nem szakadt meg közöttünk. Különösen is

élénkké vált, amikor Móricz átvette a Nyugat szerkesztését s engem a folyóirat szlovenszkói gondozásával bízott meg.

JEGYZETEK

¹ Losonci Hírlap, Móricz Zsigmond és Simonyi Mária Losoncon, (1927. április hó 9-én), 2. o.

² y., Móricz Zsigmond Losoncon. Zsúfolt ház előtt folyt le mind a két irodalmi előadás. Losonci Hírlap, 1927. április 17., 16 sz., 1. o.

³ Simándy Pál, eredeti nevén Gombos Ferenc (Igric, 1891. január 5. – Budapest, 1978. augusztus 11.). Író, újságíró. A Sárospataki Református Kollégiumban tanult teológiát (1909–1913). 1913–15 között a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség utazó titkára. 1915–17-ben hitoktató Losoncon majd Budapesten. Az 1918–19-es események hatására szakított az egyházi pályával. Igricbe költözött, ahol részt vett a helyi megmozdulásokban. Emiatt 1920. januárjától augusztusig börtönben volt. 1920-tól 1931-ig Losoncon élt, ahol a város és a szlovenszkói magyarság irodalmi-kulturális életének egyik irányítója volt. A losonci Madách Kör egyik megalapítója (1923), A Mi Lapunk munkatársa (1928–29). Több munkája is itt jelent meg, így A magyar kálvinizmus útja (1927), a Síralkok könyve (Losonc, 1928) és Az elsikkadt hegyibeszéd (1932).

⁴ Simonyi Mária (Szenic, 1888. december 4. – Budapest, 1959. június 21.). Drámai színésznő. 1910-ben Feld Irén kamaraszínházában kezdte meg pályáját. Két évig Kassán és Brassóban működött, majd Beöthy László meghívására a Magyar Színház (1916), a Belvárosi Színház (1919), a Renaissance Színház (1923) szerződtette. Később csak vendéjátékokra szerződött. 1926-ban Móricz Zsigmond felesége lett.

⁵ Sörös Béla (Nemespécely, 1877. március 14. – Losonc, 1939. október 2.). Református lelkész, majd püspök. Teológiai tanulmányait Kolozsvárott, Pápán, Budapesten és Edinburghban végezte. Öt éven át a budapesti gyűjtőfogház lelkésze volt. Ezután Losoncon a református egyházközség lelképásztorra lett. Kezdeményezésére, szervezésben jött létre az 1925-ben megnyílt református teológiai szeminárium, amelynek mindenese volt. 1938-tól a Szlovenszkói Dunáninneni Református Egyházkerület püspöke lett.

⁶ Makkai Sándor (Nagyenyed, 1890. máj. 13. – Budapest, 1951. július 19.) Erdélyi református püspök, egyetemi tanár, író. Teológiai és filozófiai tanulmányai után Sárospatakon, 1918-tól a kolozsvári teológián tanított, 1922-től az Erdélyi Református Egyházkerület püspök helyettese, 1926-tól püspöke. Sokat tett az erdélyi magyarság tanügyi, kulturális és irodalmi szintjének megtartásáért, felemeléséért. A román szénátus tagjaként harcolt az erdélyi magyarság politikai jogainak védelmében. A kisebbségi küzdelmekbe belefáradva hagyta el Erdélyt és 1936-tól Debrecenben egyetemi tanár. Számos irodalmi bírálatot, vallási, etikai, pedagógiai, filozófiai tárgyú cikket, tanulmányt írt, s kiterjedt szépirodalmi tevékenységet folytatott. Főleg történelmi regényeivel vált ismertté. Az 1920-as évek Ady-vitájában – költészetét több vonatkozásban félremagyarázva ugyan, de – Ady mellett foglalt állást.

⁷ Scherer Lajos (Óverbász, 1874. szeptember 16. – Szeged, 1957. február 16.). Szerkesztő, író. 1898-ban a kolozsvári egyetem bölcsészkarán szerzett magyar-német szakos tanári oklevelet. Losoncon a református reálgimnázium egyik legismertebb tanára lett. Aktívan kapcsolódott be a helyi kulturális és társadalmi életbe. 1921-ben A Mi Lapunk címmel ifjúsági folyóiratot indított, amelynek megjelenését nem kis részben saját maga fedezte. Hasábjain a csehszlovákiai haladó írók és szociográfusok művein kívül rendszeresen megjelentek a magyarországi, erdélyi és vajdasági szerzők írásai is. Több tankönyvet, tanulmányt írt, cikkeit a Prágai Magyar Hírlapban, a Magyar Tanítóban és a losonci lapokban közölte. 1947-ben a lakosságcsere következtében kitelepítették, Nagymaroson telepedett le. Tagja lett az ottani termelőszövetkezetnek. 1954-ben nyugdíjba vonult. Utolsó éveiben műfordítás-sal foglalkozott. Feldolgozta a losonci gimnázium történetét (A 350 éves losonci gimnázium vázlatos története, Losonc, 1940) valamint a város történetét is (Losonc – egy magyar város rövid története, Losonc, 1943)

⁸ Sörös Béla

Kultúrák között

2004 októberében, decemberében és 2005 februárjában a budapesti *Balassi Bálint Intézet* „Nyelv, kultúra, művelődés” címmel 3x3 napos képzést szervezett, amelyre Szlovákiából, Csehországból, Romániából, a Vajdaságból és Kárpátaljáról hívtak meg 20 résztvevőt (könyvtárosok, újságírók, tanárok és egyéb értelmiségiek). A gondosan előkészített képzésen kiváló felkészültségű előadók ismertették korunk időszerű irodalmi, közéleti, politikai, történelmi, kulturális és társadalmi témáit, illetve nyitottak azokról, nem egyszer nagyon izgalmas vitákat.

Emellett a résztvevőknek azt is tapasztalniuk kellett, hogy alig ismerik egymást, egymás kultúráját, közösségi életét. Ez teremtette meg annak igényét, hogy a képzésnek legyen folytatása, ha arra lehetőség lesz, évente más-más helyszínen, országban. Nem kevésbé fontos célként jelölték meg azt is, hogy kialakuljon egy olyan törzsgárda, amely az ismeretek továbbadásán túl képes lesz a határokon átvelő kapcsolatok kialakítására és megszervezésére.

Az első ilyen találkozóra 2005. szeptember 1-4. között Temesváron (Románia), a *Start Tanácsadó- és Továbbképző Iroda* szervezésében került sor. Szlovákiából a losonci *Phoenix Lutetia Polgári Társulás* és az érsekújvári *Anton Bernolák Könyvtár* közreműködésével 9 fő vett részt. A képzés tartalmilag a helyismeretek, a romániai magyar irodalmi, kulturális, politikai és társadalmi élet megismertetésére összpontosult. A résztvevők megegyeztek abban is, hogy a következő évi folytatás helyszíne Szlovákia lesz, melynek előkészítését az eddigi találkozók szlovákiai résztvevői közül **Puntigán József** (Losonc) és **Kecksés Ildikó** (Érsekújvár) vállalták el. Így került a szervezők közé a *Csemadok Érsekújvári Alapszervezete*, az *Anton Bernolák Könyvtár*, a losonci *Phoenix Lutetia Polgári Társulás*, valamint a somorjai *Fórum Intézet*, a *Szlovák Kulturális Minisztérium Kisebbségi Főosztálya*, **Csáky Pál** (ex)miniszterelnök-helyettes, számos egyén és helyi intézmény valamint szervezet anyagi és egyéb támogatásával.

Az érsekújvári és losonci helyszínekkel előkészített egyhetes szlovákiai képzés tartalmilag a szlovákiai társadalmi, kulturális és gazdasági bemutatását, kiemelten az itteni magyar kisebbség helyzetének elemzését tűzte ki céljával. Ennek megfelelően választották ki a témákat és az előadásokat is. A kiemelt témakörök között szerepelt az irodalom, az anyanyelv megőrzése, a sajtó és könyvkiadás, a kulturális és társadalmi élet, valamint a gazdaság. Nem hanyagolták el a „regionalizmust”, azaz az említett városok és a régiók bemutatását sem. Az időpontot úgy választották meg, hogy az egybeessen a *Nógrádi Nemzetközi Folklorfesztivál* idejével, amely az elmúlt évek alatt a nemzetek és nemzetiségek együttműködésének és együttélésének példamutató rendezvényévé vált.

A találkozóra meghívást kaptak az addigi két találkozó aktív résztvevői és szervezői, beleértve a Balassi Bálint Intézet előadóit, valamint csehországi, ausztriai, vajdasági és kárpátaljai szervezeteket. A 20 meghívott közül ugyan néhányan, röviddel a találkozó előtt lemondták a részvételét, de

ennek ellenére valamennyi ország képviseltette magát. A legtöbben Romániából érkeztek.

A találkozó július 24-én kezdődött el Érsekújvárott. Kora este **Pénzes István**, tanár, író előadásában a város és a régió irodalmi személyiségeinek tevékenységét, életútját ismertette meg. A tartalmas előadás egy virtuális irodalmi sétát tett a régióban, végigpásztázva az Érsekújvári járás településeit déli és északi irányban egyaránt.

Az előadást követően a *Csemadok* égisze alatt működő *Verszuhatag Irodalmi Kör* – „Egy emberélet kincsei” címmel – kortárs magyar költők alkotásait vonultatta fel. A tardo keddi **Tóth Ferenc** zenei kísérete kellemes hangulatot teremtett **Vörös Péter** haiku-jai, illetve a többi kortárs költő gondolatai köré. A határon túlról ideérkezettek olyan költők

Verszuhatag

gondolatait ismerhették meg, akikről eddig keveset tudtak. Módjukban állt hosszasan eltűnődni egy-egy gondolatson, önkéntelenül is összehasonlítást végezni a környezetükben élő és alkotó költők művei között. Ezt tette teljessé a *Csemadok-székház* nagytermében megrendezett, az idézett költők fotóit, tevékenységét, műveit bemutató kiállítás.

Az est közös vacsorával és beszélgetéssel zárult, melyen a résztvevők és szervezők mellett jelen volt az érsekújvári *Castrum Novum* hetilap tudósítója, a helyi *Czuczor Gergely Alapiskola* igazgatónöje, **Novák Mónika**, Pénzes István, **H. Nagy Péter** irodalomkritikus, szerkesztő, **Juhász R. József** író, szerkesztő, **Balázs F. Attila**, az *AB ART Könyv- és Lapkiadó* igazgatója, a *Csemadok* helyi szervezet vezetőségének néhány tagja, a helyi MKP ifjúsági csoportjának képviselője. Személyesen mutatkoztak be maguk a résztvevők is.

Másnap délelőtt **Strba Sándor** tanár, helytörténész, a város krónikása vezette a várost bemutató helytörténeti sétát, melynek keretében megismerkedtek Érsekújvár történetével a városalapítástól egészen napjainkig. A séta része volt a Ferenc-rendi templom és kolostor megtekintése is. **Cirill atya** szívélyes fogadtatása a nyugalomban, csendben, a falakon túli hőség kizárásával nemcsak egyfajta felüdülést, hanem ismeretbővítést is nyújtott. A zsinagógában az érsekújvári zsidóság történelmébe nyertek betekintést. A séta során megtekintették a város jeles személyiségeinek tiszteletére állított szobrokat, köztük **Anton Bernolák** és **Széchenyi György** szobrát.

A *Bibliothéka Kaláka* magánkönyvtárban a tőle megszokott emberszeretettel **Strba Katalin** fogadta a résztvevőket

és ismertette az egyedülálló „birodalom“ történetét. Az érsekújvári Anton Bernolák Könyvtárban tett látogatás során az intézmény igazgatónöje, **Szilágyi Márta** ismertette a könyvtár történetét. Az olvasóval való kapcsolatról – felhasználva az internet-technológiát is – **Kováčič Gizella** szólt. Bemutatta az elmúlt esztendő rendezvényeit, majd a családi könyvtár részleget.

A *Művészeti Galériában* **Magda Klobučnicková** igazgatónő fogadta a csoportot, majd az intézmény ismert művészettörténésze, **Helena Markusková** vezetésével ismerkedtek meg a **Kassák Lajos** tiszteletére létrehozott emlékkiállítás, valamint az állandó tárlat és az időszakos kiállítás anyagával. A *Thain János Múzeumban* (igazgatónője, **Gudmon Ilona** közreműködésével) **Vincze László** muzeológus mutatta be a tárlatot. Andódon **Czuczor Gergely** hagyatékának a megtekintése következett, majd a Vág-parti Szímő község polgármesterének szíves vendéglátása a *Jedlik Ányos Emlékházban*. Tardoskedden a *Falumúzeumban* **Bara Mihály** polgármester derűvel és szeretettel fogadta az akkor már a melegtől kissé elcsigázott csapatot. Elmesélte a falumúzeum történetét, majd a Szent István szobor tövében a település múltját. A két nap folyamán a csapattal tartott **Chrenka Edit** szótárkészítő és kedves férje, akik nagy odaadással kísérték végig a történeteket, és aktív résztvevői voltak az eszmecsereknél. A régióbeli helytörténeti sétát Pénzes István sokrétű kalauzusa tette tartalmasabbá.

A nap este a *Kicsi Hang* együttes műsorával ért véget. A résztvevőknek kellemes élményben volt részük. Katalin és József gördülékeny, szellemes, mosollyal kísért előadásának legnehezebb része annak vége volt. A kedves páros itt is lenyűgözte a hallgatóságát – a költészet ilyen módon való közvetítésének erejét, hatását a hasonló élményben már részesülteknek nem szükséges különösebben eszetelni.

Ezt követően, egyszersmind köszöntve és elbúcsúztatva a résztvevőket, Érsekújvár polgármestere, **Pischinger Gejza** látta vendégül a *Kultúrák között* rendezvénysorozat figyelmes, türelmes, kíváncsi, derűs csapatát. Néhány óras pihenés után, a napfelkeltét követően vonaton Losoncra indult a csoport.

Losoncon és környékén számos, Szlovákiát, kiemelten az itteni magyar kisebbség helyzetét bemutató előadás várta a résztvevőket, melyek nagy részére a losonci *Kármán József Alapiskola és Óvoda* Kármán termében került sor.

A sort **László Béla** (Nyitra) nyitotta meg, aki a szlovákiai magyar oktatási rendszerről szólt. Számos statisztikai táblázaton keresztül mutatva annak eredményeit és gondjait, távlatát. Kritikusan értékelve a komáromi *Selye János Egyetem* létrehozásának körülményeit, s annak lehetséges kihatásait az elkövetkező évekre. Más jellegű, alig kutatott témát dolgozott fel szakdolgozatában és az annak alapján elkészített előadásában **Bozó Andrea** (Füle). Medvesalja határon átvéelő kapcsolatainak alakulását elemezte, beleértve a trianoni szerződésnek erre gyakorolt hatását. Az előadások sorát e sorok írója zárta, aki a vendéglátó helyszínt, Losoncot mutatta be képben és szóban. Ezt kora este városnéző séta, benne a református templom megtekintése zárta. **Böszörményi István** volt a kalauzunk. Ő volt a másnapi, jú-

László Béla

lius 27-i kirándulás kalauza is. Első állomása Alsósztregova, a Madách-kastély volt, ahol **Andor Csaba** (Budapest), neves Madách kutató Madách Imréről tartott előadást. Az író sírjánál néhány vers és részlet hangzott el **Keckés Ildikó** és **Kočkovič Péter** előadásában, majd Böszörményi István emlékezett. A szklabonyai Mikszáth-házban a ház gondnoka kalauzolt, s mutatta be az év elején átadott házat és kiállítását. A kékkői várban **Balassi Bálint**ra emlékeztek a résztvevők, s megtekintették az itt berendezett emlékszobát is. A kirándulás utolsó állomása Füle volt, ahol a Csemadok helyi szervezete várta a csoportot, s számos helyi adományozó,

Tóth Károly

szervező készített számukra élményt nyújtó vendéglátást. **Erdélyi Géza** református püspök bejelentett kérésére miatt kicsit felborult a tervezet, de végül mindennek és mindenkinek sikerült helyet találni és szót adni. A református templomban a helyi közösség tagjai, valamint **Miklós István**

esperes mutatták be a templomot és a közösség életét. A *Magyar Házban* **Hizsnyan Géza** (Rimaszombat) a szlovákiai magyar színházas rövid történetét és jelenét vázolta fel. Ezt követően Bozó Andrea vársétára invitált, s a szép napnyugta látványával a háttérben, a történelmi események bemutatása mellett néhány népdalt is elénekelt. Az est zárórészében Erdélyi Géza a szlovákiai református egyház múltjáról és jelenéről szólt.

A médiák és szlovákiai magyar tudományos élet volt a következő nap fő témája. **Lovász Attila** (Pozsony) a szlovákiai magyar sajtót mutatta be. Talán itt hangzott el hivatalosan először az is, hogy a megnyert pályázat ellenére nem ő lesz a *Pátria Rádió* főszerkesztője. **Tóth Károly** (Somorja) a szlovákiai magyar civil társadalom 1989 utáni újrandeződését és jelen helyzetét vázolta fel. **Végh László** (Somorja) ugyanezt tette a szlovákiai magyar tudományos életről, **Öllös László** (Somorja) pedig szlovákiai politikai helyzetet boncolgatta, beleértve a akkor még közelgő választások lehetséges eredményeinek elemzését is. Az aznapi előadásokat **Gyurgyík László** (Komárom) zárta, aki a népszámlálások adatain keresztül érzékeltette múltunk és jelenünk nem mindig örömet okozó statisztikai tényeit.

A napot XI. Nógrádi Nemzetközi Folklorfesztivál rendezvényein (kultúrműsor a református templomban, felvonulás, gálaműsor) való részvétel zárta. Ezeken, az előzetes információk szerint részt kellett volna vennie **I. Gašparovič**nak, a Szlovák Köztársaság elnökének is. Az elnök tár-

Sztregova

gyalt a város vezetőivel, találkozott a Fesztiválon résztvevő csoportok képviselőivel, meglátogatta annak helyszíneit is, de a felvonuláson és a gálaműsoron már nem vett részt. Maga az est jó hangulatban telt, kis csalódást okozott, hogy elmaradt a táncház, melyet a fellépő csoportok is vártak.

Nyelv és irodalom szerepelt az utolsó nap programján, melyet a rendezvény egész ideje alatt jelenlévő **Lanstyák István** nyitott meg. Előadása címe: „A magyar nyelv szlovákiai változatairól (trianonizáció és detrianonizáció)”. Bár minden részletre nem jutott idő, az elhangzottak ezúttal is számos egyet- és egyet nem értő kérdést vetettek fel. **Grendel Lajos** (Pozsony) a szlovákiai magyar irodalom néhány pillanatképét próbálta felvázolni, érezve és éreztetve a bőség zavarának meglétét. **Hodossy Gyula** a *Szlovákiai Magyar Írók Társasága* és a szlovákiai magyar könyvkiadás

fejlődésének legfontosabb állomásait vázolta fel, kiemelten szólva az 1989-es után bekövetkezett változásról. A szünetekben **Puntigán Tünde** játékos gyakorlatai enyhítették az előadások komolyságát.

A rendezvényt záró búcsúestnek a *Szabó Gyula Ház* adott helyet. Az eseménynek a lefolyásába, egy nyári zápor révén jelentősen beleszólt az időjárás is, de a hangulatot nem rontotta el. A vendéglátó **Szabó Kinga** a szlovákiai magyar képzőművészetről tartott értékes előadást. Ezután a résztvevők már a házban megtekintették a **Szabó Gyula** életéről készült filmet. A programot **Kelemen Gábor** és lányainak megzenésített versekből, mesékből és népdalokból összeállított műsora zárta. Nem maradt el a vendéglátás sem. Pohárköszöntőt Böszörményi István mondott.

A minden tekintetben tartalmas hét befejeztével, búcsúzóul a következő gondolatsort helyezték a résztvevők tarsolyába:

„A madárnak szárnya van és szabadsága,
Nekünk szülőföldünk és sok-sok tennivalónk.“

... induljatok hát, vigyétek hírül, amit itt hallottatok, tapasztaltatok.

Az érsekújvári történések szervezői, mozzatói, az Anton Bernolák Könyvtár dolgozói: Kecskés Ildikó, Kovačic Gizella, valamint a Csemadok helyi szervezet képviselői, **Berényi Margit** elnöknő és Kočkovič Péter voltak. Losoncon e sorok íróján kívül **Demján Béla**, Bozó Andrea (Fülek) és **Hajdók Hajnal** vállalták a szervezőmunkát.

A szervezők minden résztvevő nevében tisztelettel köszönik a támogatást az alábbiaknak:

Érsekújvár város polgármesterének, az intézmények vezetőinek, megszólított előadóinknak, Andód, Szímő és Tardoskéd község polgármestereinek, a rendezvényt kiadványaikkal támogató szlovákiai magyar könyv- és lapkiadók vezetőinek, a helyi és a központi sajtó képviselőinek, **Hóka László** kávéház tulajdonosnak, valamint a **Lahodek házaspár**nak. Losoncon a Kármán József Alapiskola és Óvoda igazgatóságának, kiemelten **Bial Péter**nek, a komáromi *KT Kiadónak* és a pozsonyi **Madách-Posonium Kiadónak**, akik kiadványaikat adományozták a résztvevőknek. A losonci *Nógrádi Művelődési Központ*nak, a losonci *Phoenix Könyvesbolt*nak, személyesen **Varga Tamás**nak, a *Szabó Gyula Baráti Társaság* tagjainak, a füleki cserkészeknek, a *Csemadok Füleki Alapszervezetének* és a *Füleki Református Egyházközség* tagjainak, **Fehér Zsolt** családjának és édesanyjának (Galsa) valamint Szabó Kingának, Böszörményi Istvánnak, **Csúsz Péter**nek és mindenkinek, akik bármilyen módon hozzájárultak a találkozó eredményes megrendezéséhez.

(Kecskés Ildikó érsekújvári összefoglalójának felhasználásával):

Puntigán József

Hangulatképek a Tokaji Írótaborból, gömöri szemmel

Érték és befogadás. Vannak még értékek és lehetséges még befogadás!

Három erős pillérre támaszkodhatott az idei, 34. Tokaji Írótabor közönsége. A három pillér egyike a gömöri vonatkozásokban ugyancsak bőven rendelkező **Bartók Béla**, a másik a fél évszázaddal ezelőtti forradalom, a harmadik pedig az irodalmi nevelés kérdése. E három súlyos és napjainkban talán sokszor csak inkább felületesen kezelt témában fel-

merült kérdésekre kerestek (és kaptak is) válaszokat a résztvevők. Az Írótaborban való részvételre meghívást kapni – érdekes módon – ma egyeseknek felemelő, kitüntető érzés, másoknak inkább kellemetlen helyzet. Vannak aztán olyanok is, akik teljesen normálisnak tartják, hogy minden magyarországi vagy határon túli ilyen jellegű fórumon ott legyenek. Ma szükség van arra, hogy a téma iránt kíváncsiskodók tájékozód-

janak és találkozzanak a mai magyar irodalmi élet jelentős képviselőivel, megtárgyalják az éppen időszerű témákat, az adott, inkább megoldhatatlannak tűnő problémákat.

Sok felfogás létezik, a különböző felfogások okát annyi minden előidézheti. Egy valami azonban bizonyos: nincs egységes álláspont a magyarországi irodalmi életben, közéletben. A klasszikusnak mondott közéletiség valószínűleg komoly átalakuláson megy át. Ha ma kellene, nem igazán lehetne közfelkiáltással elfogadtatni semmit. Hiányzik ugyanis a köz és a közvélemény – egyéni vélemények vannak, egyéni látásmódok. A más álláspont elfoglalása azonban nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy „aki nincs velem, az ellenem van“, miként azt a kommunizmusban az agitátor elvtársak mondták. A 34. alkalommal megrendezett Tokaji Írótabor kiváló olvasztótégely, kiváló véleménycserélő hely s ez így van, mióta rendszeresen eljárak ide, s remélem így is marad. Tokajban nagy öregekkel, igazi egyéniségekkel találkozhat a táborlakó, s persze mellette találkozhat magukat íróknak tartó, ám csupán lelkes amatőröknek mondható, sok kárt nem okozó írókatokkal, de sajnos igen nagy számban elborzasztó álzsennikkel, álentellektüel-félékkel is. Emellett teljesen normális, hogy csupán az irodalom iránti őszinte tiszteletet és vonzalmat érző tiszta emberekkel is össze lehet itt akadni. Tokaj, mint a Kárpát-medence egyik legszebb városa, csodálatos helyszín. A tábor idei nagyon feszített programja és a mindössze harminchat órára engedélyezett munkahelyi kimaradás miatt azonban csupán egy alig másfél órás sétára volt lehetőségem. Naponta legkeve-

Pillantás a résztvevőkre • Szekeres Éva felvétele

sebb hat vagy hét előadás, az előadások után azok megvitatása sok energiát követel a figyelőből. Azt mondják, Tokajban állítólag a nép-nemzeti irányvonal képviselői szoktak írótaborozni. Nem tudom mit jelent ez, mit jelenthet ez, és kinek a szemszögéből nézve kellene ilyennek látszani a tábornak. Mint arról már írtam, Tokaj nagy befogadó, elfér benne a nép-nemzetinek is nevezhető irányvonal, de a modern s urbánusként számontartott is. Azt a véleményemet, hogy talán a meghívottak sorát jobban meg kellene szűrni, továbbra is fenntartom. Viszont azt sem tudom igazán, van-e valamilyen elv, vagy „szűrő“, netán szabad a jelentkezés a Tokaji Írótaborba? Semmi gond! Mindezen kérdések ellené-

re az írótabor előadásaiából oly hatalmas mennyiségű információhoz juthatott a táborozó, amely mennyiség mellett a sokszínű, sokszor egymásnak ellentmondó vagy egymással kulturáltan vitatkozó eltörpül.

Érték és befogadás. Bartók Bélának az irodalomra kifejtett hatását hónapokig elemezhetném – kiváló előadások

tették is ezt. 1956, a félszázada kirobant magyar csoda máig sokfajta megközelítési lehetőséget ad, igazából ennek a témának a tárgyalása, elemzése során, miként a Nagyváradon megrendezett *Partiumi Írótaborban* is, ismét az volt az izgalmas, ki hogyan, milyen szemszögéből képes újat mutatni, újat mondani, másképpen megközelíteni a forradalom eseményeit, történéseit, eddig rejtve maradt összefüggéseit. Mái sok a szemszög, sok a szempont, sokfajta a megközelítés, szinte lehetetlen követni, aki viszont majd teheti, szerezz be magának az írótaboron elhangzott előadásokból elkészülő almanachot és olvassa el. Igen tanulságos lesz! Miképpen igen tanulságos a tavalyi évben elhangzott előadásokból összeállított kis karcsú könyv is, amely a József Attila-centenáriumra készült. Valóságos csemege! Külön figyelemre méltó az idei témák közt a harmadik téma, az irodalmi nevelés problémaköre. Anyaországon belül, határon túl nyilvánvalóan nagy és komoly gondok tapasztalhatók. Az alapkérdések egyike: nevelés vagy oktatás folyik-e, irodalmat vagy irodalomtörténetet tanítanak-e, mit tanul meg a valódi irodalomból a diák, kiből és hogyan lehet, lesz irodalmat szerető és befogadó ember? Egyszerre már felsorolni is sok ennyi kérdést. Pedig érdemes. Sok érzelmet felkavaró, tényfeltáró, sok kérdést feltevő volt **Kukorely Endre** szókimondó, kemény hangvételű előadása, amelyben az ún. nagybetűs életből vett példákkal (középiszolások lányok buszbéli monológjaival) illusztrálta az előadó a magyar irodalom oktatásának jelenlegi helyzetét, az irodalmi nevelésre és magának a nevelésnek az elfojtására tett

kísérleteket. Az ún. határokon túlról, a Vajdaságból **Vajda Gábor**, Kárpátaljáról **Vári Fábrián László**, Erdélyből **Egyed Emese**, az északi peremvidékről pedig jómagam mondhatuk el az irodalmi neveléssel kapcsolatos, vagy éppen annak hiánya miatti feszültségekből származó tapasztalatainkat. (megj.: a peremvidéki helyzetet elemző írás az Agóra rovatban olvasható.)

Sajnos, **Kalász Márton** hirtelen megbetegedése miatt az első este tervezett irodalmi és zenei est helyett a nyíregyházi gimnázium leánykórusa énekelt – volna. Azért írom, hogy énekelt volna, mert csupán három Bartók-feldolgozásig jutottak el, nagynevű karmesterük ehelyett – összetévesztve az írotábort egy általános iskolai nevelő koncerttel – sajnos fárasztón sokat szónokolt és borzasztó keveset mondott. A tábor második estjén **Antall István**, a *Magyar Rádió* szerkesztője rendezésében korábban már kötetben vagy sajtóban megjelent, vagy erre az alkalomra íródott szabadság-versek hangzottak el a költők tolmácsolásában. Az elhangzottakból rádiófelvétel készült, amelyet szeptember elején hallhatott a nagyközönség.

A Tokaji Írotábor elmaradhatatlan programja a borkóstolás. A *Disznókő Szőlőbirtok* és *Pincészet* ismét felejthetetlen borászati élményt nyújtott, a hangulatot hajnalig szóló é-

Emléktábla

neklésbe jellemzi leginkább.

Az idei írotábor az emlékezés falánál idén 1956-nak és Bartók Bélának állított emléket egy-egy bronzból készített emléktáblával. Ami igazán fontos tapasztalat egy írotábor után, az a megerősödött személyes kapcsolatok, barátságok. **Sturm László**, **Ködöböcz Gábor**, **Kukorelly Endre** újra felfedezte magának Gömörországot, ha másképpen nem is, a folyóirat által.

Tokajban lenni jó! Az írotábor rangját nem homályosítja el a sokszor méltatlan vita és az esetenkénti leminősítés. Gömör számára egyfajta tájékozódási pont, lehet a Tokaji Írotábor példaértékű nyitottsága, egészséges vitára és kompromisszum kialakítására ösztönző hangulata.

Szászi Zoltán

Megőrzött értékeink (IX. Nyári Egyetem – Jászó)

Az átutazó vendég avagy a néha kilátogató érdeklődő talán csak a műsorokról tud számot adni. Megemlékezés az Európát megmentő nándorfehérvári győzelem 550. évfordulójáról, Rákóczi történelmi szerepéről a hazahozatal 100. évfordulója kapcsán, **Fáy András**nak, a nemzet mindenésének a sokoldalú tevékenységéről a reformkori küzdelmekben születése kerek évfordulóján és a kommunista rémuralom elleni magyar szabadságharc üzenetéről félévszázad

Katona Tamás • Panyko László felvétele

távlátában. Vagyis emberi és nemzeti értékeinket megmentő események és személyiségek révén a magyar és keresztény örökség vállalása és a rendületlen helytállás irányába mutattak az előadók, mint **Katona Tamás**, **Pomogáts Béla** a vagy **Zombori Ottó**. Egy napot a *Vasárnap* c. családi magazin szerkesztőivel és tanácsadóival tölthettek a jelenlévők, mert eljött **Lovász Attila**, **Ferenczi Éva** és **Juhász Dósa János** is. Ám sokan a külső munkatársként bedolgozó grafológus (**Hornay Ottília**), pszichológus (**Hadas Katalin**), orvos (**Petővsky Pál**), illetve jogász (**Kovács György**) válasszaira voltak kíváncsiak. Egy másik nap a nosztalgiáé volt, régi táborozásokra és túrázásokra emlékezve, hiszen 35 éve már volt Jászón nyári ifjúsági találkozó, melynek siralmas hatósági, politikai és államrendőrségi hátteréről ma már mosolyogva lehet beszélni. A Csemadok szervezésében viszont ez lenne a 25. tábor, de a Somodiból való kényszerű átköltözés egy kicsit a jellegét és hangulatát is megváltoztatta, ezért lett nyári egyetem. Most már felesleges arról vitázni, hogy miért figyelt oda több száz ember még tizenöt éve is egy-egy előadóra, hogyan lehetett szinte a semmiből mindazt megvalósítani. Persze a régi filmeket nézve (**Kolár Péter** negyven éve készült nyolc milliméteres felvételei különösen érdekesek) a „veteránok“, vagyis akik azonosítani tudták a képeken láthatóakat, történelemmé lett emlékeiket idézték vissza. **Nagy Imre** pedig már TV-s anyagaival büszkélkedhet, hiszen díjnyertes filmet is készített az egyik jászói találkozóról. Eljött **Tóth Attila** nagyvállalkozó, **Zachariás István**, szépsi polgármestere, **Köteles László** parlamenti képviselő, **Reiter György** és **Krisztina**, **Bubenko György** vállalkozó,

Kováts Marcell zenész és természetesen **Kolár Péter** (színházigazgató) és **Boda Ferenc** (Csemadok titkár), akik a szervezés terheit viselték s viselik máig. Diákként kapcsolódtak a mozgalomba, mára pedig már unokáik is jelen lehetnek. Ez is jelzi, hogy ennek mindig volt egy családi jellege. A művelődés mellett pedig a színvonalas szórakozás is fontos volt. Jászónak már a megzenésített versek, a verséneklők találkozója ad jelleget. A **Kicsi Hang**, **Kor-Zár**, **Hornnyák Marek** és **Zsuzsa**, **Hudák Katalin** és **Kátay Zoltán** visszajáró vendégként mindig üde színfoltot, szép dallamvilágot hagy maga után. Főleg, ha az esti tábortűznél is hozzájárulnak a hangulathoz, amikor három zenekar áll össze és például valami régi Omega- vagy Illés-slágeret pengetnek el közösen, amitől a mai tizenévesek is kedvet kapnak a daloláshoz... Másik hagyományos rendezvény a gyalogtúra, melynek állandó úti célja a debreceni **Szent László-forrás**, ahol az idén egy feltárást követően a templom romjaiból egy cso-

A résztvevők egy csoportja • Panyko László felvétele

dálatos természeti templomot építenek fel. A túrázók most a faluban is megálltak, megemlékezve a temetőben nyugvó papról, **Vidasics Edéről**, aki a magyar szabadságharc honvédseregének tábori főpapja volt, és **Göresös Mihályról**, aki néprajzi tanulmányaiban örökölte meg e táj népéletét. A művelődési házban **Papp Anna** polgármester és helyi fiatalasszonyok jóvoltából kedves megvendéglésben is részeshettek. A vihar előtti melegben jólesett, hogy **Reisz András** (füleki származású, egykori iparista) meteorológus segítségével az időjárás alakulásáról és az éghajlat gyanús változásairól is beszélgethettek. Aztán a vihar a túrázókat mindenütt elkerülte.

És még ez sem elég, mert aki gyermekeivel érkezett, az is nyugodtan részese lehetett minden előadásnak, mert közben a kézművesség rejtelseibe avatták be a lurkókat (akikhez bizony gyakran a felnőttek is örömmel csatlakoztak) jeles mesterek, mint **Dienes Mária**, **Baumgartner Zsolt**, **Jókai Mária**. Lehetett agyagozni, nemezt készíteni, üvegre festeni, gyöngyöt fűzni. **Motyka Ildikó** és **Boda Ilona** meséket mondott, **Takács Editre** pedig a sötétedés utáni „rókavadászat” miatt emlékeznek majd a legtöbben. A vasárnap immár tizedik éve mindig **Jászó Napja** a **Nagyforrásnál**, ahol a színpadon a tábor résztvevői és vendégei mellett (Kicsi Hang, Hornnyák Marek, Kátay Zoltán, Kor-Zár) a környék csoportjai is helyet kaptak, mint a szépsi **Egressy Kórus**, a debreceni **Tűzikék** illetve a **péderi éneklő csoport**, amely otthon a

faluban is bizonyított már, hogy miként kell megtartani iskolájukat (a magyar iskolába íratott gyermek mellett bátor helytállásra bíztatják egymást, énekeikkel is!). Az ünnepi köszöntőt **Duray Miklós** tartotta, aki annak idején, már a hatvanas években is szervezett hasonló táborokat. **Csoltkó Jenő** pedig az idei rendezvényen nem csupán mint a helyiek lelkes szervezője, hanem a **Csemadok Kassa-környéki Területi Választmány** elnökeként is bemutatkozhatott. A jászóiak egyébként most is nagyon kitettek magukért, sokszor annak rovására, hogy ők maguk a műsorból keveset láttak (**Nagy Ágnes**, **Koronezi Gyula** és felesége megérdemlik az elismerést).

És még mindig nem szóltunk arról, hogy mi is az az élmény és hangulat, ami miatt az állandó táborlakó szomorú szívvel hagyja el a kempinget, „amit nem érthet, aki nem élte meg”. Erre csak egy válasz van, hogy jövőre jöjjön el közéjük, a tizedik jászói találkozóra, mely július 17-én kezdődik majd. A főcíme: „**Rendületlenül**”, alcíme pedig „**Vol-tunk – Vagyunk – Leszünk**”. Ez volt mindig is a táborok kormányprogramja, aminek felidézésére most talán újra nagy szükségünk lesz....!

(mml)

Bemutatkozik az Oxymoron polgári társulás

Rimaszombatban két éve működik egy polgári társulás, melynek tagjai a helyi kulturális élet fellendítését tűzték ki célul. Nevük kiválasztásánál az elsődleges szempont az volt, hogy a lehető legnagyobb mértékben utaljon a programjukban foglalt célkitűzésekre. Így esett a választás az „oximoron” szóra. Az irodalomelméletben költői eszközként számon tartott fogalom jelentése: gondolatközlés, egymást kizáró dolgok társításával. A polgári társulás vezetői ezt „közéletesítve” a társadalom különböző rétegeit, csoportjait szeretnék egy-egy kulturális program keretében „társítani”, s ezzel – egymás sokoldalú megismerésén túl – a harmonikus együttélés szépségeinek „gondolatát” terjeszteni a térségben. Egészséges – sérült, roma – nem roma, dolgozó – háztartásbeli, magyar – szlovák, fiatal – idős; alkalmat és tartalmat teremtenek a találkozósaikhoz. Készségfejlesztő műhelyfoglalkozásokban gazdag tábor, kiállításokat, kézműves foglalkozásokat, színházi és zenei fesztivált szerveznek. Tevékenységük első évében több mint háromszázezer korona támogatást kaptak a pályázataikra. Támogatóik között a **Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma** mellett ott volt a **Szlovák Gázművek Alapítvány**, az **Illyés Közalapítvány** és a **Határon Túli Magyarok Hivatala** is. 2006. szeptemberében két nagy programot is megvalósított az Oxymoron polgári társulás. „**Kézművesek hónapja**” címmel foglalkozást szerveztek nőknek, és ebben a hónapban került sor immáron másodízben a Konvergencia táborra is.

Kézművesek hónapja Rimaszombatban

A Kézművesek hónapja foglalkozás-sorozat a Határon

Tüli Magyarok Hivatalának támogatásával jött létre. A szervezők a térségben élő kismamákat, munkanélküli nőket, nevelőnőket, nyugdíjasokat és középiskolásokat szólították meg a programjukkal. Egyik céljuk az volt, hogy a kézműves-foglalkozásokon megismertessék a természetes anyagok hagyományaink szerinti feldolgozásának és hasznosításának

Gyöngyfüzés • Regina Spítalová felvétele

módjait. Volt gyöngyfüzés, gyöngyszövés, tűzzománckészítés és a batikolási technikák elsajátításának keretében a résztvevők megismerkedtek a selyemfestéssel is. A foglalkozások vezetésére a hagyományörzésben jeleskedő füleki *Motolla Műhely* munkatársait, illetve a környékbeli kézműveseket kérték meg. A majd 20 órás képzés során elkészült munkákat alkotóik hazavihették. S bár a rendelkezésre álló idő csak arra volt elég, hogy a résztvevők érdeklődését felkeltse az alkotás iránt és „beavassa” őket egy-egy folyamat rejtelmeibe, a program azt a célját, hogy tartalmas szórakozást nyújtson a résztvevőknek és közösségben tartsa őket, elváráson felül teljesítette. A képzésárón bizony nem egyszer hangzott el a mondat: „Nagyon jó volt, mikor lesz megint?”. Igény született! Erre alapozva és építve bátrabban pályáznak majd a szervezők a „folytatásra”.

Gyerektábor a Kopárhegyen

Az Oxymoron polgári társulás kétségtelenül legsikeresebb programja a sérült, fogyatékos, viselkedészavaros és gyereketthonos fiatalok tábora, mely idén másodízben került megrendezésre a Kopárhegy (Krokava) festői szep üdülőjében. A fogyatékoság más-más szintjén lévő gyerekek – egészséges társaikkal együtt – délelőtt és délután foglalkozásokon vettek részt. Szakemberek irányítása alatt képzőművészkedtek (festettek, agyagoztak, öntött gipsz-szobrot készítettek), kézműveskedtek (batikoltak, gyöngyöt fűztek, építőkockát készítettek), tanultak táncolni és ismerkedtek a színjátszással. Amellett, hogy az alkotói folyamatban önbizalmat erősítő ügyességről és kreativitásról tettek tanubizonyságot, a foglalkozások hozzájárultak a gyerekek közösségigényének kielégítéséhez is. Komoly és vidám beszélgetések, bájos és megható jelenetek helyszínei voltak, melyek mind azt igazolták, mély érzésben, ragaszkodásban, szeretetben nagyon gazdagok a kis táborlakók. A kötött programon túl minden napba belefért a labdázás, hintázás, a séta és a napozás, mert még az időjárás is kedvezett a rendezvénynek: az érkezés napját leszámítva végig sütött a nap. Volt esti disko, country-koncert, ajándék színházi előadás és szalonnasütés, egyszóval minden, ami egy táborhoz hoz-

zátartozik. S hogy mitől különleges ez a rendezvény? Nehéz megfogalmazni, de talán leginkább attól, hogy egészséges és sérült gyermekek teljes természetességgel alkotnak csoportokat, közösséget, együtt dolgoznak a feladatokon, együtt játszanak, együtt versenyeznek, együtt szórakoznak. És közben nem a „farkastörvényeket” tanulják, hanem őrizni emberi arcukat. Mert valahogy ösztönösen is, figyelmeztetés nélkül is segítik a gyengébbet, elnézőbbek, türelme-
sebbek egymással szemben.

Zsélyi Katalin

Kórustalálkozó Mezőkeresztesen

Augusztus 19-20-án ünnepelte fennállásának 150. évfordulóját a Mezőkeresztesi *Férfikar*, amely erre az alkalomra Erdélyből a sepsiszentgyörgyi *Cantus Firmus* kórust, Szlovákiából pedig a három évtizede baráti *tornaújfalusi férfi éneklőcsoportot*, valamint a szepti *Vox Columbella Ve-gyeskart* hívták meg. Rajtuk kívül a *Szerencsi Férfikar* és a *Mezőkeresztesi Kamarakórus* szerepelt. Első nap egy ünnepélyes köszöntő, díszbéd és felvonulás után a helyi művelődési házban adott koncertet valamennyi résztvevő, majd másnap az impozáns református templomban, Szent István ünnepét is köszöntve, főleg egyházzenei művekkel mutatkoztak be. A gazdag műsorkínálat mellett újabb kapcsolatok szövődtek, illetve erősödtek a korábbiak.

Horváth Sándor, a tornaújfalusi kórus részéről elmondta, hogy már a 120. évfordulón is jelen lehettek, mint vegyeskar, de mivel ilyen népes csoportjuk már a faluban nincs, ezért gyermekeik révén és a községhez kötődő sok csoporttag által a szépsiek jogos folytatói lehetnek ennek a barátságoknak. A *Vox Columbella* karnagya, **Bodnár Attila** és a kórus több tagja ugyanis tornaújfalusi származású. Bár még csak másfél esztendő a csoport, de már negyvennél több fellépést tudhatnak maguk mögött a szűkebb régióban és az ország határain túl is. Encs és Szikszó után ez a rendezvény is újabb kapcsolatokra, meghívásokra adott alkalmat, például a sepsiszentgyörgyi kórus révén.

Mezőkeresztes egyébként egy ötezer lakosú nagyközség (egykori városi rangját a történelem megtépázta), nem messze Mezőkövesdtől. Itt volt 1596-ban a magyar történelem egyik legvéresebb csatája, a török megszállás idején, és közel 30 ezer ember esett el. A kórusuk is gyászos időben, a szabadságharc leverése utáni elnyomás korszakában talán éppen azért alakult, hogy a dal erejével hirdessék az élni akarást, a meg nem alkuvást, amit **Tompa Mihály** üzenete is ösztönzött: „*Fiaim, csak énekeljetek...*”. A mezőkeresztesiek méltán mondhatják el magukról, hogy Magyarország legrégebb folytonosan működő kórusa, olyan hagyományokból táplálkoznak, melyek túlmutatnak a zeneműveken is, nemzetünk együvé tartozását és megmaradását ápolva. Ennek szellemében, a dal szárnyán, mely nem ismer határokat, sem kormányokat, gyorsan elrepült ez két nap.

(mmL)

Falunap Balogiványiban

2006. augusztus 26-án falunapra gyűltek össze Balogiványiban. A második alkalommal megrendezett ünnepi alkalom két jubileum jegyében zajlott. A református templomban tartott istentiszteleten **Ft. Erdélyi Géza** püspök köszöntötte a 70. életévét betöltött **Nt. Orémus**

Žilka József, Balogiványi polgármestere

György lelkipásztort. Érzékletesen bemutatta azt a szolgálatot, amelyet a jubiláns eddig elvégzett. A jubilánst, illetve a gyülekezetet **Cseh István** putnoki római katolikus esperes is köszöntötte. Az iskola történetét Nt. Orémus György foglalta össze. Az istentisztelet keretében fellépett

A Four Fathers Énekegyüttes a vendéglátók társaságában

a helyi férfi egyházi énekkar, illetve a gyerekek versben köszöntötték a gyülekezetet és az ünnepeltet. A másik alkalmat az emlékezésre az adta a megjelenteknek, hogy kerek száz esztendeje épült fel a helyi (egykori) iskola épülete. Gömör mindenkori legnagyobb mecénása, **Andrássy Dénes** gróf annak idején jelentős mértékű adománnyal járult hozzá az iskola építéséhez. Ez utóbbi tényre emléktábla is emlékeztet. A jelenleg üresen álló

épületben a falu egyik jeles szülöttének, a Királyhelmeceen élő **Csótó Lászlónak** a kiállítását tekinthették meg az itthoniak és a szép számban hazalátogatók, illetve megjelent vendégek.

A közös ebédet követő műsor keretében **Ujj Barbara** és **Homonnai Tamás** társastánc bemutatójának, majd **ifj. Busa Viktor** hegedűjátékának tapsolhatott a közönség. A nap fénypontját a *Four Fathers Énekegyüttes* fellépése jelentette. Az idei *Tompa Mihály Országos Vers és Prózamondó Verseny* nyitóestjén is nagy sikert aratott népszerű együttes 1995 őszén alakult. Repertoárjukon a 20-as, 30-as évek amerikai zenéje, az ún. „Barbershop Style“, világlágerek feldolgozásai, spirituálék szerepelnek. Itteni előadásukon is különböző zenei stílusok jelentek meg: spirituálék, világlágerek, magyar slágerek; a zenezámok között pedig versparódiák hangzottak el.

(zka)

Ifj. Busa Viktor

Ujj Barbara és Homonnai Tamás

Szepsi városnapok 2006 - képekben

A X. Szepsi Napok rendezvénysorozata keretében gazdag kínálat várta az érdeklődőket. Felavatták a város felújított városközpontját, nemzetközi félmaraton futóversenyt és Bódva völgyi kerékpárversenyt rendeztek, három napon át szólt a zene és ropták a táncot a színpadon, a bormúzeumban hegyaljai borok, kint a főzőverseny legjobb falatait várták az éhezőket és szomjazókat, veterán autók vonultak fel.

(Kép és szöveg: Mihályi Molnár László)

Könyvről – könyvre

Kiáltó szó. Kós Károly emlékezete. Nap Kiadó, Budapest, 2005, 317 oldal. Kós Károly önéletrajzát követően 5 fejezetbe rendezve olvashatjuk a Róla, illetve műveiről szóló írásokat, portrékat, méltatásokat, emlékezéseket, Vele készített beszélgetéseket, Hozzá intézett leveleket, Neki ajánlott verseket. A szöveges részt 13 fekete-fehér kép egészíti ki. A könyv a Domokos Mátyás által szerkesztett

Emlékezet c. sorozatban jelent meg. A kötet anyagát Dávid Gyula válogatta, szerkesztette.

G. Kovács Gyula: Egyházasközpont története. Kiadó nincs feltüntetve (Egyházasközpont önkormányzata), 2006. 204 oldal, fekete-fehér képmelléklet (10 oldal). A bőrkötésben, színes borítóban megjelent munka a medesaljai település monográfiája.

Lokális cigány közösségek Gömörben. Alcíme: Identitásváltozatok marginalitásban. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005. 126 oldal, 4 térkép. A Prónai Csaba által szerkesztett kötet (ő írta az előszót is) 7 tanulmányt tartalmaz Arne B. Mann, Prónai Csaba-Vajda Imre, Gecse Annabella, Kovács Attila, Kuchta Karin, P. Bodnár Enikő és

Pusko Gábor tollából.

Kovács Magda: A gonosz asszony hamlatára. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006. 172. oldal. A Tornalján élő jeles író 60. születésnapjára jelentette meg a kiadó ezt a válogatást korábban megjelent műveiből. Három részbe szerkesztve összesen 18 írást tartalmaz. „Milyenek Kovács Magda elbeszélései? Kezdjük tüstént egy paradoxonnal: ezek az el-

beszélések voltaképpen nem is elbeszélések. »Elbeszélőnk« ugyanis az orrunknál fogva vezet mindannyiunkat (lehet, hogy még önmagát is?), amikor igyekszik elhitetni velünk, hogy amit olvasunk, az epika. Szó sincs róla! Kovács Magda elsősorban és mindenekelőtt lírikus...“ (Cselényi László)

Lapról – lapra

Zempléni Múza. A VI. évfolyamát író társadalomtudományi és kulturális folyóiratot a Zempléni Múza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány jelenteti meg évszanként, azaz negyedévenként. A folyóirat 2006. évi első számában a Tudomány és Társadalom rovatban olvashatunk a színműíró Gárdonyiról (Cseh Gizella), Az egész életen át tartó

tanulás kihívásairól az ezredfordulón (Kraiciné Szokoly Mária), jogfilozófusok demokrácia-értelmezéséről (Szabados József), a borútról a történeti irodalom fényében (Zelenák István). Bartók Béla művészetének éthoszáról (Tóthpál József), a pataki kerémia hagyományairól (Martinák Márta) a Művészet rovatban ír, ugyanitt található Dobay Béla tanulmánya (Mécsek László, az előadóművész), Novák Valentin, Miró Kiss Ida és Magolcsay Nagy Gábor versei, valamint Szénási Miklós novellája. A Szemle rovatban Bertha Zoltán, Klapcsik Sándor és Benke György könyvismertetéseit olvashatjuk, s közreadja a szám az első 5 évfolyam tartalomjegyzékét is.

Budapest. „A városlakók folyóirata“, ahogy alcímében jellemzi magát, júliusi számában a 6-9. oldalon a főszerkesztő Búza Péter Lovas a falban címmel a 150 éve elhunyt Ferenczy Istvánra emlékezik. Bepillantást enged a hagyatékba és egyben szembesít bennünket az izgalmas mozzanatokban bővelkedő Ferenczy-örökséggel.

Critical Lapok. A „színház-világ-művészet“ alcímmel, immáron XV. évfolyamát jegyző folyóirat idei 5-6. számában a 7-11. oldalon Szakály István tanulmányát olvashatjuk a Szivárvány Színház címen. Ennek a Párizsban működött bábszínháznak volt az egyik oszlopos tagja a Rimaszombattól származó A. Tóth Sándor.

Egy kassai polgár köszöntése Dr. Kováts Miklós 70 éves

Az ünnepelt 1936. szeptember 7-én született Kassán. A pozsonyi Pedagógiai Főiskolán szerzett magyar-történelem szakos tanári oklevelet. Irodalom- és művelődéstörténész-ként jól ismert itthon és a határokon túl is. Feldolgozta a szlovenszkói magyar színháztörténetét és drámairodalom történetét, több írásban is foglalkozott szülővárosa művelődéstörténeti múltjával, ezen belül külön kötetet szentelt Kazinczy és Kassa kapcsolatának. Társszerzője egy felsőoktatási jegyzetnek, de ismert tankönyvíróként, sőt műfordítással is foglalkozott. Bensőséges ismerője iskolája múltjának, amelyet monográfiában dolgozott fel, s az intézményben látható állandó kiállítás forgatókönyvét is Ő készítette.

És most engedtesen meg, hogy egy kicsit személyesebb hangvételben folytassam.

Négy évet töltöttem Felső-Magyarország hajdani fővárosában, ahol 1968 és 1972 között voltam „magyar iparista”. A kassai magyar ipari a felföldi magyarság egyik legfontosabb oktatási intézménye. Jelentőségben legfeljebb a háború utáni komáromi gimnázium sorolható mellé. A IV. F osztályban érettségiztem, „drótos“-ként. Az alig 32 éves, tehát krisztusi korban lévő Kováts Miklós lett az osztályfőnökünk. Magyar nyelvet és irodalmat és történelmet tanított. A legtöbb tanár, a hagyományoknak megfelelően, magázott bennünket, kivételt csupán az osztályfőnökünk és egy-két tanártársa, így a szinte második osztályfőnöknek számító Pásztó András jelentett.

Amikor Kassára kerültünk, a Fő utcán, az egykori Tuzex falán még látható volt annak a fiatalnak a vére, mellette pedig emléktáblája, akit a bevonuló szovjet csapatok lőttek agyon. A tanulságok között ez is elhangzott: szép dolog márványtáblára kerülni, de remélem, nem ez az életcélotok.

Ugyancsak megmaradt az emlékezetemben egy bejegyzése a magyar nyelvi füzetembe. Dolgozatot írtunk – a témát már nem tudom felidézni. Mindössze néhány helyesírási hibát vétettem, mégis viszonylag rossz jegyet kaptam, a

következő bejegyzés kíséretében: „neked ezeket a hibákat nem nézem el!” Életem végéig elkísér ez az intés!

Első írásom az Új Ifjúságban jelent meg. Az első nyilvános előadásomat is Kassán tartottam. Ugye nem kell mondanom, kinek az útmutatása szerint?

Az ipariban ballagáskor az volt a szokás, hogy az ajándékba kapott virágcsokrokat a ballagáskor elhelyezték II. Rákóczi Ferencnek a Dóm falán lévő emléktáblájához. Mi is így tettünk. Ő és tanártársai nem jöttek oda velünk. Mint mondta: „Ti mentek – mi maradunk.”

Szenvedélyes természetjáró volt, s bennünket is rendre magával cipelt. Jártunk a Bankón, a Szádelői völgyben és még sok más helyen. Gyakorta hozta magával gyermekeit, Marcit (Kováts Marcell ma kitűnő előadóművész) és Katát.

Az akkori totalitáriánus időkben Márai Sándor tiltott személy volt. Az, hogy mégis megérint(het)ett bennünket a kassai polgárság szelleme, alapvetően Neki köszönhetjük.

Ma már, évtizedek távlatából, egyre világosabban látjuk: Ő volt az, aki nekünk – zömmel falusi, kisvárosi fiataloknak – irányt mutatott, aki szembesített bennünket a polgár város, Kassa értékeivel, az általa örökölt és vallott polgári elvekkel: becsülettel, tisztességgel, hűséggel, a más értékek iránti nyitottsággal és fogékonyssággal.

Óhatatlanul eszembe jut Mikszáth Kálmán emlékezése alma materére, a rimaszombati Egyesült Protestáns Gimnáziumra:

„Fagyos világ volt ez akkor. Minden melegség bent szorult az ilyen intézetekben. Ezek voltak még a végvárak, amelyekben magyar levegőt lehetett szívni. Ezek a férfiak, akik akkor itt tanítottak, nem afféle tanügyi bácsik voltak (ahogy most képzelné az ember), hanem az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikusok, akik óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, melyekből a hazaszeretet lombosodik ki, bűvészek voltak, akik úgy tudják mutogatni a multat, hogy benne látszik kidomborodva a jövő, próféták voltak, akikben a hit nem szétfeszülő ábránd, hanem élő fa, amely gyökereit beleereszti a fogékony gyermeki szívekbe.”

Többnyire ilyen tanárok voltak a „magyar ipari“-ban.

A Tómpa Mihály Református Gimnázium óraadó tanáraként (magam is történelmet tanítottam) elmeséltem a diákjaimnak, hogy jószerivel alig emlékszem valamire is, ami a könyvekben volt. Nem a tananyagra – az Emberre emlékszem! A személyiségével hatott. Nem csak oktatott, nevelt is!

Jó volt kassai iparistának lenni. Jó volt a IV. F osztály tagjának lenni. S hogy jó volt, abban oroszlanrésze volt osztályfőnökünknek, Dr. Kováts Miklósnak. Az „Oszti“-nak, ahogyan bizalmasan emlegettük, s akit – a korabeli, kötelezően előírt gyakorlatnak megfelelően – „Tanár elvtárs“-ként szólítottunk. Az Általa vállalt, vallott és közvefített elvekben azonban kitüntetés, megtiszteltetés volt befogadó társnak lenni.

Kedves Tanár Úr! Isten éltesse!

B. Kovács István

BIBLIOGRÁFIAI VÁLOGATÁS

Könyvek:

A kassai ipariskola száz éve. Kassa, 1972
Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában.
 Bratislava, Madách 1974
Márai Sándor. Eperjes, 1992
A Város és az Író. Kazinczy Kassája és Kassa Kazinczyja.
 Madách, 1994
Irodalom a középiskolák 2. osztálya számára. 2003
 Műford.: Bernardin de Saint-Pierre: Paul és Virgin. 1993.
 Társ szerzőként:
 Kováts Miklós – Pásztó András – Žilka, Tibor
Irodalomelméleti és stilisztikai fogalmak szótára. Slovenské
 pedagogické nakladateľstvo, 1990. 277 o. – Felsőoktatási
 jegyzet

Folyóiratokban, periodikumokban megjelent tanulmányok:

L. M. [Lányi Mihály] *Irodalmi Szemle*, 1976. 8. sz.
Kassa régi egyeteme. In: Széphalom, 1990. A Kazinczy
 Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely, 3. sz. 187-193.
Kazinczy, a kassai iskolafelügyelő. In: Széphalom. A Kazin-
 czy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely, 1994.
Egy város metamorfózisa. Európai utas 1995 (6. évf. 3. sz.)
Márai Sándor diákévei. In: Széphalom. Ünnepi kötet Kováts
 Dániel 70. születésnapjára. A Kazinczy Ferenc Társaság
 Évkönyve. Szerk: Balassa Iván, Fehér József, Hógye István,

Viga Gyula. *Kiadja a Kazinczy Ferenc Társaság.* Sátoral-
 jaújhely, 1999.

Ami egy Márai-regényből kimaradt. Gömörország, III. évf.
 (2002) 4. sz.

Virtute vintes. A kassai prémontréi főgimnázium történeté.
 Gömörország, IV. évf. (2003) 2. sz.

Képek egy osztály életéből. (IV. F 1968-1972)

Salamon Gábor Pro Natura-díjat kapott

2006. április 20-án a Föld Napja alkalmából rendezett ünnepségen Persányi Miklós, Magyarország környezetvédelmi és vízügyi minisztere Pro Natura-díjat adományozott Salamon Gábornak, az Aggteleki Nemzeti Park igazgatójának. Az 1975-ben alapított kitüntetés a legmagasabb, ami Magyarországon a természetvédelmi tevékenység elismeréseként kapható. Az indoklás szerint Salamon Gábor majd negyedszázados munkássága jelentősen hozzájárult az Aggteleki-karszt élő és élettelen természeti értékeinek megóvásához, az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság szakmai tevékenységének fejlődéséhez, a terület turisztikai fejlesztéséhez, a szlovák-magyar természetvédelmi és térségfejlesztési kapcsolatok felvirágoztatásához.

Salamon Gábor egyetemi tanulmányait a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végezte, ahol 1982-ben biológus, majd 2003-ban a Debreceni Egyetemen halászati szakmérnök diplomát szerzett. Pályaválasztásához – feltehetően – a családi indíttatás nyújtott segítséget, hiszen édesapja, Salamon Ferenc Magyarország első nemzeti parkjának, a Hortobágyi Nemzeti Parknak volt első igazgatója.

Az egyetem elvégzése után azonnal Aggtelekre került, és egy kisebb kitérőtől eltekintve (1994–95-ben a Bükk Nem-

Salamon Gábor (jobbra) • Jozef Peniaško felvétele

zeti Park Igazgatóság, majd 1995–97-ben Budapesten a Természetvédelmi Hivatal Barlangtani osztályának munkatársa volt), egész munkássága az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatósághoz kapcsolódik. Az Igazgatóság vezetését 1997 tavaszán vette át.

Bár végzettsége szerint biológus, érdeklődése már egyetemi éveitől főként a barlangokra terjedt ki. Már szakdolgozata is a Baradla-barlang élővilágával foglalkozott. Feldolgozta az elődök barlangbiológiai eredményeit, s maga is végzett kutatásokat a Baradlában.

Mint aktív barlangkutató az 1980-as évektől részt vett a

Baradlában folyó feltáró kutatásokban, a barlang teljes járatrendszerére vonatkozó felmérésben és a térségben végzett barlangfeltárásokban. Jó kapcsolatot tartott és tart fel ma is az amatőr barlangkutatókkal, ami elősegíti a hatósági, kezelői munka hatékonyságát.

Korán felismerte, hogy a barlangok védelme csak a jogszabályok betartásával nem oldható meg, műszaki beavatkozásokat is végre kell hajtani. Ennek érdekében megteremtette a mára már teljesen meghonosodott „természetvédelmi célú kiépítés” fogalmát. Figyelembe véve az ország területét, az elmúlt 10 évben a legtöbb barlangrekonstrukciós, -kiépítési, barlanglezárási, kőzetállékonysági beavatkozás az Aggteleki Nemzeti Park területén történt.

Jó kapcsolatteremtő készségének köszönhetően igazgatósága alatt megszűnt a krónikus szakemberhiány, az állandó belső konfliktushelyzet, és javult a lakosság és a térségben tevékenykedő állami intézmények természetvédelemről alkotott véleménye. A megfelelő munka- és életkörülmények megteremtésével, ügyes személyzeti politikával számos jól képzett munkatársat sikerült megnyernie, és hosszú távra a térségben tartania, valamint az Igazgatóságot a térség elfogadott, legtöbb embert foglalkoztató intézményévé fejleszteni.

A természeti értékek elmélyült szakmai ismeretén és önzetlen szeretetén alapuló, előrelátó, minden szakterület menedzselő, bátor kezdeményezéseinek köszönhetően az élő, élettelen és kultúrtörténeti értékek megóvása, népszerűsítése és bemutathatóvá tétele érdekében egyaránt elévülhetetlen érdemeket szerzett. Okos vagyongazdálkodással folyamatosan gyarapította a nemzeti park kezelésében lévő ingatlanokat, funkciót adva nekik bekapcsolta azokat a park tevékenységébe.

A fejlesztéshez szükséges anyagi fedezet előteremtése érdekében előrelátóan tervez és tervezet. Ennek köszönhetően az elmúlt években – többek között – megújult a Baradla aggteleki fogadótere; a jósvafői Tengersizem Szálló; a falu központjában található oktatóbázis; a szögligeti Szalamandra-ház. Megépült a vörös-tói fogadóközpont, elkészült a Vörös-tó – Jósvafő közötti barlangszakasz teljes felújítása, és tető alá került a Martonyi pálos kolostor.

Elve, hogy a térség fejlesztése csak összefogással valósulhat meg, így számos, projektben partneri (esetenként gesztori) szerepet vállal, együttműködik a hazai és szlovák partnerekkel egyaránt. Kezdeményezésére valósult meg az ún. Gömör-kártya, aminek segítségével a térségbe látogatók a határmenti idegenforgalmi helyeken, Szlovákiában és Magyarországon egyaránt, kedvezményben részesülnek.

Salamon Gábornak a méltán kapott kitüntetéshez szívósból gratulálunk. Bízunk benne, hogy még sokáig élvezhetjük csipős nyelvét és fanyar humorát, és a Gömörországot szeretőik érdekében kívánunk további sikeres együttműködést, hogy összefogva minél eredményesebben szolgálhassuk a terület természeti és kultúrtörténeti értékeinek, hagyományainak megóvását és fejlődését.

Székelly Kinga

Draskóczy János

Így éltem meg a második világháborút, valamint a magyar forradalmat és szabadságharcot

A háború és a németek

Amikor e világra eszméltem, még zavartalan boldogságban élhettem a csepeli református parókián, ahol édesapám volt a lelkész. Szerettem ott élni, mert szerettek és mindenki boldog volt körülöttem.

Az első árny akkor költözött kis szivembe, amikor az öcsém születése után megbénult édesanyám és kishíján belehalt a paralysisbe. Azután nemsokára jöttek a bombák. Gyerekésszel csak ezekről vettem tudomást, a háború távoli zajáról még nem. De a bombák már eljuttatták hozzám a bolsevizmus hírére. Hamar azonosítottam a kettőt. A közelünkben hullottak. Egyszer a kapunk előtt az úttestre esett egy és a légnyomás letaszította a pincelépésőn, édesapámmal együtt. Ez volt a szerencsénk, mert így a robbanás már nem ért. Később telitalálatot kapott a parókia, mindenünk odaveszett, csak a pusztá életünk maradt meg.

Budapest ostromát már Budán, a Horthy Miklós (ma Móricz Zsigmond) körtéren, rokonaink házában éltük át, szemben a Fehérvári úttal, amelyen a szovjet páncélosok bejöttek a térre. Hatvan napon át, a bombák elől rettegve éltünk a ház nyirkos pincéjében. Élelmünk nem volt, vízünk is alig. Négyünknek (édesanyámnak, két testvéremnek és nekem) egy fekhely jutott. Édesapám fenn aludt az utcai szobában, de egy éjjel – amikor „véletlenül” velünk volt a pincében – szétlőtték a szobát. Az ágyában robbant egy akna. Ezután már szűkebben fértünk el.

A házunk előtt a téren volt felállítva egy német léghárító üteg. Állandóan szóltak az ágyúk és mi a bátyámmal kíváncsiak lettünk. Előbb távolról figyeltünk, majd odamerészkedtünk és összehaverkodtunk a német tüzerekkel. Könnyen ment, hiszen ők is nagyon fiatalok voltak. Szép gépágyúhüvelyeket kaptunk tőlük. Különösen az egyik fiatal katona kedvelt, akivel később – mikor már a Fehérvári út torkolatában voltak az oroszok – a házunk padlásán találkoztunk. Francinak hívták. Géppuskával telepedett oda és nekünk is adott puskát, meg rohamsisakot. A puskára tűzhető szuronyt ma is ereklyeként őrzöm. (Nyolc éves voltam ekkor, a bátyám tíz!) Franci napokig tartotta a házat a szovjetekkel szemben. Igazi hős volt a szemünkben. Szívből sajnáltuk, amikor örökre eltűnt.

Édesapám gyakran volt távol, amikor lehetett, kiment Csepelre, a munkája után nézni. Ilyenkor mi nagyon „éltünk” mivel béna édesanyám nem tudott utánunk jönni. Jártuk az utcákat, haverkodtunk a német katonákkal, különféle kincseket gyűjtöttünk a romok között, és ha

szerencsénk volt, sorbanálltunk húsért. Nem a boltban – mert ilyen már régen nem volt – hanem tűzszünetben, valamelyik utcában, agyonlőtt ló mellett. Ez nagy érték volt éhező gyomrunknak! Az így zsákmányolt lóhúst a ház mögötti kertben sütöttük meg. Néha édesapám hozott „haza” egy-két marharépat a csepeli „bolgárkertész”-ből, amiből édesanyám finom levest varázsolt. Így történhetett, hogy nem haltunk éhen. Később tudtuk meg, hogy apai nagyapám – aki Budapest más táján lakott, szintén pincében – nem volt ilyen szerencsés. Ő a szó szoros és kegyetlen értelmében éhenhalt! Törvényszéki bíró volt. Hiába, a halál nem válogat – szokták mondani. Annakidején ez nem volt ritka jelenség „világvárosunkban”.

A „felszabadulás”

Amikor a németek visszavonultak és bejöttek a térre a szovjetek, fellélegeztünk. Nem mintha nagyon vártuk volna őket, hanem mert már nagyon untuk az örökös lövöldözést, a bombázást és a sötét pincét. Nem utolsó sorban az éhezést. Reméltük, hogy most már mindennek vége, megjött a kommunizmus! Feljöttünk a pincéből, de nem volt hová. A ház romokban állt. (Az egyik fele azóta is hiányzik.) Gondoltuk, legalább ennivalót tudunk valahol szerezni, de nem tudtunk. Emlékszem, az első napok valamelyikén jött egy szekérsor, orosz katonák hajtották a lovakat. Hadtápos szekerek voltak, kenyérral megrakodva. Amikor megálltak, odamentem az egyikhez és kértem „klebát”. Ostorcsapást kaptam kenyér helyett. Ez egy életre meghatározta a szovjetekhez való viszonyomat. Később megindultak a vidékiek Budapest felé és hozták a lisztet, cukrot, zsírt és egyéb minden jót, mi szem-szájnak ingere, de nem ingyen. Ruhaneműt és értéktárgyakat kértek cserébe. Csak az volt a baj, hogy nekünk nem maradt semmink. A rajtunk lévő ruhán és a kölcsönszalmazsákon kívül mindenünk a csepeli romok alatt maradt. Még édesapám órájáért kaphattunk volna némi ételmezt, de attól már a „felszabadulás” első napján, még a pincében megszabadított minket egy orosz katona. Ő nem adott érte cserébe semmit. Sőt! Kis híján édesapámtól is megszabadítottak minket! Egy reggel elment ételmezt keresni és csak este jött haza, üres kézzel. Elmesélte, hogy többedmagával összeretelték őket az utcán, és valami gyűjtőhelyre vitték. Ott álltak és vártak egész nap, időnként újjakkal gyarapodtak, majd estefelé kiválogatták közülük a munkára alkalmasnak látszókat. Őt elküldték, azzal, hogy öreg. Bár csak 40 éves volt, de tényleg öregnek nézett ki. Halálosan sovány és szőrös volt. (Néha haszonnal jár az ilyen kegyetlen diéta!) Egyik anyai nagybátyám – aki fiatalabb volt – rosszabul járt. Őt be is vagonírozták egy kis munkára, és a szerelvényt elindították Záhony felé. Valahol az ország keleti felében kibontották a marhavadagon padozatát és a lyukon keresztül távoztak. Többen voltak, akiket elváltak a kerekek, másokat a hátulsó vagonon utazó fegyveres örök lőttek le, de néhányuknak sikerült ép bőrrel, vagy sebesülten megmenekülni. Édesanyám már elsiratta az öccsét, mikor 2–3 hét múlva bújva megérkezett.

Egy lélekemelő élményemet szeretném itt megidézni. Édesapám fiatal csepeli segédlelkésze, **Ágai László** jártában azt látta, hogy az utcán ismerős gyülekezeti tagokat is elfognak az oroszok, és hosszú sorban terelik őket Budapest felé. Vélhetően „málenkij robot“-ra. Gondolkodás nélkül, önként beállt közéjük és elment velük a Szovjetunióba. A hírt azok hozták, akik szemtanúi voltak az esetnek. Hosszú idő után került haza, megedződött, erős lélekkel.

Más esetben egy távolabbi rokonomat, a 17 éves **Draskóczy Jolánt** szülei lakásáról vitték el. Három évig dolgoztatták a donyecki szénbányákban, majd súlyos betegen hazaküldték. Hát így bántak velünk a felszabadítóink, akiktől sokáig nem tudtunk megszabadulni. Nem bírtuk az éhezést Budapesten, visszamentünk Csepelre, a romjaink közé. A gyülekezet tagjai segítettek egy lakható helyiséget varázsolni a rombadólt házban, elláttak minket a legszükségesebb holmikkal és némi élelemmel. De a felszabadítók itt is megtaláltak. Egyéni akcióik során gyakran kutattak a parókián és a templomban. Elvitték a harangköteleket, összetörték tüzelőnek a templom padjait, elvitték a „csendes éj“-t muzsikáló és közben forgó karácsonyfa-talpukat, amit a romok alól ástunk ki és számos egyéb „kedves“ dolgot követtek el. Közben úgy viselkedtek, mint a gyerekek. Mintha mindezeket játékból csinálták volna. Humoros élményszámba ment, amikor az egyik családtól ajándékba kapott, pedállal hajtható gyermekocsimba beleült egy orosz katona, háta mögé tette a géppisztolyát, búcsút intett és elhajtott vele. Többé nem láttuk. Hirtelen nem tudtuk, nevéssünk, vagy sírjunk. Hát nevettünk, úgy könnyebb.

Nem volna igazságos tőlem, ha elfeledkeznek egy pozitív élményemről, ami egy orosz katonasizthez fűződik. Hadnagy volt és **Nikolájn**ak hívták. Egy baptista prédikátor fia. Estéknként járt hozzánk és szüleimmel közösen olvasták a Bibliát, imádkoztak és beszélgettek. A nyelvi nehézségek ellenére megható barátság fejlődött ki közöttük. Egy éjjel felzörgetett minket, búcsúzni jött. Elvezényelték Csepelről. Szüleim emlékirataiból tudom, hogy vacsorát készítettek neki utolsó tojásukból és hagymájukból. Hajnalban ment el, azóta nem hallottunk róla. Ebben az időben számos más orosz katona is megfordult a parókián, lelki segítséget kérve.

Kalandokat kereső életem állandó veszélyben volt. Bokrok alján, romok között sok kisebb-nagyobb éles lőszer és kézigránát kallódott, amelyek izgatták a képzeletemet. Pajtásaimmal rengeteg lőszert „hatástalanítottunk“, vagyis szétszedtük azokat és a lőport veszélyes játékaikban használtuk fel. A kézigránátok kiélesítését is megtanultam az idősebb fiúktól és célba dobtunk. Egyszer túl közel robbant az egyik, de a pillanatnyi ijedtségen túl nem lett semmi bajom. Ez a nemzedék nagyon korán ismerkedett meg a fegyverekkel és az intézményes gyilkolással, ami a viselkedésében még egy évtized múlva is (1956-ban) megmutatkozott.

Így érkezünk el „boldogságunk kapujába“, a hazai bolsevizmushoz.

„Felszabadítva“

Édesapám továbbra is politikamentesen szolgálta és hirdette Isten igazságát a csepeli gyülekezetben. Határozottan utasított vissza minden olyan közeledést a politika részéről, amely fel akarta őt használni a saját céljaira. Az – mint várható volt – tüske, majd gerenda lett a szemükben. Egy „békepap“ (az olyan lelkész, vagy magasabb beosztású egyházi személy, pl. püspök, aki behódolt a kommunista rendszernek és kiszolgáltta azt) közreműködésével 1950-ben megfosztották palástjától, és hivatalnokká degradálták az *Egyetemes Konventen*. Többé nem végezhetett templomi igehirdetői szolgálatot. Haláláig nem gyógyult ki abból a lelki sérülésből, amit ez a trauma okozott neki. Azokban az években számosan tűntek így el a „süllyesztőben“ a békepapok aszisztálása mellett. Ez a meg hasonlóság nagy bűne az akkori kereszténységnek, de főként az esküjüket és hitüket megtagadó papoknak.

El kellett hagynunk az annyira szeretett csepeli otthonunkat és budapesti lakásokba költöztettek bennünket. A harmadik bizonyult véglegesnek. Súlyos teherként nehezedett ránk a szegénység. Édesapám tisztviselői csekély fizetéséből éltünk öten. Édesanyám egész életére béna maradt, nem tudott dolgozni tanári hivatásában. Szerencsére a továbbtanulásunk elé nem gördítettek akadályokat, így előbb a *Lónyay utcai Református Gimnázium*ba, majd állami iskolákba jártunk. Szegénységünk emlékeként maradt meg bennem az, hogy 1951 telén nem volt kabátom, ezért a hideg ellen 2–5 gyapjúinget vettem magamra, amelyeket segélycsomagban kaptunk. Szegénységünk egyik példjaként említem, hogy ünnepnapokon, ha tojásrántottát készített nekünk édesanyánk, akkor az 1–2 tojást liszttel és vízzel szaporította, hogy mindhármunknak elég legyen! De ennek a sok nélkülözésnek később édes gyümölcse termett! Megtanultam szerényen élni, soha semmit el nem pazarlóan. Megtanultam örülni annak, ami van, soha nem követelőztem, hanem inkább dolgoztam az iskolaszünetekben. Megszerettem a szabadban végzett vidéki munkát, már 17 éves koromban „bandában“ arattam, lóval szántottam és vettem. Később, debreceni egyetemista koromban is önellátó voltam; méncsikók belovaglásával és vagonkirakással kerestem meg a szükségeset. Eljegyzési gyűrűkrevalót is egy nyári munkán szereztem meg. Lehet, hogy kevesen hiszik, de egy életre szóló nagy hasznát láttam ennek a szegénységnek! (Jókai szegény gazdagjai és gazdag szegényei jutottak eszembe. Az, hogy az az igazi szegény, aki lelkében szegény és nincsen hová felülemelkednie. Bizony, nem az anyagi, hanem a lelki szegénység teszi nyomorulttá az embert.)

Hatalmas pofonként ért, amikor harmadikos középiskolás koromban kicsaptak az állami iskolából. Visszatekintve, két okát látom. Egyik az, hogy becsületes voltam, a másik pedig a klerikális származásom. Egy egész osztály kicsinyes turpisságát csak ketten mertük vállalni. Kommunista, népi káder igazgatóm kollektív szabotázs akciónak minősítette az esetet. Társam, akinek apja falusi párttitkár volt, maradt, nekem mennem kellett. Az egészben az

bántott legjobban, hogy édesapámnak okoztam megalázó helyzetet. Szerencsémre egy másik iskolában édesapám régi tisztelője volt az igazgató, **Koperniczky István**, aki azzal átvett. Más esetben nem érettségizhettem volna. Egyik korábbi tanárom, **Vizler Ernő** később az egyetemen is oktatóm lett, és egy este meghívott magához vacsorára. Elmondta, hogy a tantestület előtt nyilvánvalóvá vált az ártatlanságom, amit a tanulóársaim vallomása is alátámasztott, de az igazgató hajthatatlan volt. Számos értelmiségi származású fiatal így vágtak el a továbbtanulás lehetőségétől. Nem az értelem és a tudás volt a fontos, hanem a származás. Akinek „nem megbízható” a származása, az inkább ne tanuljon. Félelem keltette agresszivitás uralta a rendszert. Üldözték a gondolkodó értelmiséget, nem bíztak meg bennük, pedig nagyobb emelhetek volna az ország sorsán, mint az iskolázatlan „jó káderek”. Később megismertem olyan igazgatókat, olyan intézményi, helyi és országos vezetőket, akik nem régen még egyszerű kétkézi munkások voltak, mindenféle vezetői tapasztalat nélkül és ezek mérnököket, tanárokat felügyeltek, „irányítottak”, szakmailag is. Ne essék félreértés! Nem a fizikai munkát nézem le, sőt, igencsak becsülöm, de mindent a maga helyén... Úgy haladhat előre az ország szekere. A rosszul értelmezett egyenlősdi, a hibás értékrend olyan feszültségeket gerjesztett a felszín alatt, amelyek akumulálódva – és más tényezőkkel kapcsolódva – 1956-ig vezettek.

*

A magyar forradalom és a szabadságharc

Ebben az időben egyetemi hallgató voltam Debrecenben. Itt éltem át a forradalmi hangulatot, majd Budapesten a szabadságharcot. A sors iróniája, hogy az egyetemeken honvédelmi ismereteket is tanítottak, így némileg felkészülten ért minket a fegyveres harc. Ha ehhez hozzáadom a háborús élményeinket, akkor igazán „profik” voltunk.

Amikor Budapestről megérkeztek a forradalmi hírek, összeült az egyetemi ifjúság, különféle bizottságokat alakítottunk és felelősöket választottunk. Óriási és egységes volt a lelkesedés, a tenniakarás. Tanáraink többsége és a *Honvédelmi Tanszék* oktató katonatisztjei a diákság mellé álltak. Később ez utóbbiak vezették az oly sok véráldozattal járó fegyveres harcot a szovjet gépesített gyalogság ellen.

Már a forradalom első napjaiban megalakult a városi *Nemzetőrség*, elsősorban a rend fenntartása céljából. A Nemzetőrség tagjai igazolványt és eligazítást kaptak. Számos egyetemi társammal együtt én is nemzetőr lettem. Később azt a megbízást kaptam, hogy egy teherautókból álló konvoj egyik gépkocsiját kísérem el Budapestre. A teherautók liszttel voltak megrakva, amit a debreceniek küldtek a fővárosban harcolóknak. Mindegyik teherautót egy nemzetőr kísért, az első autón a szállítmányért felelős parancsnok. Éjszaka lett, mire Hatvanba értünk, a *Városi Tanács*on működő Nemzetőrséghez. Ott a vezetők tár-

galt a helybeli nemzetőrökkel, majd megköszönte a szolgálatunkat és hazaküldött minket, mondván, hogy majd másnap a hatvani nemzetőrök kísérik tovább a szállítmányt Budapestre. Mi – úgy tudom – mindnyájan budapestiek voltunk. Ki hogy tudott, elindult haza. Két nap után én is hazaértem. Akkor már október utolsó napjait jegyeztük.

Végigjártam a korábbi harcok főbb helyszíneit, a Corvin közt, a Széna teret és a kettőt összekötő körutat. Bizony szomorú volt a látvány. Ijesztően emlékeztetett a háború utáni városképre. Meglepett a Corvin köziek leleményessége. Mindenekelőtt az, ahogyan az ágyúikat beállították. A két páncéltörő (elforgatva) egyszerre tudta tűz alá venni az Üllői utat és a József körutat, anélkül, hogy azokat az érkező harcokcsik előre észrevették volna. Később hallottam, hogy a körúton haladó villamos felső vezetőjét a tankokra eresztették (?) ezáltal halálos áramütést okoztak a bennülőeknek.

Az utat róva elgondolkodtam azon, hogy miért is küldtek minket haza Hatvanból, amikor ügyis Budapestre igyekeztünk? Borzasztó gyanú ébredt bennem. Mái sem sikerült megtudnom az igazat, de az az érzésem, hogy valakik ellopták a szállítmányt. Érzésemet megerősítette, hogy később több hasonló esetről hallottam. Az igazat megvallva, nem voltunk elég körültekintőek és az ellenőrzés szinte nulla volt. Mindenki benn a jóindulat és a segíteni akarás tombolt és a vámszedőkre nem gondoltak.

November első napjait egy közeli faluban töltöttem ismerőseimnél. A fővárosban és vidéken egyaránt vihar előtti volt a csend. Érezni lehetett, hogy hamarosan történik valami. A rádió jelentkezésre hívta *Maléter Pált*, a forradalmi kormány honvédelmi miniszterét, aki még nemrég a *Kilián laktanya* parancsnoka volt. Előző napon tárgyalni hívták a szovjetek, de nem tért vissza. Később ismertté vált, hogy törbeccsálták, elfogták (hogy ne tudja vezetni a szabadságharcot), majd törvénytelen módon kivégezték.

November 4-én hajnalban **Nagy Imre** tragikus hangvételű rádióbeszédére ébredtem. Közölte a nemzettel, hogy a szovjetek nagy erővel megtámadták Budapestet és csapataink felvették ellenük az egyenlőtlen küzdelmet. Azonnal kerékpárra ültem és reggel 6 órakor már a fővárosban voltam. Amikor az Árpád hídon átkerekeztem Budára, már lőttek utánam egy orosz tankból. Egyenesen a Széna térre mentem és jelentkeztem **Szabó János** bácsinál, aki a tér parancsnoka volt. Dobtáras géppisztolyt, bőséges municiót és kézigránátokat kaptam. Kezelésüket már ismertem. Első látásra feltűnően kevesen voltunk, de később többen jöttek. A korábbi védők ugyanis már részben szétszéledtek. Az amatőr rádiók híreit átvéve a *Szabad Európa Rádió* minden 18-50 éves férfit fegyverbe szólított. Az elsősegélynyújtásra kiképzetteket pedig a kórházakba hívták. A védekezésre készülve meglepetten tapasztaltuk, hogy az egyetlen páncéltörő ágyúunk használhatatlanná van téve. Valószínűnek láttuk, hogy a 4-ét megelőző napokban tették ismeretlenek. Bizony, ez nagyon megkönnyítette a hamarosan érkező szovjet harc-

kocsik dolgát.

A teret védő fegyveresek többsége fiatal diák volt. Főként az utcák torkolatában helyezkedtünk el, ahol jobban védve voltunk a tankok gépfegyvere ellen. A „mesterlövészek“ távcsöves puskáikkal a tér keleti felén lévő emeletes ház kéményei mellett bújtak meg. Feladatuk az volt, hogy a tankok nyomában megjelenő, vagy a felgyújtott tankból menekülő orosz katonákat lőjjék ki. Bár voltak közöttünk idősebb, a fegyveres harcban tapasztalt felnőttek is, így is történtek balesetek. Pl.: egy diák fiúnak – aki kukoricagránát kötegekkel robbantotta a láncfalakat – a derekán robbant a gránát. Vagy egy diáklány – szanitéc munkát végzett fehér köpenyben – a legnagyobb tűzben szaladt ki az útra menteni egy sebesült gyereket a tankok elől. Mindkettőjük ott maradt, holtan. Hiába, a lelkesedés, a bátorság és a hazaszeretet nem pótolhatja a tapasztalatot. Ez utóbbi nagyon hiányzott és ez okozta oly sok fiatal értelmetlen halálát.

November 4-én és 5-én elkezdődött a harc a Széna téren. Az első rohamot még visszavertük, de ezt követően olyan aknazáport zúdítottak ránk, amitől azóta is rémálmaim vannak. Nyilvánvaló volt előttünk a hatalmas túlerő, ami ellen géppisztolyokkal és kézigránatokkal nem lehet eredményesen küzdeni. Budapest más területein is hasonló volt a helyzet. Ráadásul még a szovjet repülő is támogatták a földi harcokat. Gépfegyvereztek és bombáztak. Szabó János közvetett parancsára visszavonultunk a budai hegyek felé. Hatodikán már szovjet harcokocsik sorakoztak a Széna téren. Megszűnt a szervezett ellenállás, de „búcsúzóul“ még egyszer rajtuk ütöttünk. Ezt követően végleg visszavonultunk a budai hegyekbe, de másnap már a nyomunkban voltak. Tankokkal és gépesített gyalogsággal vettek üldözőbe és úgy tűnt, helyi ismerettel rendelkezők (feltehetően ÁVH-sok) vezették őket. Nagy erdei csata alakult ki, ahol a harcokocsiknak, szerencsére, kisebb szerep jutott. Délután 4 órától késő estig szóltak a fegyverek. Akkor elvonultak, úgy tűnt, hogy az éjszakai harcot nem akarták vállalni.

A mi csoportunk elég szervezettlen volt, de máshol, pl. Nagykovácsi környékén hatékonyabb, jól irányított ellenállás volt. Oda igyekeztünk, de elvágták az utunkat. Kilátástalannak ítéltük a helyzetünket. Mintegy huszan maradhattunk, a sebesültekkel együtt és a municiónk is fogytán volt. A csoportunk egyik fele elrejtette a fegyvereit és hazaindult, a másik fele – én is – egy korábban szerzett katonai terepjárón elindult a nyugati határ irányába, azzal a szándékkal, hogy átmegyünk Ausztriába. Úzóttak, fáradtak, éhesek voltunk. Budapesttől nem messze, egy kis faluban megálltunk, ahol enni, inni kaptunk és jó emberek vettek körül minket. Valahol zene szólt, nem tudom milyen forrásból, de egyszer a *Szózat* hangjaira váltott. Ketten úgy döntöttünk, hogy visszafordulunk. Másnap már otthon voltam.

Végigjártam a korábbi harcok helyeit. A Vérmezőn sok tank, aknavető és ágyú volt felállítva tűzkész állapotban. A körúton több ház bombatalálattól összeomlott, vagy kiégett. A Kilián laktanya is romokban, az *Iparművészeti*

Múzeum is kiéve, az utcákon a hullák már kezdték árasztani jellegzetes szagukat – nem sorolom tovább. Az a hír járta az utcákat, hogy árulás történt. November 5-én ugyanis azt a parancsot kapta a katonaság, hogy karbantartás céljából minden ágyút szét kell szerelni. Ezért volt hát harc képtelen november 4-én a Széna téri páncéltörőnk.

Budapest csak lassan csendesedett el. November végéig lehetett még hallani a fel-fellángoló harcok hangjait. A város tele volt olyan plakátokkal, amelyek passzív ellenállásra szólították fel a lakoságot. A munkásság számos helyen még sokáig sztrájkolt és álltak a tömegközlekedési eszközök is. November 23-án a forradalom kitörésének emlékére néma tüntetéssel és harangzúgással emlékezett Budapest. Itt szeretném említeni, hogy felújíthatnánk az emlékezésnek ezt a szép megnyilvánulását. Október 25-én, a forradalom emléknapján, vagy november 4-én, a nemzet gyásznapiján harangzúgással emlékezünk országszerte a nemzet feltámadására, illetve hősi halottainkra!

Lassan halotti csend telepedett az országra. Még sokáig olvashatták a járőkelők a plakátokat, feliratokat, amelyeket a magyar forradalom és szabadságharc elsíratói hagytak mementóul. Egy körúti ház falán ez volt olvasható: *„Vajon meddig uralkodnak Kádár Apró Dögei?“*

Egy budapesti, akasztófahumorról megáldott polgár pedig ezt a plakátot ragasztotta ki a Mártírok útján (Margit körúton):

„Budapest polgárai! Vigyázzatok! Tudomásunkra jutott, hogy az országban 10 millió függetlenségre és szabad szólásra elszánt ellenforradalmár garázdálkodik.

Budapest arisztokrata negyedeiben (Csepelen, Angyalföldön) több tízezer horthysta katonatiszt, földesúr, gróf és bíboros, akik munkásnak álcázzák magukat, barrikádokat építenek és nagy gyilkolást visznek véghez. Az életben maradt kevés becsületes dolgozó a minap kormányt alakított. Munkások! Elvtársak! Dolgozzatok, mert végem van! Hazaárulásból tengetem életemet. Először vagyok a miniszterek tanácsának élén, engedjétek, hogy pozíciómban maradhassak! Tekintsétek családomat, 20 páncélos hadosztályomat és becsületességben megőszült fejemet.

Kádár

A magyar szabadságharc utolsó ütközete – tudomásom szerint – december 2-án, vasárnap volt a budai hegyekben. Két hullámban vonultak fel a gépesített gyalogsággal megerősített szovjet páncélos alakulatok.

Ne szűnjöttek meg emlékezni és emlékeztetni a nemzetnek e nagy és spontán összefogására, mert naponta volna szükség, nagy szükség arra, hogy egy akaratlan tudjunk szólni és cselekedni, ha kell áldozatot is vállalni egymásért, a hazánkért.

Egy akkori diák-forradalmár így emlékezett vissza november 4-ére, az utolsó felvonásra:

Gyászol, sötét
borult az ég,
aknatűztől
lángol a lég.
Oh, szabadság,
ne hagyj el még!

Olyan jó volt
rádtalálni,
karjainkat
feléd tární,
sasszárnyakon
messze szállni.

Sasok voltunk
mindhiába.
Bátor sasok
lelőtt árnya
hullott le a
véres sárba.

Elfogyott rég
mind, ki mert még,
vére elfolyt,
már hideg jég.
Szabad vágunk
kis kanóca
ráégett a
gyertyacsonkra.

A láng kialudt,
a keleti szél
viszi a hamut,
nyugat felé.

Az idegen hatalmak a hazaárulók segítségével ismét vérbefojtották a nemzet fellángolását. A megtorlás most sem váratott magára. Kivégzésekről, bebörtönzésekről, tömeges deportálásokról tudunk. Akik elkerülték ezt a szomorú sorsot, azokat spiclik, informátorok hálózata, vagy maga a rendőrség figyelte. Édesapámat is kilenc hónapra át rendőri megfigyelés alatt tartották, fogalmunk sem volt, miért. Soha nem vett részt semmi politikai tevékenységben. Talán két nagyobbik fia miatt, akik résztvettek a harcokban?

Meglepő a számomra, de engem nem ért semmi retorzió. Befejezhettem az egyetemet, sőt egy másikat is, képzettségemnek megfelelő, általam választott munkát végezhettem, minden zaklatás nélkül. Néha ugyan felhívták a figyelmemet arra, hogy jobban teszem, ha tartom a számat és, hogy örüljek... de ezek többnyire párttitkárok, vagy effélék voltak. Ez volt a dolguk.

Először akkor mertem nyíltan beszélni 1956-ról, amikor felcseperedő gyermekeim kezébe akadt valahol egy broszúra. Az volt a címe, hogy *A Széna téri banditák*. Megkérdezték, kik voltak azok valójában? Spontán, gondolkodás nélkül mondtam, hogy én is közéjük tartoztam.

Csak ezt követően villant át az agyamon: nehogy bajt hozzak a fejükre! De ezután elmondtam nekik az igazságot, mert addig csak hazugságokat hallottak róla mindenhol. Az iskolában is. Pedig nagy bűn a történelem tudatos, érdeklényített meghamisítása és a fiatalok félrevezetése. Akár az iskolában, akár otthon. Ezt nem vállalhattam.

*

Már nem sokan élünk és szólhatunk a szemtanúk hitelességével arról, hogy mi is történt 1956-ban. Ezért fokozott kötelességünk ébren tartani a lángot a nemzet lelkében, emlékezetében. Erre kötelez nemcsak a sok hősi halott és mártír emléke, hanem a haza iránti szeretet is. A forradalom, majd a szabadságharc ugyanis az összefogásról, a nemzetegységről szólt. Hová lett e két nemesveretű tulajdonsága népünknek? Bizony, nem tudom! Felülkekedett az egyéni haszon hajszolása, az egymás könyörtelen marcangolása és közben a nemzet széthullásának vagyunk tanúi. Ezért volt annyi áldozat? Elbírja ezt a lelkiismeret? Szólj! És tégy valami nemeset, felemelőt! Mert ha csak sunyítasz és azt gondold, majd elmúlik, bűnös vagy, szemétdombra való! Azt üzenem a tusakodó pártoknak és állami vezetőknek: tartsatok önvizsgálatot! Túl sok a szemét a tarsolyotokban! Erre nincsen szüksége a nemzetnek, amelyet képviselni, felelősséggel vezetni vagytok hivatottak. Szolgáljátok hát alázattal és becsülettel! S a haza ismét fényre derül.

Szászi Zoltán

Múzsák, munkakönyvvel sorban állva

Szép alakú lányok. Kilencen álldogálnak a folyosón, hajuk bekötve, munkaruha rajtuk, mellettük a takarításhoz szükséges szerszámok, szerek, felszerelés. Nem könnyű munka a monitoroktól ionizált levegőjű iroda lomját eltakarítani. A jövőt illető kilátásokról pedig annyit, lassan beállhatnak a sorba, munkakönyvvel a kézben, mint anno és várhatják a jobb sorsot, vagy esetleg emigrálhatnak a nyugatibb európai részek felé, talán ott még van irodalom és lehet valamit továbbadni is belőle. Falanszteri kép, nem ez a valóság még teljesen, de lassacskán már közel fogunk állni hozzá.

Irodalmi nevelésről, szlovákiai irodalmi nevelésről kellene szólnom. Szempontkeresés. Mint szlovákiai magyar nemzetiségű állampolgár, mint ott írni próbáló ember, képes vagyok-e erre? Nem tudományos szempontok szerint, csak megélt tapasztalatok alapján talán megpróbálkozhatunk egy kisebb elemzéssel.

Ma számomra már az eleve kérdés, hogy nevelés vagy oktatás folyik-e az iskolákban? Néhány kevésszámú pozitív példát leszámítva, úgy gondolom, nincs is igazán nevelés, csak oktatás. A pedagógust nem hibáztatom, nem

hibáztathatom érte. Nem hibáztathatom, mert alulfizetett, motiválatlan, ha pedig ki akarna törni az egyenszürkéből, általában értetlenség, akadályok, gátak várják. Miért vállalkozna hát rá? Az alaptanterv értelmében nincs is ideje, az osztálylétszámok és egyéb objektív körülmények miatt pedig esetleg nincs energiája arra, hogy neveljen és ne csak oktasson. Számtalan fáradt, megfáradt, megkeseredett pedagógussal, tanáremberrel találkozva azt kell leszögeznem: az alapiskolában tanítók, de a középiskolákban tanítók többsége is főleg rendfenntartói feladatokban reked el, behavazódik mindenféle szamárságok kimutatásába, dolgozathalmokat javít, esetleg néhány megszállottabbja versenyre készít fel gyereket s emellett elmélyülésre, igazi nevelésre vagy nem marad idő, vagy olyan az emberanyag, hogy arról a legjobb szándékú nevelési hatás is leperog, pláne ha irodalomról, magyar irodalomról van szó. Nem gondolkodnak, nem olvasnak, nem beszélnek a gyerekek, fiatalok, legalábbis nem az elvárásaim szerint. Múltkoriban a székesfevárosi metrójában utazva két lépésnyire tőlem két fiatal beszélgetett. Beszélgetett? Szókincsük megállt mondjuk kétszáz szónál, ebből száz a számítógépes és a maroktelefonok használati utasításait tartalmazó szakszótárból kiolvasható, a többi méla szleng. Ami nem volna baj, ha csupán sajátos nyelvként használnák és másképpen, tehát normális magyarsággal is kommunikálnának, de nem így van, mert a kétszáz szóval megértetik magukat egymással és a világgal is. Nincs szükségük verbális kommunikációra, mert egyre nagyobb teret nyer a képi kommunikáció.

Ha elragadtatnám a fantáziám, akkor azt kellene mondanom, még néhány évtized és a magyar nyelv hangjaiból kialakult, ugatásszerű, a neandertáli ősember kommunikációs szintjének megfelelő nyelven fog egymásra ugatni a fél nemzet, miközben valamilyen elektronikus ketyerén jeleket küldözgetnek egymásnak. A másik fele esetleg nem teszi ezt, mert meg sem érti, hozzá sem férhet a műszaki bigyókhoz.

Itt lenne a felelőssége az irodalmi nevelésnek, hiszen gondolkodni és beszélni kellene elébb megtanítani az embereket. Már megint itt tartunk?! Itt, és lesz még ez feszebb is. Ha nem kívánatos az, hogy művelt fők éljenek egy országban, akkor a folyamat megállíthatatlan. Kérdés, kívánatos-e a jelenlegi politika szempontjából a műveltség, a magyar műveltség Szlovákiában vagy annál jobb, ha minél több szellemileg félállati sorban, segédmunkási végzettséghez elegendő tudással és műveltséggel rendelkező szlovákiai magyar állampolgár lesz? E kérdésre még nincs válasz, minden lehetséges minálunk, miképpen annak az ellentétje is.

Félretéve a politizálást, visszatérnék a nevelés kérdéséhez. A kimondottan nevelésellenes tanterv, a teljesítménycentrikus létszámlelet és az eredményközpontú oktatási rend nem segíti az irodalmi nevelésre vállalkozókat. Ennek ellenére mégis vannak szent bolondok, akik bevállalják tanárként, közéleti emberként ezt a feladatot. Módszerük igen eltérő. Van, aki tanárként kisebb-nagyobb létszámú csoportokkal foglalkozik szabadidejében; van aki

megpróbálkozik az iskolai oktatást ember és diákközpontúvá tenni, blokkban tanítani irodalmat, művelődéstörténetet, történelmet, művészettörténetet, esztétikát, filozófiát és nem melleleg emberség és magyarságtudatot; van aki íróként, költőként nyári táborokban néhány gyerek számára felnyitja a csillagkapukat a magyar irodalom csodás galaxisrendszerét bemutatva; van aki könyvárusként a betérő, igazából még céltalan vásárlónak nyom a kezébe igaz értéket; van aki kiadóként ezeket az értékeket teszi a polcokra; van aki mindennapjait éli az irodalom vonzásában és ezzel mutat példát; van aki megszállott könyvtárosként beinvítál, leültet és megismertet tucatnyi gyereket a csodák birodalmával. De kevesen vannak, nagyon kevesen ezek az emberek!

Van olyan is, aki családi és magánéletét áldozza fel, van aki iskolai pozícióit engedi el, csak azért, hogy normális, emberi kapcsolatokat teremtsen diákjaival, azokat ne csupán oktassa, hanem nevelje is. Egyre kevesebben vannak ugyan az ilyenekből, de tapasztalat, hogy még vannak. Néhány szakközépiskolában már nem is lenne magyar oktatás, ha ők nem lennének. Az irodalmi nevelés kérdése ezért lehet és lesz egy hatalmas kérdés.

Mit is értsek azonban irodalmi nevelés alatt? Ez is tisztázandó! Irodalmi műveltséget szerezni csak olvasással lehet. Olvasni kell hát megtanítani a népet. Ha már olvasni megtanult, ott a felelősség, mit is olvassunk vele. Itt kezdődik az igazi dilemma. Persze, hiszen egyenként kell, kellene elbírálni minden esetet, mert minden versnek, szövegnek pillanatnyilag e sárgolyón másodpercenként hatmilliárdnyi féle olvasata lehetséges. Egy másik másodpercben megint hatmilliárdnyi és ezt szépen lehet szorozgatni a végtelenségig, de az emberi élet véges, így hagyjuk, elég ezt egyszer átfutatni az agyunkon. Mit lehet hát tenni? Hol van itt helyes út? Van-e út? Lehet-e egyáltalán irodalomra nevelni gyereket, fiatalat avagy felnőttet? Meghatározható-e egyáltalán, mit minősítsünk irodalomnak? Na mit minősítsünk annak – tenné fel a diák a kérdést? Különlegesen érzékeny kérdés ez a magyar irodalom esetében, amikor székértáborokba gyűlve, egymásra lödözve, bebetonozódott elméletek és kánonrendszerek lövegei mögül szidja egyik író a másikat. Különösen a rendszerváltás óta, mióta az átkos politika még jobban megosztotta az amúgy korábban is csak látszólag egységesnek tűnő íróársadalmat. Arra a kérdésre tehát, mi az irodalom ma a magyar nyelvterületen, nincs és nem is lehet egyértelmű válasz. Erre problémára csak **Móra Ferenc** egyik írásából, az *Énisztem, Jóisztem*ből idézve lehet visszakérdezni: „Olyan jól megy már a dolgotok, édes véreim, magyar írók, hogy ráértek vért eresztetni egymásból?”

Mit lehet és mennyit lehet elolvasni egy élet alatt? E legutóbbi kérdés végleg felborít minden reménykedés felé evező papírhajót a Gutenberg-galaxisban. Saját bőrömmön megéltem ezt a súlyos problémát, amikor a pozsonyi egyetemi könyvtárban dolgoztam jó húsz évvel ezelőtt rak-tárosként. Azzal a nem titkolt szándékkal mentem oda, végtelen naivan, mondhatni hülyén, hogy majd művelődni

fogok, fejlesztem tudásom, nevelem magam, rengeteget olvasok majd. Másfélmilliónyi könyv sorakozott a polcokon. Olyan úr szakadt rám hirtelen, amelynek súlya agyonnyomott és ez most akár képzavarnak is tűnhet, de igaz. Így aztán gyorsan odahagytam a könyvtárat, elmentem szennyvízcsatornákat tisztítani és kialakult a saját irodalmi ízlésem.

A sokkhatás, a sok hatás ezt generálta ki belőlem. Irodalmi nevelésben tehát sem sokkhatás, sem pedig sok hatás nem kellene, hogy érje a galaxisba éppen beme-

Nagyváradiak a Tokaji írótáborban • Szekeres Éva felvétele

részkedő fiatal. Csak módjával, szépen, csínyján kell ezzel is ismerkedni, mint a lányokkal, meg a borral. Nem kellene mindenáron azt a fejébe verni, hogy az író és a költő az valamiféle különleges és kicsit fura lény, hanem inkább azt, hogy az író, költő elsősorban ember, amely elmélkedik, élményt generál, érzést okoz, átfesti a megismeréskor fekete lyuknak hitt hiányt tapintható és emberi gondolat által teremtett érthetővé. Nem feltétlenül szükséges tehát az írók és költők életrajzi adataival terhelni, azokkal nyúzni a diákokat, hanem műveket kell kezükbe adni, azokról véleményt formálni megtanítani volna a hasznosabb. Ezt a fajta irodalmi nevelést kellene előnybe helyezni, ez lenne értelmes, eredményes. Lehet, máshol, más országokban már így van, az állampolgárságomat meghatározó Szlovákiában még nem így. Hol lehet ezen javítani? Persze, az iskolákban kell kezdeni. Aki nem tanul meg magyarul olvasni, nem tanul meg magyarul gondolkodni. Aki nem tanul meg gondolkodni, nem ember.

Ha **Márai Sándor** szerint az írás mágia, akkor szerintem az olvasás is az. Aki képzeletét olvasmányélményekkel tudja fejleszteni, s nem készen kapott vizualizált képi élménnyel, annak értelmi képessége jóval szélesebb, többre képes, mint a készen kapott képekből építkezőnek. Ez bizonyított tudományos tény. A kérdés, hogyan rávezetni a gyermeket az irodalom megismerésére, milyen élményekkel érintsük meg a lelkét, milyen értékeket adjunk át neki. Ez a legkomolyabb emberi és író felelősségek egyike ma nálunk. Ha oda kell csalogatni az olvasót a könyvhöz, lehet, hogy szlenggel vegyített, de azt inkább csak kipécéző modorban a szövegekben, versekben kell megpróbálni. Onnan már kisebb lépésekkel el lehet terelni az olva-

sót, a már olvasni kívánót más élmények felé is.

Hogy lehet végül is az irodalmi nevelést, mint fontos, személyiségfejlesztő tevékenységet egyáltalán a köztudatba hozni. Erre nincs bevált receptúra. Műhelyek kellene talán, a műhelyekbe emberek, kiművelt fők kellene, kell egy jó tanterv, kell a megbecsülése a nevelő-oktató pedagógusnak, kell az intézményrendszer is, ha az képes túllépni önmagán és nem belterjes, önmagát éltető vízfejként határozza meg a hogyanokat, csak metodikailag segíti az önálló, különböző módszereket felhasználó egyéneket és társulásokat. Ezeknek hiánya, alacsony száma a jelenlegi szlovákiai irodalmi nevelésnek a kerékkötői.

A gondok nagy vonalakban vázolódtak fel csupán. Megoldási javaslatok vannak ugyan, ehhez azonban állami oktatáspolitikai akarat, a magyar irodalom megismertetéséhez pedig anyaországbeli támogatás és hosszantartó program kellene.

Nem vagyok tudós ember. A múzsákkal szoktam együtt takarítani. *Kleió* (latinosan: *Clio*) a történetírás, *Melpomené* a tragédia, *Thaleia* (*Thalia*) a vígjáték, *Euterpé* a zene, *Terpsikhoré* a tánc, *Erató* a szerelmi költészet, *Kalliope* az eposz, *Urania* a tudomány, főleg a csillagászat, *Polyhymnia* a himnusz-költészet istennője jelenleg sorban állnak és arra várnak, hogy újra eredeti munkakörükben végezhessék dolgukat az irodalmi nevelést vállalókkal vállalva. Nem is lesz könnyű dolguk, arra már most fogadni merek. Se nálunk, sem Magyarországon! Ha azt látja éppen valaki! *

* Elhangzott a Tokaji írótáborban

Kukorely Endre megmonja a magáét • Szekeres Éva felvétele

Gácsország

Galícia egy történelmi régió a Kárpátok északi lejtőjén és annak elővidékén, a Visztula (Dunajec, Viszloka, Szán és Bug), Dnyeszter (Sztrij, Złota Lipa, Sztripa, Szeret, Zbrucs), Prut és a Bug vízvidékén. Jelenleg Lengyelország és Ukrajna között oszlik meg. Területén a Kr. u. VIII–IX. század táján lengyel és orosz törzsek telepedtek meg, akik elismerték a *Kievi Nagyfejedelemség* fennhatóságát. Mikor a kievi birodalom felbomlott 1087 után, Galícia önálló fejedelemséggé alakult *Halics* néven. Első feje-

Gácsország

delme **Rurik Rosztiszlavics** volt, akinek utódai 1198-ig uralkodtak. Ezalatt a főváros Przemysl, utóbb Halics volt. A fejedelmi család pártharcaiba a magyar királyok is sűrűn beleszóltak. A XII. században magyar fennhatóság alá kerültek. **III. Béla** (1188–1190) rövid időre meg is szállta Galíciát és a szomszédos Lodomériát, s azóta viselték is a „Galícia és Lodoméria királya” címet a magyar uralkodók. 1198-ban **Román Misztyiszlavics**, Lodoméria fejedelme foglalta el Halicsot, tőle **II. Endre** magyar király vette vissza, aki fiának, **Kálmánnak** (1215–1218) szerezte meg Galícia trónját. Az 1340-as években a **Rurik-dinasztia** kihalt, és a terület **Nagy Kázmér** lengyel király fennhatósága alá került. A volhiniai tesvérállam Kijevvel együtt azonban litván uralom alá került. **Nagy Lajos** magyar király ugyan, mikor a lengyel trónra került (1370), Galíciát és Lodomériát visszacsatolta Magyarországhoz, de már 1386-ban ismét Lengyelország fennhatósága alá jutott. Galíciát kétszer foglalták el a törökök, az 1490-es és az 1520-as években. Kozák pogromokat vésztelt át és orosz valamint svéd inváziót (ún. „özönvíz”). A svédek a nagy északi háború alatt, a 18. század elején ismét visszatértek.

Galíciát a lengyel-litván nemzetközösség területeiből alkották Lengyelország első felosztása alkalmával, 1772-ben, amikor *Galícia és Lodoméria királysága* néven (hogy ezzel is hangsúlyozzák a történelmi magyar jogot az országra) Ausztriához csatolták. Ténylegesen az a terület, melyet Ausztria megszállt, nem felelt meg teljesen a korábbi Galícia és Lodomériának. Vologymir-Volinszkij várost és körülötte fekvő Volhínia tartományt (az egykori Lodomériát) nem Ausztria, hanem Oroszország kebelezte be. Másrészt Lengyelország harmadik felosztáskor (1795) Ausztria kapta meg Kis-Lengyelország nagyobbik részét, a Visztula balpartján levő, lengyel lakosságú Nyugat-Galí-

ciát, amely ugyan a napóleoni háborúkban elveszett, de a bécsi kongresszus visszaadta Ausztriának – a korábbi lengyel főváros, Krakkó kivételével. Ez utóbbi, amely azideig szabad város, illetve nagyhercegség volt, csak 1846-ban, a sikertelen felkelés egyik következményeként vált Galícia részévé és ezután Lembergől irányították. Sőt, annak ellenére, hogy a jogot a történelmi magyar koronából vezették le, Galícia és Lodomériát nem csatolták Magyarországhoz és az 1867-es kiegyezés után a monarchia osztrák részéhez tartozott.

Az így kialakult Galícia Ausztria legnagyobb, legnépesebb és legészakibb tartománya volt. Területe az első

Gácsország jelképe

világháború előtti (1910) kiterjedésében 78.497 km², összesen 8.025.675 lakossal, ebből 3.731.569 római katolikus lengyel a nyugati részen, illetve 3.379.613 görög katolikus rutén keleten. Hivatalos neve *Galícia és Lodoméria királysága Krakkó nagyhercegségével és Auschwitz és Zator hercegséggel*.

A felsoroltak közül mindegyik formálisan különálló volt, mindegyiket felsorolták az osztrák császár címei között, mindegyik rendelkezett saját címerrel és zászlóval. Adminisztratív szempontból viszont egyetlen tartományt alkottak. Lodoméria csak papíron létezett, nem volt területe és nem lehetett megtalálni semmilyen térképen.

Az első világháborúban, 1914–1918 között Galícia nagyon sokat szenvedett. Az orosz hadsereg 1914-ben lerohanta a tartomány legnagyobb részét, miután az osztrák-magyar hadsereg a keleti fronton súlyos vereséget szenvedett a háború első hónapjaiban. 1915. tavaszán és nyarán azután őket verte ki az egyesült német és osztrák-magyar offenzíva. Az első világháború után a feltámasztott Lengyelország alkotórésze lett. A Molotov-Ribbentrop paktum eredményeképpen Galícia keleti része szovjet megszállás alá jutott. A német támadást követően pedig *Distrikt Galizien* néven szerveztek tartományt. A határt kis korrekciókkal a szövetségesek 1944–1947 között elismerték, a régiót az ún. Visztula-akció keretében etnikailag „megtisztította” a Szovjetunió és a kommunista Lengyel Népköztársaság. A történelmi tartomány két részre osztva maradt, ahogy Ausztria elrendezte 1800 körül: a nyugati része lengyel, a keleti része ukrán.

A Galícia és Lodoméria (latinul Galicia et Lodoméria) nevet először a 13. században **II. András** használta oklevelében. Ez Halics és Vologymir, azaz a Dnyeszter menti Halics – az orosz „h” „g”-vé alakulása nyomán a későbbi

Galics – és Vologyimir-Volinszkij városok nevéből származó latinisított alak. Halics és Vologyimir korábban két külön állam (Halics és Volin) központja volt, amelyek még a magyar uralom előtt közös fejedelemségben egyesültek, amelynek Halics lett a fővárosa. Ezt a fejedelemséget magyarul Halics vagy Gácsország néven ismerték egykori székhelyéről.

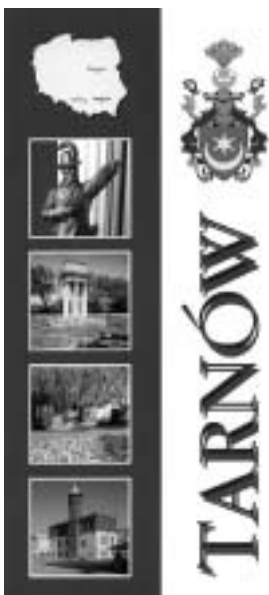
Galícia keleti részének legnagyobb városa (s egyben az

Tarnów címere

egész tartomány fővárosa) Lemberg (Lwów, Lviv, Lvov), magyarul: Ilyvó volt. A nyugati résznek Krakkó után legjelentősebb városa Tarnów (németül Tarnau). A helyi magyar hagyományokról a *Tarnów* c. kiadvány szövege alapján emlékezünk meg.

Tarnów és a tarnóvi régió magyar kapcsolatai sok évszázados hagyományra tekintenek vissza.

Tarnów - utikalauz

Már a középkorban létezett a Dunajec folyó völgyében futó „magyar ösvény“, amely a Balti-tenger partját és Lengyelországot kötötte össze a Magyar Királysággal és a többi dél-kelet európai állammal. Tarnówban és a környező helységekből szálltak meg a futárok, kereskedő-karavánok és borszállítók.

Szent Kinga magyar hercegnőhöz legendák sora fűződik, amelyek Czehów várában történt

látogatásához és a bochniai sóbánya alapításához kapcsolódnak. 1528. áprilisától szeptemberéig **Jan Tarnowski** vezér vendégül látta Tarnów várában **Szapolyai János** magyar királyt: az udvar fenntartására rendelkezésére bocsátotta saját készleteit. Erre a célra a Tarnów városának adóiból befolyt összeget ajánlotta fel. A magyar király a tarnóvi várból indította el a korona megszerzésére irányuló tevékenységét. A XVI. század végén a Tarnów várától nem messze fekvő Debnóban szállt meg a magyar reneszánsz nagy alakja, **Balassi Bálint**. Az I. és II. világháború közti időszakban Tarnów és a magyarok közti

együttműködés felélenkült **Bem József** tábornok földi maradványainak hazahozatala kapcsán. 1929. június 30-án helyezték örök nyugalomra a Strzelecki parkban emelt

A Tarnóvi Magyarbarátok Társaságának jelképe

mauzóleumban. A II. világháborúban sok tarnóvi katona és család fordult segítségért és védelemért Magyarországhoz. A háború végén szülővárosukba visszatért tarnóviak közül sokan tartották fontosnak, hogy a magyarok iránti hálájuknak és barátságuknak hangot adjanak.

1948-ban ünnepélyes keretek közt megemlékeztek az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról, felmerült a Tarnóvi Magyar Baráti Társaság életre hívása, de sajnos az akkori kommunista hatalom minden ilyen irányú tevékenységet betiltott. 1956-ban a magyar október idején a *Lengyel Vöröskereszt*nél Tarnówban társadalmi szervezésben létrejött a Magyarok Segítségnyújtási Bizottsága, amely 1956. december 6-án átalakult *Tarnóvi Magyar Baráti Társasággá*. Már több mint 50 éve munkálkodik a Társaság a lengyel-magyar kapcsolatok elmélyítésén. Az ő erőfeszítéseiknek köszönhető többek között, hogy a tarnóvi múzeumban állandó kiállítást szenteltek Bem apónak és a lengyel-magyar kapcsolatoknak, hogy Bemnek szobrot emeltek, hogy Balassi emléktáblát avattak Debnó

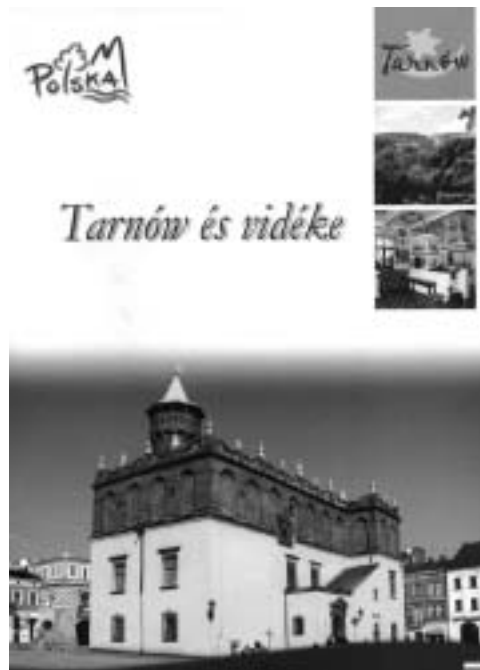
A debnoi várat bemutató füzet címlapja

várában, hogy idősebb **dr. Antall József**nek, aki a II. világháború idején a lengyelek pártfogója volt, szintén emléktáblát állítottak. Emellett nekik köszönhető a számtalan, itt megrendezésre került konferencia, szeminárium, valamint művészek, gyermekek és közéleti személyiségek látogatása. Különleges figyelmet érdemel **Lippóczy**

Norbert, születése szerint magyar, választása szerint lengyel, aki az 1930-as években telepedett le és 50 évig, egészen haláláig élt Tarnówban. Ez idő alatt a lengyel-magyar kapcsolatok fejlesztésével és a kapcsolódó iratok archiválásával foglalkozott.

Tarnów, a lengyel-magyar kapcsolatok elmélyítésében játszott szerepének méltó és kétségkívül megérdemelt el-

Tarnów és vidéke

ismerése volt a magyar és a lengyel államfő – **Göncz Árpád** és **Aleksander Kwasniewski** – rendkívüli látogatása. 2001-ben aztán *Magyar Kulturális Napok*at rendeztek, ahol ünnepélyes keretek közt felavatták a Sepsiszentgyörgy és az „Írott szó” *Alapítvány* által a városnak adományozott székelykaput, amely a Bem és Petőfi emléket őrző park bejáratában áll.

(Megjegyzés: A park az idén újabb magyar vonatkozású emlékekkel gyarapodott. Itt avatták fel azt az emlékoszlopot, amely a Tarnówban elhunyt gömőri történéznek, **Forgon Mihálynak** állít emléket. Az utóbbi eseményről a legutóbbi számunkban emlékeztünk meg részletesen.)

Lengyelországnak ez a második székelykapuja, az első Stary Saczban (Ószandekben) található.

*

Az idei Városnapok alkalmából jelent meg a *Tarnóvi Hírek* c. kiadvány.

Vezércikkének a sokat sejtető (és mondó): *Tarnów Magyarország fővárosa* a címe. A szerző, **Przemysław Mazur** arra emlékeztet benne, hogy **Szapolyai János** magyar király a mohácsi csatavesztés után két évvel, azaz 1528-ban, áprilistól szeptemberig a Szent Márton hegyen található tarnóvi várban tartózkodott **Jan Tarnowski** het-

TARNÓWI HÍREK

Kök 1. Meghívjuk Önteket Tarnów város látványos kiadványára www.tarnow.pl Nr. 1

Tarnów Magyarország fővárosa

1528. április 1-én megérkezett Tarnóvíra a magyar király, Szapolyai János. A városban két évig tartózkodott, majd szeptember 1-én elhagyta a várost. A városban sokan emlékeznek rá, és a városban sokan emlékeznek rá.

Az 1528. évi eseményekről a városban sokan emlékeznek rá, és a városban sokan emlékeznek rá. A városban sokan emlékeznek rá, és a városban sokan emlékeznek rá.

A Tarnóvi Hírek c. kiadvány fejléce

man vendégeként. Mint írja, Szapolyai bőségesen meghálálta a tarnóviaknak a vendégszeretetet. A társas templomban egy gyönyörű oltárt állíttatott, mely sajnos nem maradt ránk. A vendéglátó hetmannak egy aranypajzsot és egy buzogányt ajándékozott (értékét **Bethlen Farkas** 40.000 aranyra tartotta), a tarnóviaknak pedig a felső-magyarországi (kassai) vámkamarának fizetendő vámból évi 500 aranyforint erejéig mentességet biztosított. Olvashatunk továbbá a lapban *A generális hazatérése* címen Bem József hamvainak hazahozataláról és újratemetéséről, a *tarnóvi várról*, a *Strelecki parkról* és a *Bem Mauzóleumról*, a *Néprajzi Múzeumról*, a *helyi katedrálisról*, a *Szűz Mária Mennymbemenetelére szentelt fatemplomról*, valamint a *városházáról* (**Maciej Lata**) Tájékoztat a lap a Tarnóvi Napok 2006. évi eseménysorozatáról is. Visszatérve a vezércikk címéhez: talán nem ok nélkül érezzük úgy, hogy ma is egy „magyar” ország fővárosa Tarnów. A fejlécen olvasható I. évfolyam, első szám megjelölés a folytatást sejteti.

*

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharcnak, valamint a *Tarnóvi Magyarbarátok Társasága* megalakulásának félszázados évfordulója alkalmából jelent meg az 1956 novemberében kiadott kétnyelvű felhívás szövege. Ugyancsak erre emlékezve készítettett a Társaság egy emlékérmét, amelyet az idei Városnapok keretében adtak át az arra érdemesítetteknek. Az utóbbiak között volt **Balázs István** (Miskolc) is.

56-os emlékérem elő- és hátlapja

Magyar vonatkozású emlékek Tarnówban

Id. Dr. Antall József emléktáblája

Székelykapu a Petőfi park bejáratában

Bem József szobra

Petőfi Sándor szobra a róla elnevezett parkban

Bem József nyugóhelye a Strelecki parkban

Forgó Mihály emlékoszlopa a Petőfi parkban

Obywatele ziemi tarnowskiej!

Mieszkańcy miasta Tarnowa i powiatu tarnowskiego, w nadzwyczaj trudnym dla narodu węgierskiego okresie, dali szczególnie serdeczny wyraz odwiecznej przyjaźni łączącej Polaków i Węgrów. Ponad 100 tarnowian oddało w tym czasie swą krew dla rannych mieszkańców Budapesztu. Około 300 rodzin zgłosiło gotowość otoczenia rodzicielską opieką osieroconych dzieci węgierskich. Prawie z wszystkich zakładów pracy, instytucji, urzędów i organizacji popłynęły ofiary gotówkowe na fundusz pomocy Węgom. Na każdym niemal kroku tarnowianie dowodzą stale, że są godnymi spadkobiercami wspaniałych tradycji naszego miasta, których symbolem jest wielki syn Tarnowa, bohater narodowy Polski i Węgier, Żołnierz Wolności – General Józef Bem.

Tarnowski Społeczny Komitet Pomocy Węgom, kierując się życzeniami mieszkańców miasta Tarnowa, postanowił kontynuować podjętą ostatnio pracę nad dalszym zacieśnieniem więzów braterstwa między obu narodami. W tym celu, z inicjatywy społeczeństwa powołano do życia

TARNOWSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ WĘGIER

Jako pierwszoplanowe zadanie, Towarzystwo podjęło w czynie społecznym budowę trwałego pomnika przyjaźni polsko-węgierskiej, którym ma być nowoczesny dom dla małych dzieci w Tarnowie imienia Józefa Bema i Sandor'a Petöfi'ego. Dokumentując w ten sposób przyjaźń między obu narodami, pragniemy aby wspólnym wysiłkiem społeczeństwa tarnowskiego powstało trwałe dzieło służące tym spośród polskich dzieci, którym los poskąpił ciepła rodzinnego ogniska.

Projekt budowy tego rodzaju pomnika spotkał się z gorącym przyjęciem tarnowian. Jako pierwsi zadeklarowali pomoc finansową, przez dobrowolne opodatkowanie się w ciągu całego roku 1957, pracownicy Powszechnej Spółdzielni Spożywców. Członkowie Miejskiego Komitetu Odbudowy Stolicy zobowiązali się jeszcze w tym roku przekazać na budowę pomnika 100.000 złotych. Prezydium MRN oświadczyło gotowość bezpłatnego przekazania na ten cel odpowiedniej parceli. Jeżeli w ślad za nimi pójdą wszyscy pracujący mieszkańcy ziemi tarnowskiej, świadcząc tylko po pięć złotych miesięcznie w ciągu roku 1957, to uzyskamy poważną kwotę 4.000.000 złotych - wystarczającą dla zrealizowania zaprojektowanej budowy.

Tarnowskie Towarzystwo Przyjaciół Węgier zwraca się więc z gorącym apelem

do załóg wszystkich zakładów pracy, instytucji i urzędów,
do pracującego chłopstwa tarnowskiego,
do organizacji politycznych i społecznych,
do kobiet i młodzieży,
do wszystkich patriotów, którym droga jest przyjaźń polsko-węgierska, którym drogi jest los polskiego dziecka – aby nie szczędzili ofiar na budowę domu-pomnika imieniem bohaterów obu narodów Bema i Petöfi'ego!

A tarnowi föld polgárai!

Tarnów város és a tarnowi járás, a magyar nemzetnek rendkívül nehéz időszakában bizonyították a lengyelek és a magyarok közötti, többévszázadi barátságot. Több mint 100 tarnowi adott vért a sebesült Budapest lakóinak. Kb. 300 család jelentkezett, hogy szívesen elfogad árva magyar gyerekeket. Majdnem mindegyik vállalat, intézmény, hivatalból jött pénz, amelyet a Magyarokatsegítő alapra fizettek be. Tarnówiak állandóan bebizonyítják, hogy a városunk nagyszerű hagyományainak, amelyeknek jelképe Tarnów város nagyfia, Lengyelország és Magyarország hőse, Szabadság Katona - Bem József tábornak, máltó örökei vagyunk.

A Tarnowi Magyarokatsegítő Társadalmi Bizottság, Tarnów város lakói kívánságára, folytatni fogja megkezdett munkát, amelyek célja két nemzet közötti testvéri szálak szorítása. Azért a társadalmi kezdeményezésből létrejött

TARNOWI MAGYARBARÁTOK TÁRSASÁGA

Elsődleges feledatának Társaság tartotta a lengyel-magyar barátság tartós szobra társadalmi építése. A szobor Bem József és Petőfi Sándor nevét viselő korszerű árvaház lesz. Igazolva a 2 nemzet közötti barátságot ohajtjuk hogy a tarnowi társadalom közös törekvéssel létre jöjjen tartós mű, amelyet azok a lengyel gyerekek használnak, amelyek sorsuk a családi melegeket fukarkodott.

A szobor építésének a terve melegen lett elfogadva a tarnowiak által. Elsők, akik deklaráltak pénzügyi segítséget, az önkéntes adóterhelés egész 1957. év során, Általános Fogyasztói Szövetkezet tagjai voltak. A Főváros Ujjáépítési Bizottság tagjai lekötöttek magukat még ebben az évben a szobor építése céljára 100.000 zloty átadni. A Városi Tanács jelentette hogy költségmentesen átadja erre a célra megfelelő telket.

Ha a tarnowi föld minden dolgozó lakója utanozna őket és egész 1957. év folyamán havonta 5 zlotyot fizetne, abból egy komoly összeg jönne - 4.000.000 zloty, ami elég lenne a tervezett építés megvalósításához.

Tarnowi Magyarbarátok Társasága felhívással fordul

minden vállalat, intézmény hivatal dolgozóihoz,
tarnowi dolgozó parasztakhoz,
politikai és társadalmi szervezetekhez,
nőkhöz és ifjúsághoz
minden hozzáfűző, akinek drága a lengyel-magyar barátság, akinek drága a lengyel gyerek sorsa hogy ne sajnáljanak áldozatukat a két nemzet hősei nevét viselő ház-szobor építésére!

Bettes István, költő (Pozsony)
Böszörményi István, középiskolai tanár (Losonc)
Csáky Károly, néprajzkutató (Ipolytság)
Danis Tamás, ny. középiskolai tanár (Rimaszombat)
Gaál Lajos, geológus (Rimaszombat)
Győry Dezső (1900–1975), költő
Sz. Haltenberger Kinga, művészettörténész (Losonc)
Draskóczy János, ny. erdészmérnök (Nagyoroszi)
Juhász János (? – ?), ref. kántortanító
B. Kovács István, gömörológus (Rimaszombat)
A. Marton Gyula, publicista (Komárom)

Mihályi Molnár László, tanár, publicista (Szepsi)
Móricz Zsigmond (1879–1942)
Móser Zoltán, esszéíró, fotóművész, egyetemi oktató (Bicske)
Puntigán József, publicista (Losonc)
Székely Kinga, ny. főosztályvezető (Budapest)
Szombathy Viktor (1902–1985), író, publicista
Szászi Zoltán, költő, publicista (Rimaszombat)
Tóth Elemér, költő (Pozsony)
Varga István, költő (Komárom)
Zsélyi Katalin, művelődésszervező (Rimaszombat)

Előzetes a 4. számból

2. számunk előzetesében három olyan írás közlését jeleztük, amelyek végül is a lapszám végső kialakítása során kimaradtak. Egy kivételével az ideai 4. számunkban olvashatják majd őket. Hasonló módon jelen számunk súlyponti témájának megnevezése is módosult. A változtatásokért Olvasóink szíves elnézését kérjük.

*

„Perjése a Balog és Rima folyók vízváltójánál, a Palaszka és Közép hegy között eredő Bikk patak völgyében található. A dombos tájon a tölgy, cser, gyertyán az uralkodó, itt-ott fenyves erdők is megtalálhatók. [...] A kemencét több célra is kihasználták. A kenyérsütésen kívül ebben sütötték a kelt kalácsot a lakodalmakra, a pecsenyét, hurkát, kolbászt a disznótorok alkalmával, ebben aszalták a szilvát, körtét, a tetején szárították a gyógyfüveket (hársfalevelet, bojtortjánt, kakukkfüvet stb.), a tetején altatták a tejet, de ezen szárították a gyerekek átázott cipőjét is.“

(**Hank József**: *Mozzanatok Perjése népeletéből*)

„Az abroszt, surcot díszítették felszedettel és hímzéssel is. Sokszor kirojtozták a szélét, s ezzel még díszesebbé varázsolták. A rojtozást csomózással végezték, s virág-vagy gyümölcs mintát készítettek még rojtból is. Ezeket a holmitkat főleg saját szükségletükre készítették az emberek, de a kinek jutott eladásra belőle, az kivitte a vásárra. A vásznat tekeresben tárolták és így is szállították. Olykor úgy is értékesítették, hogy a vásznat méterben az azt előre megrendelő szatócsoknak adták. A nagyanyáinktól örökölt szóttesekben még ma is gyönyörködhetünk.“

(**Eszrényi Éva**: *A kender feldolgozásának szakszókincse Lóköson*)

„Hóréstes beköszönő a vőlegényes házhoz:
Kedves újdoni atyafiak!

Ime, mint új, de szerető atyafiak jöttünk el hozzájok, hogy velük szorosabb ismeretségbe eredjünk, eljöttünk meglátogatni azt, kit szívünk szeret, kivel e hajlékot gazdagítottuk, hogy vele és velük víg mulatás és szép beszélgetések között töltsük az ünnepélyes órát. Mi tehát hív barátságukba ajánljuk magunkat, hogy jó szívvel vesznek társaságukba minket.“

(*Egy bátkai vőfélykönyvből*)

„Az 1861. február 7-én kelt esperesi körlevélnek ez volt az egyik pontja: «Az is óhajtható, hogy az 1848-iki törvények tanítása minden oskolában a tantárgyak közé felvetessék; a földrajzra nézve a múlt évben betiltott kistükör győzött; a megyék régi felosztása szerint taníttassék; [...] Végre miután a hazafiúi érzület nem tartatik többé bűnnek: a nemzet ajkán el nem némult nép himnusz u.m. Hazádnak rendületlenül és Isten áld meg a magyart az iskolába taníttassék be».“

(**Csobó Tünde**: *A harmaci református iskola működése 1868-ig*)